

«Fra samvær til sjølutvikling»

*En brukerstudie blant mødre
i et forebyggende barneverntiltak*

Kikkan Ustvedt Christiansen

*Norsk institutt for forskning
om oppvekst, velferd og aldring*

Rapport 29/97

«*Fra samvær til sjølutvikling*»

*En brukerstudie blant mødre i et
forebyggende barneverntiltak*

KIKKAN USTVEDT CHRISTIANSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 29/1997

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) er et statlig forskningsinstitutt med særskilte fullmakter, styret er oppnevnt av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Stortinget bevilger grunnbevilgning over KUFs budsjett.

1.7.1996 ble forskningsmiljøene Institutt for sosialforskning (INAS), Norsk gerontologisk institutt (NGI), Barnevernets utviklingscenter (BVU) og Program for ungdomsforskning (UNGforsk) slått sammen til ett institutt: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

Instituttets formål er å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp og utvikling, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

© NORSK INSTITUTT FOR FORSKNING
OM OPPVEKST, VELFERD OG ALDRING

Design: *Bror Westblad*
Desktop: *Torhild Sager*
Illustrasjonsfoto: John Petter Reinertsen/Samfoto
Trykk: *GCS*

HENVENDELSER OG BESTILLING:

**Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring (NOVA)**

Munthesgt. 29, 0260 Oslo

Telefon: 22 54 12 00

Telefax: 22 54 12 01

ISBN 82-7894-032-0

ISSN 0808-5013

Forord

Det materialet som denne rapporten bygger på ble samlet inn og bearbeidet i årene 1994-1995. Materialet er tidligere blitt presentert muntlig ved konferanser, i foredrag og i undervisning. Skriftlig er det publisert i en artikkel i Tidsskriftet Norges Barnevern: *Mødregrupper i et brukersperspektiv* (1995), og i et kapittel i boka *Sammen med familien*, redigert av Mona Sandbæk og Gunnar Tveiten (1996). Deler av rapporten er hentet direkte fra disse arbeidene.

Når forskningsrapporten kommer i etterkant av annen rapportering, er dette et uttrykk for at formidling til praksisfeltet har vært prioritert framfor den mer tradisjonelle forskningsformidling. Det er drøfting og utvikling i praksisfeltet som er mitt primære anliggende. I fortsettelsen av det utviklingsprosjektet som denne studien inngår i, har vi vært løpende engasjert i spennende og fruktbare drøftinger om forebyggende tiltak generelt, og av gruppevirksomhet mer spesielt. Våre partnere i denne sammenheng har vært, og er fortsatt, det nettverk av barnevernsadministratorene og gruppeledere som er etablert gjennom prosjektet. Denne kontakten opprettholdes gjennom halvårlige nettverkskonferanser. Vi har beveget oss fra et relativt snevert fokus på mødregrupper og over i et utvidet felt der vi søker sammenheng mellom forskjellige tiltak framover mot tverrsektorielle, eller tverretatlige samarbeidsformer. Vi har lagt vekt på å befordre åpenhet og samordning både fra barnevernets side og fra samarbeidspartnere og andre faginstanser som beskjeftiger seg med de samme familiene og som ser deres behov og deres muligheter.

Sammenlagt har arbeidet med mødregrupper og familiestøttende tiltak forankret i Barnevernets Utviklingssenter pågått over en ti-års periode. Ved avviklingen av Barnevernets Utviklingssenter ble prosjektet videreført under NOVA. Forankringsgruppen har bestått av Bente Brostrøm, Mona Sandbæk og undertegnede. Brostrøm har ved siden av sitt hovedansvar for utviklingsarbeidet, også deltatt i tilrettelegging og datainnsamling i forskningsarbeidet. Samarbeidet mellom oss tre har gjennom alle disse årene vært nært, inspirerende og korrigerende, og jeg er mine medarbeidere stor takk skyldig. Jeg takker også andre kolleger ved NOVA for deres tålmodighet og villighet til å tre støttende til i situasjoner der jeg har hatt behov for hjelp.

Aller mest takk skylder jeg gruppedeltakerne og gruppelederne som har vært med og gitt sine bidrag. Nettopp fordi vi har beskjeftiget oss med grupper, har det vært mulig å føre en dialog der mange har deltatt på forskjellige måter, med stor interesse og stor generøsitet

Oslo, desember 1997

Kikkan Ustvedt Christiansen

Innholdsfortegnelse:

Sammendrag	7
1 Om mødregruppeprosjektet og gruppene	9
1.1 Gruppeprosjektets forankring og struktur	9
1.2 Målgruppe og målsetting	11
1.3 Innhold og driftsformer	11
1.4 Glimt fra livet i gruppene	13
1.5 Teoretisk forankring	16
2 Forskningsprosjektet	19
2.1 Utgangspunkt og tilnærming	19
2.2 Problemstillinger	20
2.3 Metode	22
2.4 Dialog med brukerne	23
2.5 Avsluttende brukerkonferanse	23
3 Spørreskjemaundersøkelsen	26
3.1 Alder	26
3.2 Sivilstatus og familiesituasjon	27
3.3 Inntekt og daglig aktivitet	28
3.4 Utdanning og utdanningsplaner	29
3.5 Henvisningsinstansene	32
3.6 Motiv og ønsker hos deltakerne	34
3.7 Personlige problemer	36
3.8 Trivsel og utbytte	37
3.9 Frafall i gruppene	41
3.10 Utvidet sosialt nettverk	42
3.11 Oppsummering	44
4 Intervjumaterialet	46
4.1 Intensjonen med intervjuene	46
4.2 Om å komme i gang	46
4.3 Bakgrunnsbelastninger	47
4.4 Isolasjon og selvfølelse	48
4.5 Ansvarsfølelse som drivkraft	50
4.6 Voksne tilknytningspersoner	51
4.7 Fra samværsbehov til utviklingsbehov	55

4.8	Endring og læring	57
4.9	Relasjonskvaliteter i nettverket	60
4.10	Mødre og barn i gruppene	62
4.11	Tidsperspektivet	64
4.12	Barnevernet – til støtte og besvær	66
4.13	Framtidsperspektiver	70
4.14	Betingelser for utvikling – hva er det som virker?	72
4.15	Oppsummering	75
5	Drøfting	77
5.1	Mødregruppens plassering på barnevernkartet	77
5.2	Utvidet målsetting?	79
5.3	Tid og struktur	81
5.4	Gruppeledelse	83
5.5	En idealtypisk modell	85
6	Avslutning	89
	Referanser	91
	Vedlegg:	
1.	Orienteringsbrev til gruppedeltakerne	95
2.	Spørreskjema	99

Sammendrag

Undersøkelsen omfatter 111 mødre som deltok i grupper for mor - barn i det forebyggende barnevern. 111 av 126 deltakere besvarte et spørreskjema, og 20 ble trukket ut for intervju. Gruppene var spredt over 4 fylker, som inngikk i et felles prosjekt, med grupper utformet over en felles lest.

Et felles kriterium for deltagelse var en opplevelse av ensomhet og isolasjon og behov for kontakt med andre i samme situasjon. Rekruttering foregikk ved helsestasjoner, i barnevern- og sosialtjenesten, og via jungeltrommer og bekjentskaper. Vel en tredel hadde fast kontakt i barnevernet, eller de fikk det gjennom gruppen ved tjenester som avlastning og barnehageplass.

Deltakelse var frivillig og hvilte på et personlig valg om å være med.

Her presenteres noen trekk fra funnene:

- De fleste av deltakerne hadde tunge bakgrunnsbelastninger med seg. Ikke minst gjaldt dette negative erfaringer fra skolegang. Utdanningsnivået lå rundt 9-årig skole.
- Nettverk, trivsel, selvtillit og evne til å be om hjelp, var de områder der det ble rapportert om størst endring.
- Resultat for barna dreide seg om selvstendighet, kontakt med andre voksne og barn, og læring av sosial kompetanse.
- Samtidig som barnet fikk direkte hjelp med egne relasjoner, opplevde de fleste av mødrene at det var de selv som spilte hovedrollen i tiltaket. Barnas utbytte var knyttet til endringer som skjedde med dem som personer og som mødre. Et viktig mål var å oppnå selvrespekt og respekt fra andre, inklusive barnet, som grunnlag for barnets muligheter til egen selvrespekt.
- Trivselen i gruppene var stor hos nesten alle, med en tilsvarende sterk tilknytning til gruppelederne. Disse inntok en helt sentral plass i deltakernes nettverk.
- Deltakernes utvikling gjennom gruppesamværet gikk fra glede over kontakt og samvær gjennom aktivitet og mestring av ferdigheter, og over mot ønsker som sjølutvikling og øket autonomi.

- Vel halvparten av deltakerne stilet mot å forlate gruppen og komme seg over i andre aktiviteter, som skolegang eller arbeid. De øvrige så gruppen mer som en måte å bedre sin og barnets livskvalitet på, i den situasjon de befant seg.
- Faktorer som ble tillagt vekt for egen utvikling i gruppen var den faste strukturen, lederens rolleutforming og stabilitet, læringssementene, og opplevelse av mestring, og den nyanserte tilbakemelding som lederne sto for.
- Barnevernkontakten fungerte bra for de som hadde fast kontakt. Angsten for barnevernet var størst blant de som ikke hadde nærkontakt. En forutsetning for dette, og for tryggheten i gruppen, var at gruppene ikke ble brukt som observasjonsarenaer for barnevernet.
- Mildt press og overtalende/oppsøkende virksomhet fra barnevernets side i startfasen, hindret ikke et selvstendig valg om å delta i gruppen. Forutsetningen var at presset var avgrenset i tid, og at deltakeren fikk frihet til å fatte sin egen beslutning når den avtalte periode var over.

Avslutningsvis reises spørsmål om den åpne og kontinuerlige driftsformen, versus en mer tidsavgrenset form basert på modeller fra sosialt gruppearbeid.

1 Om mødregruppeprosjektet og gruppene

1.1 Gruppeprosjektets forankring og struktur

Gruppetilbud for foreldre er blitt en tiltaksform i rask utvikling i norske kommuner, både i offentlig og i privat regi. Tiltakene har forskjellige målgrupper og målsettinger, og tilsvarende forskjellige administrative og faglige forankringsformer. Ved helstasjonene drives almenpreventive grupper rettet mot gravide, førstegangsfødende, og spe- og småbarnsforeldre. Sosialkontorene etablerer grupper for enslige forsørgere, der siktemålet primært er å bidra til at deltakerne blir økonomisk selvhjulpne, og i barnevernet drives grupper for «utsatte mødre». De første gruppene med tilknytning til barnevernet ble drevet i Halden kommune på åttitallet, og er beskrevet i boka *Et sted å møtes* (Walbom og Odberg 1989). Dette prosjektet har gitt inspirasjon til mange andre som var på leting etter nye metoder i forhold til mødre og barn som hadde behov for en type bistand som lå utenfor det ordinære hjelpeapparatets tilbudsspekter. Dette er mødre som befinner seg i grenseområdet for barnevernets virksomhet, som sees som isolerte og ensomme, og derved som svakstillede med hensyn til muligheter for å gi sine barn nødvendig omsorg, støtte og stimulering. Stort sett er det mødre som hjelpapparatet er i kontakt med uten at det er noe konkret og direkte grunnlag for at barnevernet skal gå inn for å vurdere omsorgssituasjonen, men som helsesøstre og sosialarbeidere likevel «bekymrer seg» for. De ser at familiene trenger støtte og hjelp, men vet ikke riktig hva de kan tilby uten at tilbudet virker sårende eller krenkende. Det er mødre som er med i slike grupper denne rapporten handler om.

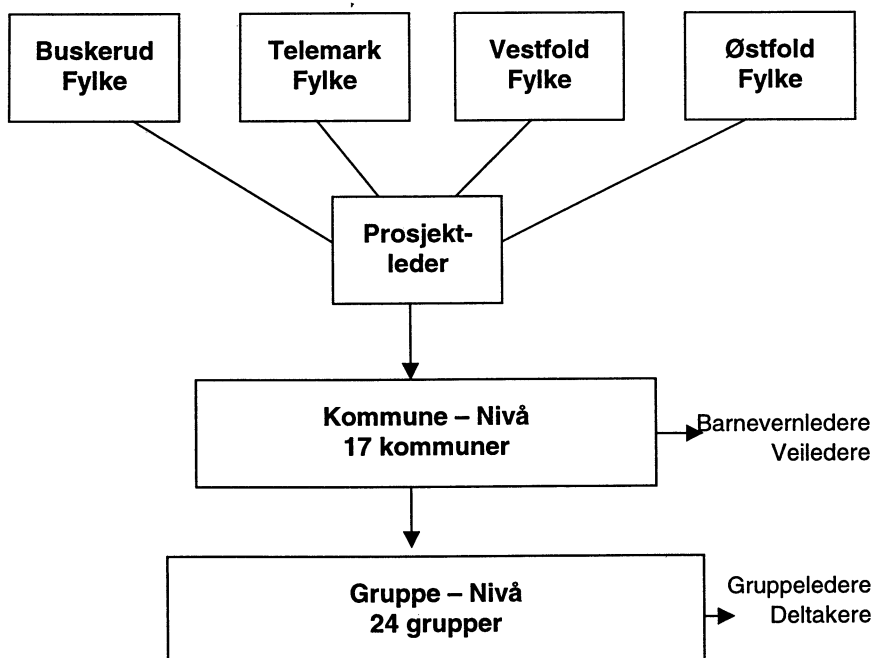
111 av i alt 129 deltakere i 24 mødregrupper er respondenter i undersøkelsen. Gruppene ble drevet som et prosjekt i årene 1992–1994, finansiert via Nasjonalt Program for Barnevernet. Fire fylker deltok (Buskerud, Telemark, Vestfold og Østfold) med til sammen 17 kommuner, og med 1

til 4 grupper i hvert fylke. Fylkene engasjerte en felles prosjektleder som hadde tilknytning til det daværende Barnevernets Utviklingssenter.

Prosjektet representerte en videreføring av prosjekt Forebyggende Barnevern, som Sosialdepartementet (senere Barne- og familiedepartementet), hadde satt i gang allerede i 1987. Dette hadde gitt erfaringer og resultater en ønsket å bygge videre på. To av gruppene som inngår i vårt materiale ble videreført direkte fra det ene til det neste prosjektet, mens de andre var nyetablerte i 1992.

Gruppene var forankret på kommunenivå innen det forebyggende barnevernet, hadde administrativ tilknytning til barnevernet og var finansiert over barnevernsbudsjettet. Barnevernlederen i den enkelte kommune stod som kontaktperson, mens gruppeledere var rekruttert utenfra. Gruppene hadde et felles opplegg og en felles prosjektorganisasjon, med veiledning og annen faglig stimulering organisert gjennom prosjektlederen (se fig. 1).

Figur 1. Prosjektgrupper for mor/barn

Rapporten er disponert med utgangspunkt i forskningsdesignet. Først gis en beskrivelse av gruppene og av opplegget for forskningsinnsatsen. Empirien blir presentert separat for de to metodene som er brukt, henholdsvis spørreskjema og kvalitative intervjuer.

Avslutningsvis drøftes noen sentrale problemstillinger og en idealtypisk modell for gruppearbeid med den aktuelle målgruppen.

1.2 Målgruppe og målsetting

Målgruppen for prosjektet var unge mødre med stort omsorgsansvar, som hjelpeapparatet hadde kontakt med, og hvor en vurderte at de hadde behov for et tilbud som kunne styrke deres livssituasjon (Brostrøm 1995).

En ønsket ikke å ha med deltakere der barnevernet var i tvil om omsorgen var god nok til at barnet kunne forbli hjemme. En slik situasjon ville medføre fortsatte undersøkelser og relativt nærgående kontroll, noe en så som uforenlig med modellen for disse gruppene. For mødre som var, eller hadde vært involvert i en barnevernsak, var det en forutsetning at barnevernets konklusjon gikk ut på at det var en rimelig grad av tillit til morens muligheter for å klare omsorgen og å forbedre denne. Det var således ikke de aller mest utsatte mødrene som var i gruppene, når en med begrepet utsatt refererer til det å være utsatt for at barnevernet skal overta omsorgen for ens barn.

Målsettingen var angitt på denne måten:

- å bryte ensomhet og isolasjon
- gi øket selvtillit
- styrke det sosiale nettverket
- øke det sosiale funksjonsnivået
- styrke foreldrerollen

(Brostrøm 1995)

1.3 Innhold og driftsformer

Gruppene har hatt sine møter en eller to ganger uka, fra tre til fire timer hver gang, om formiddagen. Det har vært fra seks til åtte deltakere i hver gruppe. Når noen sluttet ble det tatt inn nye. Frafall og tilgang har skjedd

underveis, uten at det har vært praktisert noen tidsbegrensning for den enkelte deltaker.

Møtene var delvis strukturerte med veksling mellom samtale, ulike hobbypregede aktiviteter, turer og utflukter, og mer temabasert innhold.

Et sterkt omsorgselement var en viktig premiss for gruppenes grunnlag. Måltidet sto sentralt i alle gruppene, som en aktivitet som innebar omsorg, fellesskap og læring.

Tematisk aktivitet dreide seg om orientering om bestemte temaer som var spesielt ønsket, og om besøk ved aktuelle kontorer, utflukter og kulturtilbud. Sett i forhold til andre typer av foreldregrupper, som drives ved helsestasjoner, barnehager og skoler, har den del av aktiviteten som har vært drevet som formelle temaopplegg vært beskjedent. Det var ikke denne siden ved virksomheten som ga samværet struktur. Den inngikk som en mindre del av en løsere struktur, som bestod av det uformelle samvær, aktiviteter med barna, måltid og hobbyvirksomhet.

Modellen har likhetspunkter med det som i pedagogikken betegnes som *et helhetlig læringsmiljø* (Rammeplan for Barnehager, BFD). Grunnlaget for, og innholdet i læringsprosessene, taes ikke nødvendigvis i et avgrenset tematisk fokus. Det gir seg selv gjennom samværet og nødvendigheten av interaksjon mellom deltakerne.

Om samværet i sin gruppe fortalte en av intervjupersonene at de pleide å åpne med en runde blant deltakerne om hva som hadde skjedd siden sist, eller hva som var på gang i den enkeltes liv. Det var ikke alltid de kom stort lenger. Hver og en hadde noe å ta fram. De hadde behov for å formidle seg og å få reaksjoner fra de andre.

Samtidig som gruppene i prosjektet ble drevet over den samme lest, var det også forskjeller mellom dem i selve utformingen. Det var for eksempel litt ulike måter å tilrettelegge innhold og aktiviteter på. Selv om barna og aktiviteter sammen med dem stod sentralt i alle gruppene, var det forskjell med hensyn til grad av oppmerksomhet og bevisst arbeid med relasjonene mellom voksne og barn. Noen av gruppene valgte å sentrere mye av aktivitetene rundt dette, mens andre valgte å gi mødrene mere rom og tid for seg selv og sine egne problemstillinger. Noen steder hadde de «barnepassere» som tok hånd om barna en del av tiden, slik at mødrene kunne få tid for sine samtaler og voksent samvær. Det var vanlig at barna fikk plass i barnehage underveis. De gikk da ut av det regelmessige sam-

været, eller de var med mer uregelmessig, for eksempel en av to møtedager i uken.

Alle gruppene hadde et enkelt sett av regler og rutiner. De viktigste gjaldt frammøte og taushetsplikt. Å være med ga en forpliktelse til å møte opp, eller å varsle på forhånd om en ikke kunne komme til et møte. Taushetsplikt ble ivaretatt ved vedtak av regler eller avtaler. Dette hadde form av en generell enighet om at det som ble snakket om i gruppene ikke skulle bringes utenfor huset, og ikke snakkes om i andre sammenheng. Gruppelederne hadde taushetsplikt i forhold til det deltakerne fortalte eller betrodde dem, og deltakerne skulle også være sikre på at observasjoner og vurderinger av dem ikke ble gitt til noen utenfor, uten at dette var klarert med den det gjaldt. Unntaksvis var slike avtaler skriftlige.

1.4 Glimt fra livet i gruppene

For å gi mere liv og innhold til beskrivelsen av gruppene går vi til Brostrøms rapport fra prosjektet (Lierrapporten 1994), og til hennes temahefte *Grupper for mødre og barn* (1995), og tar ut noen sitater derfra.

På spørsmål i spørreskjemaet om hva mødrene likte best i gruppene, svarte nesten alle at det var **samværet**, **samtalene** og **fellesskapet** de hadde satt mest pris på. Og de samme var tilfellet fra gruppeledernes side:

Når gruppelederne ble spurt om hva som var det viktigste verktøyet for dem svarte de at det var samtalen. Innholdet spenner over et bredt spekter, fra trivielle hverdagsbegivenheter, via spørsmål som var høyaktuelle for en av deltakerne, og over til mer alvorlige og vanskelige områder. Samtalen kan flyte lett og ubesværet, den kan være nølende og forsiktig, eller preget av hissige meningsutvekslinger. Den kan svinge fra løssluppen humor til tristhet og fortvilelse. Gjennom samtalen ble medlemmene trygge på hverandre.

Gruppeledernes funksjon i samtalen er omfattende. De må skape rom for den, oppmuntre til den, og stimulere til diskusjoner og meningsutveksling blant deltakerne. De må kunne tåle hissige diskusjoner og uenighet blant deltakerne. De må også kunne vise at det å ha ulike oppfatninger ikke er farlig, men tvert imot at det kan være fruktbart for et fellesskap (temaheftet s. 20).

Mange nevnte også måltidet som et høydepunkt, med referanse til gleden ved å være sammen med mange, og å fungere "nesten som en storfamilie":

Måltidet har stått sentralt i alle gruppenes liv. De som er med, barn og voksne, spiser et måltid sammen, enten middag eller lunch. Det blir lagt vekt på et sunt kosthold, og på at maten som serveres skal være enkel og god. Måltidet og arbeidet med det er en pedagogisk situasjon som gir muligheter for mye nyttig læring. Planlegging, innkjøp, til-laging og borddekkning er viktige ingredienser. Medlemmene lærer om kosthold, skikker og tradisjoner. De gir og får omsorg, lærer å be om og å ta imot. Det er en god situasjon for sosial trening både for voksne og barn (temaheftet s. 23).

Sammen med den tilsynelatende harmoni og tilfredshet har det selvsagt også vært konflikter, motsetningforhold og misnøye. Gjennomgangstemaer når det gjaldt hva en likte minst, var nettopp klikkdannelse, dominans fra noen få, forforderling og sladder. Gruppelederne har, så langt de har maktet, søkt å løse problemene konstruktivt:

I en gruppe som bestod av seks mødre hadde tre dominert i lengre tid. Disse tre bodde i samme hus, og kjente hverandre godt. De dominerte ved å snakke om fester og felles opplevelser, og hadde et publikum i de andre tre som var lutter øre. Gruppelederne hadde uten hell forsøkt å bryte denne dominansen ved å bringe samtalen over på mer konstruktive områder, og ved å foreslå aktiviteter. Dette problemet var gjenstand for drøfting i flere veiledningstimer, som resulterte i en aktiv satsing på et ressurselement som gruppelederne visste var til stede i gruppen. De visste at to av de som representerte "tilhørerne" var spesielt interessert i å lage gipsfigurer. Gruppelederne kjøpte inn noen nye spennende gipsformer og satt i gang for seg selv på langbordet. Dette kunne ikke de to gipsentusiastene stå for. Og det tok ikke lang tid før de var engasjert og aktive. Da kom den tredje ganske raskt etter. Når de andre tre ble sittende å snakke med hverandre uten tilhørere var det ikke det samme. Dominansen forsvant, og etter noen ganger var hele gruppen samlet i felles aktivitet. Samtalen ble en annen og gruppen fungerte igjen (temaheftet s. 25).

I noen situasjoner skulle det lite til fra ledernes side for å snu en stemning fra avstandtagen og isolering av en enkelt deltaker, og over til konstruktive bidrag for å hjelpe:

En ung mor begynte i gruppa da barnet hennes var åtte måneder gammel. Barnet var klart understimulert. Det lå stille på en sofa med armene over hodet, det hadde lite mimikk, og kunne ikke sitte. Moren opplevde barnet som snilt. Hun kommuniserte ikke med det. Det var ikke noen vits i det så lenge barnet ikke snakket. Barnet hadde ikke

fått annen mat enn melk, hun turte ikke å gi det noe annet. Hun hadde ikke turt å spørre helsesøster. Hun hadde flyttet fra en kommune til en annen og hadde ikke tatt ny kontakt med helsestasjonen. Hun var henviset til gruppen fra sosialkontoret. Gruppelederne opplevde nå hvordan de andre mødrene gikk inn med råd og veiledning overfor denne moren. De laget i stand barnegrøt til barnet og oppmuntret moren når barnet vegret seg i begynnelsen. De var med på å stimulere barnet, lekte med det på gulvet og fikk stablet det opp på en barnestol ved bordet, slik at det satt sammen med de andre voksne og barna og spiste. Barnet utviklet seg raskt, ble interessert i omverden, og begynte å le og å gråte. Gruppelederne var svært beveget første gangen de opplevet mor og barn i aktivt samspill. Barnet er idag en kvikk og normalt utviklet liten unge. Moren holder på med utdanning.

(Lierrapporten s.51).

En annen situasjon, som også tok utgangspunkt i en konflikt, gir et bilde av hvordan lederne mobiliserte gruppen for å hjelpe en spesiell deltaker som viste et noe avvikende mønster i sin relasjon til barnet, og som de andre reagerer på ved å forsterke problemet:

En gutt på fire år i en av gruppene var et stort uromoment. Det var flere barn i gruppen, men de var mellom ett og to år, og ingen naturlige lekekamerater for ham. Han plaget de andre barna, og gjorde nesten bare det han ikke fikk lov til. Alle mødrene var etter ham, og han hørte stort sett bare nei, og at han var umulig. Guttens mor, som hadde nok med sitt, syntes det var greit at alle oppdro ham: "det må jo gå inn til slutt". I gruppen var det også flere mødre som krevde mye oppmerksomhet. Gruppelederne følte seg ganske kjørt og hjelpeløse, de følte at det de sa ikke ble hørt. De ble enige om at de skulle ta dette opp som et felles problem som de ønsket å diskutere og som gruppa måtte løse i fellesskap. De snakket om hvorfor han kanskje gjorde det han gjorde, kanskje var det for å få oppmerksomhet? Hvordan virket det når alle sammen brølte nei til ham? Gruppen ble enige om at ingen skulle brøle til ham, og at det bare var mor eller den ene av gruppelederne som skulle stoppe ham når han gjorde noe galt. De skulle gjøre det ved å gå bort til ham å stoppe ham. I tillegg fant gruppen ut at han kanskje kjedet seg, kanskje han trengte aktiviteter som passet for ham? De foreslo ting han kunne gjøre, og at de kunne gjøre noe hyggelig sammen med ham hver gang. De skulle ikke være så opptatt av alt det negative han gjorde. Gruppen så at dette ga resultater etter kort tid. Gutten ble roligere, mindre aggressiv, han ble blid, fikk mye positiv respons, og moren lærte seg til å sette grenser for ham på en ny måte. Gruppen lærte noe om å prøve å forstå hvorfor barn reagerer som de

gjør og hvor viktig det er å ha et annet reaksjonsmønster enn å brøle
NEI! (Lierrapporten s. 24.)

1.5 Teoretisk forankring

Den viktigste intensjon med denne tiltaksformen var å gi *et tilbud*, basert på trygghet og omsorg, som grunnlag for læring og utvikling i eget tempo og på egne premisser. Den mest nærliggende innfallsvinkel for å beskrive grunnlaget for virksomheten, er å vise til teori og praksis i sosialt gruppearbeid.

Målsettingen med denne formen ble tidlig angitt av Konpoka (1963) som «å forbedre individets sosiale fungeringsevne gjennom meningsfylte gruppeopplevelser». Ken Heap differensierer målene i sosialt gruppearbeid i forhold til ulike typer grupper, med gjennomgangstråder som dreier seg om relasjonene til lederen, relasjoner og prosesser mellom deltakerne og bruk av aktiviteter som fremmer mestring og sosiale ferdigheter (Heap 1989). Innenfor rammen av sosialt gruppearbeid finnes en rekke forskjellige modeller, som adskiller seg fra hverandre både i teoretisk underlag og i synet på ledernes funksjoner og roller. Vi kan tenke oss en linje der terapeutisk orienterte behandlingsgrupper utgjør det ene ytterpunkt, og selvhjelpsgrupper det annet. I grupper av den første typen vil lederen ha en ekspertfunksjon på grunnlag av en problemfokuset behandlingsrolle. I midtposisjonene ligger grupper der lederne mer har en strukturerende og stimulerende funksjon. I selvhjelpsgruppene er lederen overflødiggjort, og kommer inn bare som ekstern støttespiller for grupper som er selvdrevne, (Sandnes 1993, Fyrand 1994). Mødregruppene befinner seg i en mellomposisjon. Ved fravær av ekspertrolle og problemfokus står de nærmere selvhjelps- enn behandlingsorienterte grupper. Samtidig skiller de seg fra selvhjelpsgrupper ved den type ledelse som mødregruppene har, som ikke inngår i selvhjelpsgrupper. I mødregruppene har lederne representert et helt sentralt tyngdepunkt. Hovedelementene i ledelsen har ligget i utvikling av et fellesskap og trygghet, som bakteppe for stimulering til utvikling og autonomi.

I forlengelse og utvidelse av dette grunnlaget var problemforståelse og driftsformene også knyttet til en sammensetning av behovsorientert teori og læringsteori. På behovssiden har en særlig vært opptatt av de tilknytningsvansker og den mangel på kontinuitet i forhold til en trygg og stabil voksenperson som har vært felles for mange av deltakerne i slike

grupper (Walbom og Odberg 1989). En ville legge til grunn en type nærende kontakt fra gruppeledernes side, med stor vekt på omsorgselementet. Den tankerammen som presenteres av Vigdis Bunkholdt i boka *Praktisk barnevern* framstår som dekkende for tiltaket (Bunkholdt og Sandbæk 1993, kap. 2). Bunkholdt sammenholder tre typer forhold som sentrale for menneskers utvikling: behovsmessige, læringsmessige og kognitive. I dette perspektivet framholdes hvordan følelsesmessige reaksjoner påvirker tankemessige forestillinger og kognitiv aktivitet. Tilknytningen til læringsteori er tilstede blant annet gjennom vektlegging av forsterkning. Systematisk bruk av positive forsterkere får i tillegg til selve læringen også betydning ved den relasjon som etableres, som danner grunnlag for innfrielse av sosiale og følelsesmessige behov.

Et sentralt poeng i Bunkholdts betraktninger er det skillet som trekkes mellom *omsorgsevne* og *omsorgskompetanse*. Omsorgsevne betraktes som noe en har, eller ikke har, som noe tilnærmet gitt. Ved bruk av begrepet kompetanse betraktes omsorg som kontekstavhengig og noe som kan læres og utvikles, gitt gode betingelser.

Gode læringsbetingelser for nettopp disse deltakerne innebærer en mulighet for veksling mellom progresjon og regresjon, som omtalt av Ziehe og Staubenback (1983). De ser på læringsprosessen som en kontinuerlig bevegelse mellom på den ene side å prøve ut noe nytt, og på den annen å kunne trekke seg tilbake til kjent og trygg atferd. Samtidig må det som foregår treffe deltakernes egne temaer, ha direkte anvendelsesverdi og være knyttet til positiv vurdering og tilbakemelding (Sandbæk 1993).

Enda et viktig perspektiv kom til underveis og må trekkes fram som grunnlag for gruppevirksomheten. Dette dreier seg om maktaspektet, og den ulike fordeling av makt som er tilstede mellom barnevernet og dets brukere. Barnevernets maktfaktor er gitt ved dets sanksjonsmuligheter, som er hjemlet i lov. Uavhengig av motpartens problemforståelse eller deltakelse, kan barneverntjenesten til en hver tid gripe inn i vedkommendes liv, dersom de finner grunn til det. Om det er grunn til det eller ikke, kan være uklart for brukeren. Muligheten representerer riset bak speilet. Enhver relasjon med barnevernet vil for mange aktivere angst for kontroll og en bevissthet om den avmaktsposisjon en i tilfelle inngrep vil komme til å befinne seg i.

Med avmakt følger en opplevelse av å være et objekt for andres vurderinger og handlinger, med tilsvarende passivisering av egne ressurser for

problemløsning (Skau 1992, Seim og Hjemdal 1992). I stedet for problemløsning og utvikling vil de fleste mobilisere forsvar som er innrettet på ulike former for kamp eller tilbaketrekking, i forhold til den som representerer makten. Dette behøver ikke å bety at en ikke er bevisst på egne vansker og problemer. Som oftest vil det dreie seg mer om protester mot å bli definert, mot å bli fortalt av andre hvordan ens vansker blir oppfattet, og hva en bør gjøre med dem. I så fall er det barnevernets definisjonsmakt en protesterer mot, som skaper barrierer og forsvar hos den som gjerne vil ha retten til å definere selv, og å ha kontroll over egen situasjon og håndteringen av egne vansker (Christansen 1992, Ryburn 1996).

Nettopp fordi prosjektet var forankret i barnevernsadministrasjonen ble det lagt vekt på å neddempe maktaspektet og gi deltakerne råderett over seg selv og sine problemer. En gikk ut fra det syn at problemdefinering og utvikling må være forankret i individet selv, og drives av den energi som kan mobiliseres og stimuleres der.

Sett i denne sammenheng er det naturlig å bruke begrepsparet problemorientering versus ressursorientering (Sultz Jørgensen 1996), og å understreke tiltakets karakter som ressursorientert.

For å møte utfordringene i dagens samfunn, hevder Schultz Jørgensen at de tradisjonelle hjelpeformene ikke er virksomme fordi de bygger på en deficit-modell. Hovedvekten legges på familiens svakheter og «feil», og det er klientenes problemer som settes i fokus og som legges til grunn for et tiltak. Oppmerksomheten rettes primært mot symptomer og problemer, slik den profesjonelle ekspert definerer disse (Rappaport 1987). Som motsats skisserer Schultz Jørgensen et annet paradigme der hjelpeapparatet må orientere seg mot familiens virkelighet og iboende muligheter, slik den selv opplever dem, og stimulere den til å utvikle disse. Helt grovt formulert er det dette som ligger i begrepet empowerment (Kondrat 1992). I en ressursorientert tilnærming satses det på deltakernes egen problemforståelse, på vekst og utvikling som styrker selvfølelsen, og på områder der deltakeren selv kjenner muligheter for å bevege seg og for opplevelse av egen kraft. Den styrke som genereres gjennom støtte og vekst fungerer som bakgrunn for endringer i opplevelse og atferd.

2 Forskningsprosjektet

2.1 Utgangspunkt og tilnærming

Initiativet til en forskningsinnsats knyttet til gruppeprosjektet ble tatt fra prosjektledelsen, som var forankret i det daværende Barnevernets Utviklingssenter. Forskningen ble finansiert derfra, mens Barne- og familiedepartementet gav driftstilskudd til det fortsatte utviklingsarbeidet.

I valg av innfallsvinkel og problemstillinger stod vi overfor to forskjellige måter å studere deltakerne på, knyttet til forskjellige tilnæringsmåter.

Den ene ville være eksternt forankret, rettet mot kartlegging utenfra av endringer hos deltakerne. Dette ville innebære klare valg av målbare utviklingsområder og suksesskriterier. Om vi skulle gjøre dette måtte vi ha vært inne med måleinstrumenter i startfasen, eller hatt tilgang til observatører som hadde kjennskap til deltakerne gjennom prosjektperioden, og som kunne gi en uavhengig vurdering av observert utvikling og endringer.

Den andre innfallsvinkelen ville være et rent brukerperspektiv, der vi baserte oss på deltakerne som respondenter, og konsentrerte oss om deres perspektiv.

Det var fire grunner til at vi valgte det siste. For det første ønsket vi en tilnærming i forskningen som ikke brøt med verdier og intensjoner som var grunnleggende i tiltaket. Det ble lagt vekt på at deltakerne ikke skulle være objekter for andres vurdering og styring, at en skulle støtte opp om deres egne utviklingsintensjoner, og at de selv skulle ha ansvar for medvirkning og for sin egen utvikling (Christiansen 1996, Holmes 1992, Rappaport 1987, Sandbæk 1996). Det var klare normer om at informasjon om deltakerne bare skulle kunne gis utad når de selv var informert og innforstått med opplysningenes intensjon og innhold.

For det andre hadde vi ingen tilgang til eksterne vurderinger hverken av mødrene eller av barna. Langt fra alle var klienter i hjelpeapparatet. Mange av dem som var det hadde bare sporadisk kontakt. Heller ikke var alle barna i skole eller barnehage. Vi kunne derfor ikke hente informasjon fra disse instansene. Gruppelederne var de eneste mulige informanter, som kunne gi relevante vurderinger. Vi unnlot å bruke dem fordi deres

uttalelser kunne få konsekvenser for de relasjonene de hadde til gruppen som helhet, og til de enkelte medlemmene.

For det tredje ville en resultatevaluering rettet mot måling av endring i deltakernes atferd være ute av takt med det grunnlag medlemmene var gått inn i gruppene på. De var i utgangspunktet ikke blitt med for å lære noe, forandre seg eller få hjelp med problemer, men for å treffe andre og komme ut av sin isolasjon.

Og for det fjerde ønsket vi å bringe brukernes erfaringer fram. Selv om vi støtter synspunkter og resonnementer fra forfattere og forskere som peker på nødvendigheten av å problematisere det ensidige brukerperspektiv (se Fisher 1983, Howe 1991, Sandbæk 1995, Shaw 1976), legger vi likevel stor vekt på betydningen av å få fram brukernes erfaringer, som et viktig perspektiv i seg selv og i utviklingen av praksis.

2.2 Problemstillinger

Ved drift av forebyggende tiltak må det stilles spørsmål om hvorvidt tiltaket treffer sin målgruppe, og om hvilket utbytte deltakerne har.

Hovedintensjonen med forskningsinnsatsen er å få belyst disse spørsmålene fra deltakerne selv, og å få fram kunnskap om tiltaket sett innenfra. Et slikt perspektiv vil være et bidrag til den videre utforming av tiltakspektret. Innsidekunnskap vil ikke nødvendigvis alene være styrende for hvordan en velger å utvikle en tiltaksform. Men den representerer et viktig tilleggsperspektiv som kan virke bekreftende, korrigerende og kanskje fornyende på hjelpeapparatets vurdering av aktuell praksis og intensjoner. Problemstillingene i forskningsarbeidet må sees på denne bakgrunnen.

Et sentralt poeng i studien har vært å få innsikt i hvilke prosesser som settes igang hos deltakerne, når de er med i en gruppe. Tilbudet tok utgangspunkt i kontakt- og samværsbehov. Vi stilte oss spørsmål om hvordan deltakerne ville omtale sin egen utvikling i gruppen. Var de primært sentrert rundt trivsel, dagligliv og samvær med andre, eller var de mer bevisst orientert mot andre mål, og i tilfelle hvilke? Dersom læringsønsker var tilstede, eller ble aktivert underveis, hva var betingelser for at det skjedde, hvilke innsatsformer virket mer eller mindre stimulerende, og hva var de i tilfelle interessert i å lære seg? Vi ønsket å få innsikt i hva slags utviklingsløp deltakerne befant seg i, hvordan dette ble påvirket av gruppe-

deltakelsen, med hensyn til ambisjoner og framtidssyn, og vurdering av egne muligheter.

Tidsfaktoren står sentralt i dette på to måter. For det første med spørsmål om hvorvidt det kan sees noe fase-mønster for den enkelte deltaker, og hva dette innebærer av tid. Og for det andre om det er sammenheng mellom tid for deltakelse og type engasjement med hensyn til utviklingsretning og utviklingstakt. Var det en viss mengde med tid som ble oppfattet som mest nyttig for de fleste, og optimal for å oppnå det de ønsket, eller ville tidsfaktoren vise seg å ha underordnet betydning, sett i forhold til personlige egenskaper og sosial situasjon hos den enkelte?

I premissene for deltakelse lå at mødrene ikke skulle være under løpende vurdering fra barnevernets side, og at det ikke skulle pålegges lederne kontrollfunksjoner i en slik sammenheng. Av dette følger at barnevernet ikke henviste noen mødre som var under vurdering (barnevernundersøkelse), eller der det var planer om et slikt inngrep. Vi antok imidlertid at noen ville ha vært gjennom barnevernundersøkelser før de kom inn i gruppen, og at mange hadde hjelpetiltak i gang fra barnevernet. Relasjonen mellom barnevernet og brukeren var et tema, både på individnivå og for gruppen som helhet. Ganske særlig ønsket vi å få belyst fra brukersiden hvordan en barnevernundersøkelse påvirket den senere relasjonen mellom den enkelte mor og hjelpeapparatet, og hvordan den organisatoriske tilknytningen til barnevernet fortonte seg, sett i forhold til andre tilknytningsmuligheter som var mindre stigmatiserende.

Barnas plass i dette bildet har vært vanskelig å ta stilling til. Tiltakets målsetting dreier seg i siste instans om barnas utviklingsmuligheter. Det er en antakelse om at en påvirkning i positiv retning for mødrene på de områdene som er listet opp (ensomhet - selvtilit - nettverk - sosial kompetanse), vil bedre barnas oppvekstforhold og dermed fremme deres utvikling. Denne sammenhengen omtales av flere forfattere og forskere (Bø 1989, Fyrand 1994, Killen 1991, Sandbæk 1992, Svedheim 1991), samtidig som det er vanskelig å finne forskningsprosjekter som konkret og direkte dokumenterer den. Det ville vært ønskelig om en slik påvirkning kunne blitt målt direkte hos barna, men dette er metodisk meget komplisert. Vi har forholdt oss til mødrenes utsagn om barnas utbytte, og har også registrert at mange av mødrene selv trakk opp sammenhengen mellom egen situasjon og overskudd og barnas utviklingsmuligheter.

Sosioøkonomiske data er innhentet for å få oversikt over trekk ved brukergruppen, og å kunne sammenholde den med andre småbarnsforeldre på noen områder som er særlig aktuelle. Vi tenkte særlig på økonomi, aktivitet i dagliglivet, utdanning og forhold til arbeidslivet som bakteppe for sammenligning med andre grupper mødre med små barn, spesielt enslige mødre.

2.3 Metode

Et spørreskjema ble gitt til alle 124 som var med i de gruppene prosjektet omfattet på det tidspunkt vi gikk inn. 111 besvarte skjemaet. I tillegg ble 20 av disse intervjuet individuelt. Vi hadde også flere møter med respondentene underveis, med tilbakemelding av funn og drøfting av disse.

Orientering om undersøkelsen ble gitt av gruppelederne, supplert med en skriftlig orientering fra forskerne (vedlegg nr 1). Samtykke til å besvare spørreskjema og til å bli kontaktet for intervju, ble gitt skriftlig i lukket konvolutt. Vel 60 prosent ga tilsagn om at de var villige til å bli intervjuet. Ved utvalget av intervjupersoner siktet vi mot å få et representativt utvalg ut fra noen sentrale variabler (alder, sivilstatus, antall barn, tid i gruppe og kommunetilknytning). Administrering av spørreskjemaet ble gjort av oss, i spesielt tilrettelagte møter i hver enkelt gruppe. Intervjuene ble foretatt noen måneder etter at spørreskjemaet var blitt besvart.

Spørreskjemaet (vedlegg 2) gir informasjon om alder, familiesituasjon, utdanning, økonomi og arbeid, og om hvordan de kom i kontakt med gruppene. Det inkluderer også grove mål for tilgang på sosial støtte, om trivsel og utbytte av gruppedeltakelsen for egen og for barnets del.

Intervjuene skulle utdype en del av de temaer som var berørt i spørreskjemaet, og å få belyst de kvalitative sidene i deltakernes prosess i tiltaket.

I opplegget av intervjudelen bygger vi på Per Schultz Jørgensens inndeling av kvalitative undersøkelser i tre typer. Disse skiller seg fra hverandre ved forskjellig vektning av henholdsvis empiri og begrepsunderlag. Den første typen betegnes som kvalitativ beskrivelse, den andre som kvalitativ refleksjon og den tredje som kvalitativ analyse. Fra en til tre i denne rekken finner det sted en forskyvning i vektning fra empiri og over mot teoriforankring (Schultz Jørgensen 1990).

Vår tilnærming er en kvalitativ beskrivelse som innehar elementer av refleksjon. Schultz Jørgensen angir tilnærmingen her som eksplorerende, der det empiriske spiller en dominerende rolle, med hovedvekt på det fenomenologiske og på opplevelsesmessige forhold, mens begrepsstyring kommer i bakgrunnen.

Analysen av det kvalitative materialet er gjort ved tematisk oppdeling av stoffet i hvert enkelt intervju. Gjentatte gjennomlesninger av utskrifter og avspilling av båndene ble gjort for søking etter temaer, og for å sikre at bruddstykker ikke ble vurdert som isolerte deler, men i sammenheng med den helhet de framkom i. Uforutsette, men aktuelle områder er løftet fram når det dreier seg om temaer som er typisk for flere, og som kan oppfattes som et tydelig trekk.

2.4 Dialog med brukerne

En tredje form for kontakt mellom deltakerne og forskerne var den dialog vi hadde parallellt med datainnsamlingen.

De første møtene fant sted etter en rask gjennomgang av dataene fra spørreskjemaene. Dette var dagskonferanser, en i hvert av de fire involverte fylkene. Hver samling, fire i alt, inkluderte alle som var med i de forskjellige gruppene innen hvert fylke. De fleste møtte opp. Møtene var livlige, med stor interesse for forskningen og stor aktivitet fra deltakerne. Aktiviteten dreide seg i liten grad om spørsmål til oss. Men det var mye diskusjon, og mange meningsyttringer om virksomheten og om personlige erfaringer og reaksjoner. Dette ga et verdifullt tilleggsmateriale for oss i retning av større nyansering, som fikk betydning i arbeidet med opplegget for de personlige intervjuene. En side-effekt ved disse møtene var at deltakere i forskjellige grupper fikk kontakt med hverandre over kommunegrensene. Dette bidro utvilsomt til den høye aktiviteten, og til å skape kontakt som grunnlag for senere besøk og utveksling av synspunkter og erfaringer deltakerne i mellom.

2.5 Avsluttende brukerkonferanse

Som en avslutning på vår kontakt med respondentene avholdt vi en to dagers brukerkonferanse. Godt over halvparten av de som var aktive

gruppedeltakere var tilstede, sammen med gruppelederne og representanter fra barnevernet på kommune- og fylkeskommunenivå. Dette var en tilbakemeldings- og drøftingskonferanse, basert på de funn og konklusjoner som vi var rimelig sikre på ville bli stående, selv om vi ikke helt hadde avsluttet arbeidet med materialet.

For det første ønsket vi å gi noe tilbake som gruppene kunne gjøre bruk av i sitt eget arbeid. Vi så på vår formidling som aktiverende innspill til dem.

For det andre ønsket vi å teste ut hvordan reaksjonene ville være som uttrykk for «respondent validation» (Cheetham, et al. 1992). Dette gjelder spørsmålet om hvilke reaksjoner og hvilken grad av aksept vi ville få på hovedtrekkene i vår presentasjon.

Og for det tredje ønsket vi å få en anledning til en samlet drøfting av noen konkrete problemstillinger, sentrert rundt gruppenes tilknytningsform til hjelpeapparatet og forholdet til barnevernet.

Arbeidet var lagt opp med smågrupper og tilbakemelding til plenum. Aktivitetsnivået var høyt, som ved de tidligere møtene vi hadde hatt med brukerne. Ved siden av en generell aksept på det som ble presentert ble en del av konklusjonene også møtt med spørsmål og spontane protester. Disse ble i noen grad modifisert gjennom gruppearbeidet, slik at vi kom ut med et tilfredsstillende nivå for validering.

Men vi møtte også innvendinger som ikke i samme grad ble modifisert og som syntes å stikke dypere. Innvendingene gjaldt spesielt to forhold:

- framstillingen av deltakernes bakgrunnsbelastninger og tyngden av disse
- det å bli karakterisert som en spesiell gruppe, med betegnelser som svak, utsatt eller preget av risiko.

Den første av disse innvendingene gikk ikke på de faktiske forhold, som de sa seg enig i. Det var aksept på at de aller fleste hadde tunge belastninger bak seg, at mange var deprimerte og plaget av angst. Innvendingene gikk på betydningen av å framheve disse bakgrunnsproblemer. De mislikte å bli presentert ved sine problemer.

Den andre innvendingen gjaldt uttrykket «en gruppe med særlige kontaktbehov». Deltakerne ønsket å korrigere dette, og ønsket selv å bli omtalt som en gruppe med «store» kontaktbehov. De var åpne på at

tilknytningen til gruppene nettopp var kontaktbehovet, men de ønsket ikke å se dette som spesielt, og noe som kunne betegnes som «særlig». En slik betegnelse oppfattet de som stigmatiserende.

Fra vår side måtte vi redegjøre for at det skulle noe «særlig» til for å berettige til et offentlig tiltak, noe «særlig» som samfunnet så som problematisk og som det var villig til å sette inn tiltak i forhold til. I deltakernes perspektiv kunne det tilbudet de var del av, like godt ha vært et allment sosialt tiltak, noe de aller fleste burde få nyte godt av, og ikke et stigmatiserende hjelpetiltak. Vi kunne langt på vei være enige med dem i dette, men gjorde det samtidig klart at vi i vår rapport ville omtale virksomheten som en del av det forebyggende barnevernet.

Også mange av deltakerne poengterte betydningen av at gruppene var knyttet til barnevernet. De mente at dersom det ikke hadde vært slik, ville gruppene neppe ha fanget opp de som trengte det mest og som ikke ville finne veien til andre grupper eller hjelpetiltak. Dermed ble deltakerne også, på samme måte som oss, konfrontert med sitt eget dilemma, mellom allmengjoring på den ene side og den stigmatiserte posisjon på den annen.

Protesten som kom fram rettet seg mot stigmatisering generelt. Noen kjente seg stigmatisert ved sin status som enslig forsørger, andre ved at de hadde kontakt med barnevernet, og atter andre ved tildelte roller i det øvrige trygde- og sosialapparatet. Det dreide seg om opplevelser av å bli vurdert, undervurdert og oversett, og om protester mot dette. Når slike protester ble aktivert i konferansen valgte vi å åpne for diskusjon omkring dem, og å redegjøre for hvordan og hvorfor vi hadde kommet fram til den måten vi rapporterte på, som senere ville komme i skriftlig form. Det foregikk en åpen meningsutveksling der deltakerne argumenterte for sine syn og kommenterte våre og omvendt, og der vi kom fram til en rimelig grad av aksept på de dilemmaer som var tilstede.

Den lærdommen vi trakk ut av konferansen besto først og fremst i en erkjennelse av hvor lett det er å undervurdere respondentene. Dette gjelder både deres evne til refleksjon og nyansering, og deres kompetanse til å representere og å hevde relevante og aktuelle synspunkter, ikke bare i uformelle, men også i formelle situasjoner.

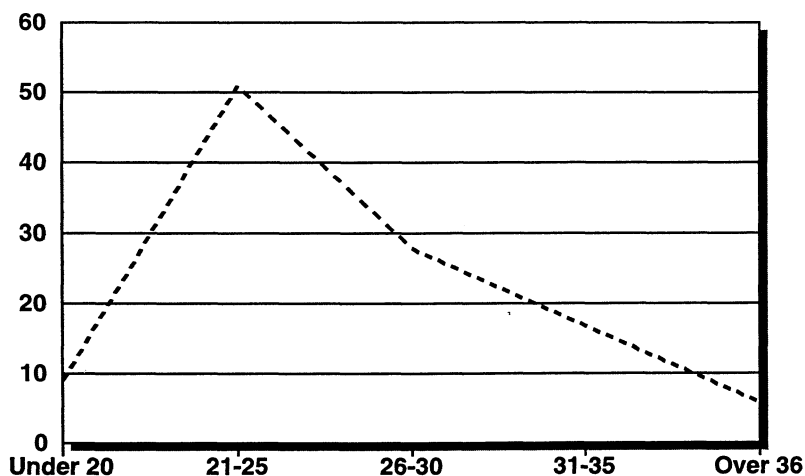
3 Spørreskjemaundersøkelsen

Dataene fra spørreskjemaene er analysert på SPSS. Det gir oversikter over frekvenser og fordelinger på alle variablene. Det statistiske materialet anvendes først og fremst beskrivende. Ved kobling av to variabler opp mot hverandre på områder der det er nærliggende å se etter sammenheng, framkommer imidlertid bare få sikre sammenhenger. Der vi finner sammenheng, selv om de ikke er statistisk signifikante, blir de omtalt som tendenser eller trender.

3.1 Alder

I angivelse av målgruppe for virksomheten heter det blandt annet at den retter seg mot unge mødre, uten at aldersfaktoren er nærmere spesifisert. Indirekte framgår at en har tenkt på mødre som har anledning til å være med på dagtid, med bare små barn. Sett på denne bakgrunn hadde vi forventet en aldersspredning fra 17/18 og opp til 24/25 år. Spredningen viser seg imidlertid å være langt bredere, som vist på nedenstående figur.

Figur 2. Aldersfordeling (prosent).

Alder på deltakerne går fra 19 til 40 år, med hovedtyngden mellom 21 og 25 år. Det er forholdsvis flere som er eldre enn 25 år, enn yngre. Nærmere en firedel er 30 år eller mer. Sett i lys av den tenkte målgruppen, er fordelingen noe skjev med forholdsvis stor representasjon av eldre aldersgrupper.

Barnas alder er fra null til fem år, med hovedtyngde mellom ett og tre år. Dette gjelder de barna som hadde vært eller som var med sine mødre i gruppen. Flere av mødrene hadde også eldre barn.

Det har ikke latt seg gjøre å få noen sikker oversikt over hvor mange barn som var med til enhver tid, og over hvor lang tid de hadde deltatt. De fleste hadde begynt sammen med sine mødre, og fått plass i barnehage etterhvert.

Variasjonen med hensyn til antall barn i den enkelte familieenhet er også større enn forventet.

Tabell 1. Antall barn i familien

Antall barn	<i>1 barn</i>	<i>2 barn</i>	<i>3 og 4 barn</i>	<i>5 og 6 barn</i>	<i>Uopp-gitt</i>	<i>Samlet</i>
Antall mødre,	65	30	12	2	2	111
hele tall/prosent	(58.6%)	(27%)	(10.8%)	(1.8 %)	(1.8 %)	100

Vel halvparten av deltakerne hadde ett barn. En mindre gruppe hadde to, mens noen få hadde flere enn to, med største barnegruppe på 6 barn. Dette er et noe høyere barnetall pr. familieenhet enn det en finner blandt enslige forsørgere generelt (Sosialt utsyn 1993: s. 314). Her er det 25 prosent som har to barn, og bare 5% som har mer enn to. Det er samtidig lavere enn i «andre barnefamilier», der de tilsvarende tall er henholdvis 45 og 18 prosent.

Naturlig nok er det klar sammenheng mellom alder og antall barn. Alle som har mer enn to barn er over 25 år, mens de som er under 20 år har ett.

3.2 Sivilstatus og familiesituasjon

Sivilstatus er i dagens situasjon et uklart begrep. Ved utprøving av spørreskjemaet framkom at respondentene oppfattet samboerskap som en definert

sivilstatus. Vi inkluderte denne i spørreskjemaet, og fikk derved en kategori for samboende, hvorav noen var enslige forsørgere og andre ikke. For samboere gjelder at en ikke kvalifiserer som enslig forsørger i folketrygdens forstand, dersom en bor sammen med barnets far. Slike rettigheter har bare de som enten bor alene med barnet, eller de som bor sammen med en mann som ikke er barnets far.

Vår interesse knyttet seg imidlertid ikke spesielt til sivilstatus, men mer til hvilken familiesituasjon deltakerne hadde i det daglige.

Tabell 2. Aktuell familiesituasjon

Bor sammen med	<i>Alene med barnet</i>	<i>Med samboer</i>	<i>Med ektefelle</i>	<i>Annet og uoppgitt</i>	<i>Samlet</i>
Antall og i prosent	64 (57.7 %)	30 (27 %)	15 (13.5 %)	2 (1.8 %)	111 100

Som det framgår bodde vel halvparten alene med barnet. Disse kvalifiserte til stønad for enslige forsørgere. Det samme var tilfellet for et par av samboerne, men ikke for de øvrige, fordi flertallet av samboerne bodde sammen med barnets far.

Spredningen på alder og familietype er større enn forventet, spesielt om en tenker ut fra en snever kategori av unge, enslige, aleneboende kvinner med ett barn. Aldersfordelingen ligner mer på den som gjelder for enslige forsørgere totalt, hvor hovedtyngden ligger mellom 25 og 44 år, selv om det blant disse er større tyngde på eldre grupper, over 44 år (Fransson 1992). Dette kan ha sammenheng med at en ikke har lyktes med å rekruttere de yngste, eller at andre kriterier har vært avgjørende ved inntak til gruppene.

3.3 Inntekt og daglig aktivitet

Av det ovenstående framgår at vel halvparten av respondentene (66 %) mottok overgangsstonad. Tilnærmet 20 prosent hadde andre former for stønad. De øvrige fordelte seg på ektefelles/egen inntekt og uoppgitt. Ingen levde helt ut på egen arbeidsinntekt.

Sett under ett er 87 prosent helt eller delvis avhengig av trygde- og stønadsapparatet.

13 prosent er økonomisk uavhengige av dette. Da har vi antatt at de som ikke har oppgitt hva slags inntekt de har, også i hovedsak er avhengig av stønader.

Tilsvarende tall for enslige mødre generelt, er henholdsvis 60 % i arbeid, og 40 % på stønad. Våre respondenter ligger innenfor rammen av den sistnevnte kategorien.

Tallene som belyser beskjeftigelse svarer til økonomiopplysningene. Vel 80 prosent var hjemmearbeidende, hvorav noen hadde deltidsarbeid (14 prosent). Noen få gikk på skole, mens 14 prosent ikke hadde besvart spørsmålet. I intervjuene fikk vi et inntrykk av at deltidsarbeid for de fleste var av beskjedent omfang. De hadde vaskejobber eller transportjobber om ettermiddagen, for å spe på økonomien. Flere nevnte mer spesifikt at de gjorde dette for å slippe å gå på sosialkontoret. De opplevde dette som ydmykende og pinefullt, og ville gjøre «nesten hva som helst for å slippe».

Begrepet *stort omsorgsansvar*, som brukes i formulering av målgruppe, er uklart. Samtidig synes det å være dette som i hovedsak legges til grunn. Behovet for denne type støttetiltak synes dermed ikke avgrenset ved alder eller sivilstatus, men ved opplevelse og ved formidling av å være i en isolert situasjon, med liten tilgang til støtte og hjelp. Disse faktorene spiller sammen med andre mulige kjennetegn som fanges opp av kontaktene mødrene har i hjelpeapparatet.

3.4 Utdanning og utdanningsplaner

Utdanningsnivå og motivering for videre opplæring eller utdanning, er av særlig stor betydning for denne gruppen. Medlemmene var forsørgere ikke bare for seg selv, men også for ett eller flere barn, og for flertallet var inntektsgrunnlaget av midlertidig karakter. På det tidspunkt undersøkelsen ble foretatt, kunne overgangstønad gis inntil yngste barn fylte 10 år. Signaler om nedkorting av stønadstiden lå i luften, men var enda ikke vedtatt i stortinget. Hva mødrene hadde av utdanning ville være avgjørende for deres muligheter både i arbeidsliv og for fortsatt skolegang.

Vi har ikke oversikt over hvor lang tid gruppe medlemmene hadde som stønadsmottakere. Vår hypotese er at mange var langtidsmottakere blant annet fordi bare noen få hadde konkrete planer om å endre sin trygdestatus. Gjennomsnittlig tid på overgangstønad ligger mellom tre og fire år (Fransson 1992). De fleste inngår i nye parforhold etter noen år. Eller de

går tilbake til arbeidslivet på bakgrunn av tidligere utdanning og tilknytning til arbeid. I den gruppen vi har studert mangler den siste tilknytningen for flertallet av deltakerne.

Tabell 3. Nivå ved fullført skolegang

Utdanningsnivå	Ikke fullført 9-årig	9-årig skole	Videregående	Høgskole	Uopp-gitt	Samlet
Hele tall og prosent	2 1.7 %	64 57.7 %	39 35.1 %	3 2.7 %	3 2.7 %	111 99.9 %

Utdanningsmessig fordelte deltakerne seg på to nivåer. Den største andelen hadde avsluttet sin skolegang etter 9-årig skole og den nest største hadde noe skolegang i videregående. I ytterkantene var det to som ikke hadde fullført 9-årig grunnskole, og tre med gjennomført høgskoleutdanning. Beklageligvis har spørreskjemaet ikke fanget opp hverken linjevalg eller tid i den videregående skolegangen. Det er dermed uklart hvor mange som hadde fullført yrkesutdanning, eller hvor langt skolegangen hadde ført. Fullført yrkesutdanning er et viktig fundament for planlegging av senere arbeidsliv, og også for vurdering av fortsatt utdanning. Spørsmålet ble søkt avklart på tilbakemeldingsmøtene og gjennom intervjuene. Dette ga indikasjoner, men ikke sikkert tallunderlag for å slutte at det for flertallet dreide seg om grunnkurs og kortere opplegg, og ikke om full yrkesutdanning.

Når vi sammenligner tallene med tilsvarende for enslige mødre generelt (Sosialt Utsyn 1993), og for mødre hvis barn er i tiltak i barnevernet (Jonassen 1996), framkommer dette bildet:

Tabell 4. Utdanningsnivå for enslige mødre/"barnevernsmødre"/vårt utvalg

Antall år i skolen	Opp til 9 år	10 til 12 år	Over 12 år	Uopp-gitt
Alle enslige mødre	20 %	62 %	18%	
"Barnevernsmødre"	44.4%	50.1%	5.5 %	
Vårt utvalg	59.4 %	35.1 %	2.7 %	2.7 %

**Tallene for "barnevernsmødre" er hentet fra et upublisert materiale fra Wenche Jonassen. (Det vises også til Jonassen 1996).*

Betegnelsen barnevernsmødre dekker mødre hvis barn var under tiltak i barnevernet i året 1993, og med enslige mødre vises til hele gruppen med barn under 18 år i året 1990.

Deltakerne i mødregruppene ligger utdanningsmessig betydelig lavere enn de øvrige, på alle nivåer. At de har lavere utdanning enn enslige mødre generelt, er ikke overraskende. Yrkesaktiviteten er generelt høy i denne gruppen, og vårt utvalg representerer de som er hjemmeværende. Det er mer forbausende at de adskiller seg såvidt sterkt fra mødre med barn under barnevernstiltak. Det kan ha sammenheng med at tilbudet har gått primært til de som ikke er engasjert i utdanning eller arbeid, og at mange av disse har spesielle grunner for å opprettholde en tilværelse som hjemmeværende og trygdet. Det kan også tenkes at det lave utdanningsnivået for gruppedeltakerne kan være ett av flere elementer som fungerte som inngangsbillett til det fellesskap som gruppene ga sine medlemmer i startfasen: isolasjon, lav selvfølelse, og liten tro på egen kompetanse og på egne muligheter i skole og yrkesliv.

Halvparten av deltakerne hadde planer om å skaffe seg mer utdanning. De øvrige var usikre, eller ikke interessert på det tidspunkt da de ble spurt. Ambisjonsnivået var knyttet til kortsiktige yrkesutdanninger innen det videregående skolesystemet. Noen få ønsket å fullføre videregående og skaffe seg full yrkesutdanning, eller gå videre med høgskoleutdannig. Utdanningsønskene står i så måte i et realistisk forhold til forutsetningene, uttrykt gjennom nivået på tidligere skolegang. Det var positiv sammenheng mellom sivilstand og utdanningsplaner. Forholdsvis flere ønsket utdanning blant de som var ugift og/eller samboende, enn blant de som var gift. En enda tydeligere tendens er tilstede mellom utdanningsønsker og alder, med en høyere andel som ønsket utdanning i de yngre aldersgrupper enn blant de eldre.

De klareste fellestrekkene ved deltakerne sett i det perspektiv som spørreskjemaet gir, er at de er hjemmearbeidende, mottar overgangsstønnad og har utdanning rundt 9-årig skole. Nettopp situasjonen som ikke yrkes- eller utdanningsaktive kan være en faktor i deres isolasjon, siden omgang og vennskap mellom voksne mennesker for en stor del springer ut av bekjenskaper som gjøres i en skolesituasjon eller på en arbeidsplass.

En refleksjon en gjør seg på bakgrunn av disse dataene, er at framtiden for deltakerne må fortone seg som usikker og problematisk ved det lave utdanningsnivået. Relativt få hadde planer om videre utdanning, mens de varslede endringer i folketrygdens ytelser til enslige forsørgere innebærer at det i henhold til «arbeidslinja» skal satses på mer midler til opp-

læring og utdanning, og mindre til livsopphold over lengre tid. (Velferds-meldingen).

3.5 Henvisningsinstansene

I begrepene *henvisning* og *henvisningsinstans* slik det blir brukt her, ligger at en fagperson knyttet til en offentlig instans gir informasjon og tilråding til en mor de er i kontakt med, om å begynne i gruppen. 89 prosent av mødrene mente at den informasjonen de hadde fått da de ble henvist hadde vært meget god eller god. De øvrige var misfornøyde enten fordi de hadde fått for lite informasjon, eller mer spesifikt fordi det ikke var blitt opplyst at det var barnevernet som drev gruppen. Disse finnes konsentrert i et par av kommunene.

En henvisning forutsatte ikke noe skriftlig, men kunne medføre praktisk hjelp med å etablere kontakt. Det var helsesøstre, barnevernsarbeidere og ansatte i sosialadministrasjonen som hadde henvist mødre til gruppene. Noen hadde også kommet på eget initiativ.

Tabell 5. Hvem henviser

Henvisnings- instans	<i>Helse- stasjon</i>	<i>Barne- vern</i>	<i>Sosial- kontor</i>	<i>Andre</i>	<i>Totalt</i>
Antall og	38	25	20	28	111
i prosent	34.2%	22.5%	18%	25.2%	100

Helsesøstrene henviste først og fremst de yngre, mens barnevernets andel økte med økende alder. Barnevern og sosialkontor sto for alle henvisningen av mødre med mer enn to barn. Mellom henvisningsinstans og sivilstatus, er det ingen sammenheng. De ulike familiesituasjonene er henvist med omtrent samme andel fra alle instansene. Eksempelvis er de som er gift i samme grad henvist fra helsestasjonen som fra barnvern, sosialkontor eller via bekjente (andre).

Det er helsesøstre som ligger høyest med henvisninger. Sett i forhold til tiltakets art og administrative forankring, er det forbausende at barnevernet bare har henvist 22 prosent. Den lave andelen bekreftes fra gruppeledere og veiledere, som har vært opptatt av barnevernets svake interesse. I boka *Forebyggende Barnevern* diskuterer Mona Sandbæk

(1992) de problemene som sosialkontorene hadde (i perioden 1988–90) med å rekruttere til forebyggende tiltak generelt og til mødregruppene spesielt. Fra kontorenes side ble tregheten, i følge Sandbæk, begrunnet med manglende kapasitet og svak prioritering av oppgaven, eller med at saksbehandlerne ikke hadde nok kjennskap til tiltaket. Helsesøstrene hadde en mer positiv holdning og var mer aktive i denne sammenheng. De så på gruppene som et tiltak som deres klienter kunne ha stor nytte av.

Schack Abrahamsen (1995) beskriver og utdyper den samme erfaring, etter forsøk på å engasjere sosialetaten i rekruttering til et aksjonsforskningsprosjekt med selvhjelpsgrupper for enslige forsørgere. Mens helse-etaten var positiv til prosjektets muligheter, gav sosialetaten uttrykk for holdninger som Abrahamsen karakteriserer som «blokkerende profesjonalisme». Begrepet stammer fra Illich (1977), og representerer en avvisende holdning til alternative handlingsformer. Holdningene ved sosialkontoret ble oppfattet som stemplende og nedvurderende i forhold til klientene. De ansatte hadde ingen tiltro til at klientene deres ville kunne dra nytte av andre tiltaksformer, og frakjente dem «ethvert selvhjelpspotensiale eller myndighet over eget liv» (Schack Abrahamsen 1995:84).

Våre funn gir ikke grunnlag for så drastiske slutninger. Men de gir grunnlag for å slå fast at det er ulike holdninger til forebyggende tiltak fra helsestasjonene og fra sosialetatens side. En måte å forstå dette på, er som uttrykk for en "overbeskyttende nedvurdering" av klientene i sosialetaten (inklusive barnevernet). En annen er de ulike forhold de to etatene har til kontroll. Helsestasjonen har ikke noen generell kontrollfunksjon, og derfor heller ikke noe internalisert kontrollbehov som preger tjenesten. De kan henvise til frivillige tiltak og håpe på det beste. Barnevernet har en innebygget kontrollfunksjon, spesielt overfor de mer utsatte familiene. De kan ha mindre kapasitet i forhold til de som er mindre utsatt, eller det kan være at det ikke er mulig for dem å differensiere sine holdninger. Hvis dette er tilfellet vil en kontrollerende holdning prege dem generelt, og stå som hinder for bruk av tiltak som ikke innebærer kontroll.

De aller fleste ble henvist på grunnlag av isolasjon og behov for kontakt med andre i samme situasjon, både for seg selv og for barnet. Bare 14 av mødrene hadde oppfattet at henvisningen var begrunnet med mer spesifikke vansker for seg selv eller barnet. Mens 80 prosent var helt eller delvis enige i grunnlaget de ble henvist på, og i at forslaget var aktuelt for dem, hadde syv personer (6.3 %) reagert negativt og hadde mislikte det. De

hadde følte seg under press, men hadde likevel ikke avvist forslaget, selv om tilbudet i prinsippet var frivillig. En av dem kommenterte slik på spørreskjemaet: *Kuratoren min ville jeg skulle gå der.*

Tre fjerdeler av mødrene hadde hatt kontakt med sosialkontoret/barnevernet i det foregående år, og en noe større andel med helsestasjonen. Kontakten ved helsestasjonen omtales som *vanlig barnekontroll*. Helsestasjonen er for alle, og kan neppe betraktes som en del av hjelpeapparatet.

Vel en tredel oppga at de hadde fast kontakt med barnevernet. Dette var imidlertid det spørsmålet i skjemaet som har høyest andel ikke besvart, med 24 prosent. Det må antas at svarene kunne representere en underrapportering, og at andelen med fast barnevernkontakt kunne være høyere.

Vi inkluderte spørsmål om hvorvidt en hadde fått hjelp av barnevernet, eller om kontakten mer var preget av kontroll. De fleste rapporterte om en positiv relasjon der barnevernet hadde vært til hjelp, og noen at det hadde vært oppfattet som både hjelp og kontroll. Et mindretall på 5 hadde oppfattet barnevernet helt ut som en kontrollinstans og hadde følt seg ut-satt for press. Disse fem kan følges gjennom hele skjemaet med negative reaksjoner, som lav trivsel og lavt utbytte.

3.6 Motiv og ønsker hos deltakerne

Oversikten nedenfor viser hva det var deltakerne søkte og hadde lyst til : (Preformulerte svarkategorier, ikke gjensidig ekskluderende)

A: Å komme ut blant folk	79.3 %
B: Bli kjent med nye mennesker	73.9 %
C: Delta i aktiviteter	44.8 %
D: Ha noe hyggelig å gjøre	43.2 %
E: Få hjelp med problemer	32.4 %
F: Få hjelp med oppdragelsen	22.5 %
G: Lære, få undervisning	18.9 %

Det var ønskene om å komme ut blant folk og bli kjent med nye mennesker som hadde motivert deltakerne i startfasen (A og B). Neste nivå (C og D) er også uttrykk for sosiale behov, og ønsker om aktivitet. Læringsønsker

og forventninger om å få hjelp med problemer eller med oppdragelsen (E, F og G), rangerte lavest og har ikke vært noen aktiv faktor for mer enn et mindretall.

Denne oversikten kan forstås slik at det var ytre og situasjonsbestemte forhold som ble tillagt vekt som motiv når deltakerne ble med i gruppe. Disse områdene ble rangert høyere enn muligheter for å få hjelp med person-relaterte problemer. De søkte først og fremst positive opplevelser ved utvidelse av kontaktnett og aktivitetsformer.

I undersøkelsen er det lagt vekt på å få fram hvordan det tilbudet deltakerne fikk stemte, eller ikke stemte overens med de behov deltakerne selv mente at de hadde. Vi fant at overenstemmelsen var meget høy. Vi vet ikke hvor mange det var som hadde takket nei til forslag om å være med i gruppe, ut fra en vurdering av at tilbudet ikke hadde truffet dem. Men vi vet at problemdefineringen for de som ikke sluttet traff godt. Det innebar et tilbud om noe deltakerne ønsket seg, og som ikke representerte noe krav til «forbedring» eller til korrigerende av egne feil. Såvel behovene som tilbudet var positivt formulert, det rammet ikke selvfølelsen, og var derfor lett å akseptere.

I et forskningsarbeid om betingelser for å dra nytte av hjelp påpeker forfatterne Dunst og Trivette (1988) nettopp dette poenget. Som faktorer som fremmer muligheter for virksom hjelp, framhever de betydningen av sammenfallende utgangspunkt i oppfatningen av problem, at hjelpen gis som tilbud og at den er frivillig. Spesielt understreker de at det er et dårlig utgangspunkt, knyttet til svake resultater, når det å be om hjelp innebærer et slag for selvfølelsen. Den som opplever et tilbud om hjelp som en innrømmelse av inkompetanse og som uttrykk for egen utilstrekkelighet, vil ha vansker med å engasjere seg. Dette er et viktig punkt spesielt for barnevernklienter. Rollen som barnevernklient, eller som bruker av tjenester fra barnevernet oppfattes som stigmatiserende. I tillegg kommer at de fleste barnevernsproblemer, som dreier seg om små barn, svært ofte defineres som svikt i omsorg eller oppdragelse, såvel fra omgivelsene side som i ens egen vurdering (Grinde 1993). De fleste foreldre i en barnevernrelasjon vil derfor i utgangspunktet føle seg som utilstrekkelige, og vil dermed være ytterst sårbare for holdninger, forslag og signaler som kan fortolkes som kritikk eller indirekte beskyldning om svikt. Alle betingelser i retning av å redusere en slik utgangsposisjon vil derfor være et vesentlig gode.

3.7 Personlige problemer

Selv om svarene viste at deltakerne først og fremst var motivert for å treffe andre og komme seg ut, var det ikke slik at de oppfattet seg som fri for personlige problemer. Spørreskjemaet inneholdt spørsmål om hvorvidt respondentene mente de hadde personlige problemer da de begynte i gruppe, og hvis de hadde det, på hvilke områder.

Cirka 30 prosent rapporterte at de ikke hadde personlige vansker, mens vel 60 prosent svarte bekreftende på dette, varierende fra noe vansker til store vansker. De som var henvist fra barnevernet oppga gjennomgående større belastning enn flertallet, og størst var den hos de som hadde *fast kontakt* med barnevernet. Blant disse rapporterte 80 prosent at de hadde personlige problemer.

Problemområdene var angitt som:

Du hadde problemer selv

Du hadde problemer i relasjonen til barnet

Barnet hadde vansker

En vanskelig livssituasjon.

Dette er grove kategorier, som ikke er gjensidig ekskluderende. De tjener som en indikator mer enn som mål på problemopplevelse. Det er kombinasjonen av at mor hadde vansker selv, og hadde en vanskelig livssituasjon som dominerte bildet. At barnet hadde vansker, eller at relasjonen mellom mor barn var det sentrale, var registrert med under 20 prosent.

Mange av respondentene hadde skrevet kommentarer på spørreskjemaet til dette spørsmålet, i rommet for «andre vansker» Disse viste til problemer i mange retninger:

«Jeg hadde en vanskelig barndom», «narkotikamissbruk gjennom flere år», «jeg hadde vansker i forhold til foreldrene mine», «hadde ikke selvtillit», «var deprimert», «utsatt for psykisk terror», «jeg hadde ikke overskudd til å ta meg nok av barna», «jeg hadde problemer med mitt eget liv», «vansker med å være enslig», «økonomiske problemer», «hadde et turbulent liv», «var ensom, kjente ingen».

Kommentarene gir noen glimt inn i deltakernes problemverden, slik de selv oppfattet den. Vanskene var konsentrert om dem selv og deres livssituasjon, mer enn om spesifikke problemer med barnet eller med

oppdragelsen. Dette kan sees som uttrykk for hva som lå dem sterkest på hjertet, og som preget deres livssituasjon. Graden av åpenhet tyder ikke på manglende problembevissthet. Det gir noen bilder av hvordan respondentene så på egne problemer, og derfor av hva det er en må gripe fatt i for å oppnå dialog og samhandling.

Respondentenes åpenhet med hensyn til å angi egne problemer, stemmer godt overens med funnene i Mona Sandbæks studie *Fikk barna hjelp* (1996). I hennes utvalg rapporterte barnevernsbarnas foreldre om flere problemer enn de øvrige (som var i kontakt med PP-tjenesten og barne- og ungdomspsykiatrien), og om et mer spredt problemspekter.

Det er ikke grunnlag for å anta at noen generell problemfornekting gjør seg gjeldende hos barnevernforeldre. Men det kan ofte være et motsetningsforhold mellom problemdefinisjon hos fagfolkene i apparatet og i familiene. Hjelpeapparatet går ut fra sine kategorier, mens familiene selv snakker om sine vansker på helt andre måter.

Sandbæk hevder at en felles vurdering av resultater, som hennes undersøkelse dreier seg om, kan bli vanskeliggjort dersom definisjonen av problemene er svært forskjellige. Det samme kan sies om rekruttering til et tiltak, hvis den problemdefinisjon som representerer utgangspunktet ikke har en rimelig grad av sammenfall og tilslutning fra de involverte parter.

3.8 Trivsel og utbytte

Deltakelse i tiltaket var frivillig. De som ikke hadde utbytte av det kunne slutte når de ønsket det. Dette ga naturlig nok en høy grad av utbytte for de som var med.

Svarene på spørsmål om trivsel og utbytte fordelte seg slik:

Tabell 6. Trivsel og utbytte

Trivsel:	<i>Meget godt</i>	<i>Ganske godt</i>	<i>Nokså godt:</i>	<i>Meget dårlig</i>
Utbytte:	<i>Meget stort</i>	<i>Stort</i>	<i>Noe</i>	<i>Lite/ikke noe</i>
Trivdes i gruppa	66.7 %	26.1 %	6.3 %	0.9 %
Utbytte av å delta	45.9 %	33.3 %	17.1 %	2.7 %

Over 90 prosent trivdes godt eller meget godt, mens ca. 80 prosent hadde tilsvarende høyt utbytte. Det generelt lavere nivå for utbytte kan ha

sammenheng med at trivselsfaktoren er umiddelbar og lettere å gi uttrykk for, enn opplevelsen av utbytte. Spørsmålet om utbytte kan ha skapt noe usikkerhet. Grunnlaget for å delta har ikke vært knyttet til «å oppnå resultater», men til å oppnå bedre trivsel. Høy trivsel kan således betraktes som et utbytte i seg selv. Det er en forutsetning for målsettingens to første punkter: øket selvtryllit og redusert isolasjon. En annen indikator på utbytte er at 65 prosent mente at deres situasjon hadde bedret seg, og at de tilla gruppesamværet betydning for dette.

Et meget lite antall trivdes dårlig (8 personer). Siden dette i prinsippet dreier seg om et frivillig tiltak, vil de som ikke finner seg til rette slutte underveis. Det er likevel noen som har følt seg presset av barnevernet, og som trolig går med på tilbudet av angst for at det skal bli iverksatt andre og mer inngripende tiltak for deres barn.

Dette antar vi er forklaringen på at de åtte fortsatte å møte opp, til tross for lav trivsel og lavt utbytte. De som var presset på denne måten hadde ikke kontakt med andre deltakere utenom møtene, og heller ikke med lederne. De framsto derved som isolerte i forhold til det fellesskap som ble beskrevet av de øvrige. Ved å gå nærmere inn på skjemaene for disse åtte fant vi at fem av dem hadde følt seg kontrollert av barnevernet, et par refererte sin mistriivsel til konflikt i gruppen, og et par til aktiviteter de ikke hadde hatt glede av.

På siste side i spørreskjemaet var det satt av plass til at respondentene kunne uttrykke seg med sine egne ord med noen erfaringer fra gruppene. Godt over halvparten brukte denne anledningen til å formulere seg fritt. Det aller meste er positive beretninger om hvilken betydning det hadde hatt for dem å komme inn i et fellesskap, kunne være åpne og snakke om seg selv og sine vansker, og være sammen med andre som de hadde mye til felles med. Noen trakk inn negative sider, og et par ga uttrykk for at det ikke følte seg hjemme og ikke ønsker å være der.

Sitatene nedenfor illustrerer noen av disse oppfatningene

Jeg synes det er bra å være i gruppa og komme sammen faste dager i uka, istedenfor bare å sitte hjemme hver dag. Man kan få pratet om en masse som en kanskje ikke kan prate med andre om. Og hvis man har spesielle vansker så kan man få hjelp eller de kan fortelle hvem man kan snakke med. En del hjelp med barneoppdragelse og det å sette grenser for sine barn, som jeg ikke var så flink til.

Det som for meg er negativt er at de som går på denne gruppen begynner og slutter igjen. Og hver gang det kommer noen nye så blir man litt usikker igjen.

Gruppelederne er flinke til å lytte, og det trenger jeg siden jeg har en del problemer og er deprimeret. Jeg har nevnt noen av problemene til dem.

Dette er trenden i de fleste beretningene. Men noen er mer nyanserte:

Jeg deltar på denne gruppen først og fremst på grunn av min datter. Jeg vil det beste for henne og at hun skal komme i kontakt med nye barn og voksne. Selv føler jeg ikke at utbyttet har vært så stort, kanskje fordi jeg ikke er så glad i å male og det er det vi har holdt på med. Min datter trives godt i gruppa.

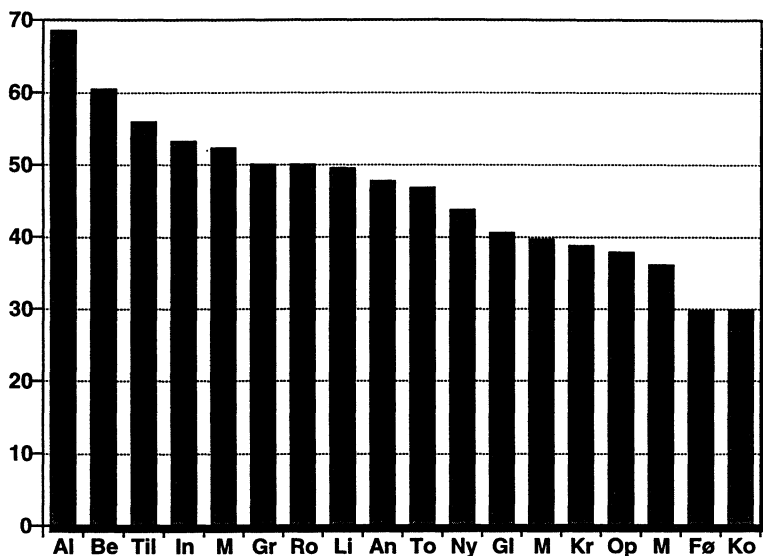
En av de fem som er gjennomgående negativ til tiltaket skriver dette:

Jeg synes det er tvang. Jeg gruer meg veldig for å gå dit. Det er godt å få noe gratis. Det første året var det godt å være på huset, men nå synes jeg jeg har vokst meg ut av gruppa. Jeg skulle ønske det var mer om barn, ikke bare laging av ting, spise mat og stress fra vi kommer til vi går.

Et mere konkret mål for utbytte ligger i vurderingen av på hvilke områder deltakerne mente de hadde endret seg i positiv eller negativ retning. Listen omfattet 18 områder (se figur 3 neste side).

Som forventet kom *allmentrivsel* og *selvtillit* høyt ut, som nr.1 og nr. 3, med opplevd endringer i positiv retning for henholdsvis 60 og 70 prosent. Mer uventet var at *å be om hjelp når jeg trenger det* kom som nr. 2, med registrert bedring hos 60 prosent. De øvrige områdene er avmerket for endring hos mellom 50 og 30 prosent. De områdene som er høyest på rangeringen relaterer direkte til mor selv. Områder som gjelder mors forhold direkte til barnet, synes å være mindre påvirket, med henholdsvis syvende, tiende, tolvte og femtende plass. Dette betyr selvsagt ikke at mor ikke kan være rosende, tålmodig, oppmuntrende eller ha glede av å være sammen med barnet sitt. Men det kan bety at mødrene opplever seg selv som sentrale i gruppesamværet, og som sterkest påvirket i forholdet til egen selvoppfatning.

Figur 3. Endringsområder

Endringsområdene kommer ut i denne rangorden:

1 Al alminnelig trivsel	10 To tålmodighet
2 Be be om hjelp når jeg trenger det	11 Ny gjøre nye ting
3 Til selvtilitt	12 Gl glede ved samvær med barnet
4 In forståelse for andre mennesker	13 M2 uttrykke meg muntlig
5 M1 sette mål for meg selv	14 Kr ta imot kritikk
6 Gr sette grenser for barnet mitt	15 Op oppmuntre barnet
7 Ro gi ros	16 M3 forståelse for meg selv
8 Li sette grenser for meg selv	17 Fø kontroll over egne følelser
9 An gi hjelp til andre	18 Ko konsentrasjon

Barnets utbytte er registrert slik mødrene vurderte det. Vår antakelse var at dette ville samvarierte med mødrenes eget utbytte, ved at begge variablene kunne tenkes å dekke tilnærmet det samme innhold. Dette var imidlertid ikke tilfellet.

Vel 35 prosent av mødrene vurderte sitt barns utbytte som meget stort, og halvparten at barnet hadde hatt stort eller noe utbytte av å delta. 12 prosent skrev at barnet hadde hatt lite eller ikke noe utbytte.

Av mødrene ble barnets utbytte gjennomgående vurdert som lavere enn deres eget, og det er større spredning i fordelingen. Mange av de som har angitt lavt utbytte for barnet, viste til at barnet ikke hadde vært med

hele tiden, eller med at barnet var så lite at det ikke var aktuelt å vurdere. Et par viste til aldersforskjeller blant barna i gruppen, eller at det var for lite aktivitet med og rundt barna i den enkelte gruppe.

I deres egen vurdering er det mødrene som direkte profitterer mest, og som hadde høyest gevinst. Bedret daglig trivsel, bedret selvtillit og mindre motforestillinger mot å be om hjelp, var områder som kan knyttes til intensjon, klima og aktiviteter i gruppene. Dette sees som resultater av virksomheten, selv om en nærmere årsak-virkning-forbindelse ikke kan påvises direkte.

3.9 Frafall i gruppene

Denne studien har ikke omfattet deltakere som hadde sluttet i tiltaket underveis. Om årsaken til frafallet har vi måttet nøye oss med informasjon fra gruppelederne. Vi ba om en oversikt over hvor mange det gjaldt og hva de mente å vite, eller hva de antok var årsaken til at den enkelte sluttet.

På dette grunnlag gis en samlet oversikt for alle gruppene for siste driftsår i prosjektet. Til sammen gjaldt dette 67 deltakere, inklusive de som bare hadde møtt opp et par ganger.

Blant de som var med da spørreskjemaet ble besvart, hadde hovedtyngden 65 prosent vært med fra 7 måneder og opp til 2 år. 23 prosent hadde vært med i under 7 måneder, og 10 prosent i over to år. Dette som en bakgrunn for tallene nedenfor.

	<i>Gj.snittlig deltakelse</i>
24 Tilpasset seg ikke til gruppen	4 mndr
18 Begynte i jobb/skole	10 mndr
9 Ikke lenger behov	10 mndr
8 Flyttet fra kommunen	10 mndr
3 Var i konflikt i gruppen	9 mndr
3 Lederen vet ikke	12 mndr
2 Barnevernsak – barnet tatt under omsorg	10 mndr
Til sammen: 68	

De som begynte på skole eller i arbeid, sammen med de som ikke lenger hadde behov, kan antas å representere et godt resultat sett i et begrenset perspektiv. En vet selvsagt ikke i hvilken grad deltakelsen var med-

virkende til endring i deres liv, eller hvilke andre faktorer som spilte inn. Analyser rundt slike problemstillingen er det sjelden eller aldri mulig å få grunnlag for ved et forebyggende tiltak. Det vi kan si, er at antatt avslutningsgrunn er i tråd med tiltakets intensjon. Antallet som hadde sluttet på grunn av konflikter framstår som lavt, sett i forhold til det potensialet for motsetningsforhold som kan tenkes å være til stede.

I kategorien «tilpasset seg ikke gruppen» inngår et relativt høyt antall som hadde kort tids deltakelse, fra et par ganger og opp til seks måneder. Noen ganske få av disse hadde vært med i ca. ett år, og trakk gjennomsnittstiden opp. Antallet kortidsdeltakere bestyrker antakelsen om at innledningsfasen er en utprøvingstid, der det finner sted en del frafall. Det inngikk med andre ord en del mødre som var interessert og som gjorde et forsøk, men som enten var blitt presset ut, eller ikke ønsket det fellesskap med de andre som tilbudet formidlet og som derfor trakk seg etter kort tid.

Gjennom dataene tegnes et svakt riss av en struktur for gruppene, tegnet ved de enkelte deltakeres prosess i tiltaket. De første fire månedene for et nytt medlem er en utprøvsperiode. De som ikke slutter seg til gruppen går ut, mens de som velger å delta forblir der over en ett til to års periode, og noen enda lenger.

3.10 Utvidet sosialt nettverk

En av intensjonene med gruppevirksomheten var å stimulere til utvidet og bedret nettverk. Dette er et av de områdene som vil avspeile hva slags utbytte deltakerne har hatt.

Oversikt over generell opplevelse av støtte fra omgivelsene gir en bakgrunn for vurdering av endringer i nettverk.

Tabell 7. Hvem gir støtte

Gir støtte	<i>Foreldre</i>	<i>Søsken</i>	<i>Venner</i>	<i>Naboer</i>	<i>Gruppe- medlem</i>	<i>Gruppe- leder</i>
Antall	81	73	90	35	90	97
og i %	73 %	65.6 %	81.1 %	31.4 %	81.1 %	87.4 %

Sett i dette noe overfladiske perspektivet, skiller deltakerne seg ikke nevneverdig fra hva vi antar ellers er vanlig blant småbarnsforeldre når det

gjelder relasjoner til omgivelsene. De fleste opplevde at foreldre, søsken og venner ga støtte. Naboer gav støtte for noen, men nivået er beskjedent. Venner og andre gruppemedlemmer befant seg på samme nivå, som var meget høyt. Disse kan også være overlappende. Det mest påfallende er at gruppelederne topper listen. Bare tre prosent mente at gruppelederne ikke ga dem støtte.

Både fra kommentarer på spørreskjemaet og gjennom intervjuene fikk vi vite at mange hadde foreldre og familie som befant seg i andre deler av landet. De var ikke tilstede i det daglige. Støtte fra disse inkluderte ikke nødvendigvis omgang, samvær og praktisk hjelp. Gruppelederne derimot befant seg i deres nærmiljø, var tilgjengelige og aktive og ga muligheter for utveksling og støtte på områder der familierelasjoner kunne være mer kompliserte og mer begrenset.

I alle gruppene hadde det utviklet seg omgang mellom medlemmene, der de fleste deltok. Mens vel 70 prosent hadde omgang med andre gruppemedlemmer, var det bare 15 prosent som oppga at de ikke hadde det. De resterende 15 prosentene omgikk bare de de kjente fra før. Nærmere tre firedeler hadde således utvidet sin omgang til å omfatte kvinner de var blitt kjent med i gruppene. Deltakerne hjalp hverandre med praktiske ting og gjensidig støtte. De utvekslet tjenester som barnepass, innkjøp og transport, lånte klær, mat og andre bruksgjenstander av hverandre, og var sammen på utflukter med barna. De instrumentelle sidene dominerte i denne utvekslingen, men også følelsesmessige aspekter ble nevnt.

Halvparten av deltakerne hadde hatt kontakt med lederne utenom møtene. Det dreide seg først og fremst om hjelp i akutte situasjoner. Det kunne være ved samtaler eller ved følge og hjelp ved sykdom/sykehusbesøk og lignende, og/eller besøk og kontakter den enkelte fant vanskelig av praktiske eller av følelsesmessige grunner.

Knyttet til slike kontakter var det de følelsesmessige sidene som ble tillagt størst vekt. Det var betydningen av å "ha en i bakhånd", en som de kunne stole på, en som kunne hjelpe dem i særlig vanskelige situasjoner og med særlig vanskelige følelser.

Som et mer konkret mål for tilgang på sosial støtte, inneholdt spørreskjemaet et spørsmål om hvem de kunne regne med – andre enn lederne og gruppemedlemmer – dersom de kom opp i en uventet situasjon der de hadde behov for hjelp. De fleste hadde en eller flere personer som kunne

stille opp, et familiemedlem, en slektning eller en venn. 30 prosent nevnte spesifikt foreldre. Noen få oppga en person fra hjelpeapparatet, mens 16 prosent (18 personer) ikke hadde noen de kunne henvende seg til når de trengte hjelp med et uforutsett praktisk problem. Samlet befant 20 % seg (inkludert de som støttet seg til en person fra hjelpeapparatet) i en situasjon preget av høy grad av isolasjon om en legger et slikt mål til grunn. Deres private nettverk fungerte dårlig i det daglige. Halvparten av dem bodde alene, og halvparten med ektefelle eller samboer. En kan spekulere over om det var egenskaper ved mødrene selv som lå til grunn for slik isolasjon. Var det det at de var avvisende, mistenksomme og innstilt på å holde avstand? I så fall skulle en forvente at de heller ikke lot seg engasjere i fellesskapet i gruppene. Slik er det ikke. De som syntes å være mest isolert utmerket seg ikke ved lav trivsel, de deltok aktivt i samværet både i og utenfor gruppene, de opplevde gruppelederne som støttende, og rapporterte også om høyt utbytte for sine barn. Andre faktorer synes å være dominerende, som flytting til nytt miljø, vanskelige familierelasjoner og mangel på tilknytning utenfor hjemmesituasjonen.

Ektefelle, samboer eller partner ble oppgitt som støttespiller av vel 20 prosent, mens barnets far bare ble nevnt av noen ganske få. Fedre som ikke bodde sammen med mor og barn kom svakt ut som hjelpere i akutte situasjoner. Dette kan skyldes en underrapportering ved måten spørsmålene ble stilt på. Men selv om vi korrigerer for denne mulige feilkilden er det likevel grunnlag for å slutte at fedre som ikke bor sammen med mor og barn, ikke er en sentral bidragsyter i slike sammenheng.

3.11 Oppsummering

Spørreskjemaene gir et bilde av deltakerne som en relativt uensartet gruppe når det gjelder alder, familiesituasjon, antall barn og forhold til hjelpeapparatet. Det er større likhetstrekk mellom dem på områdene inntekt, utdanning og trivsel i det tiltaket de er med i.

De er hjemmeværende, og gruppen er et viktig forankringspunkt i dagliglivet, som motvekt til passivitet, isolasjon og impulsfattigdom. De får et utvidet sosialt nettverk, økt sosial aktivitet og tilknytning til voksne støttespillere. Gruppelederne inntar førsteplassen framfor foreldre og søsken. Sett i lys av den isolasjon og mangel på tilgjengelig støtte som

preget mange av mødrene, framstår tilknytning til gruppen som en særskilt viktig faktor for dem.

Tilbudet treffer en målgruppe som er spesielt definert av dette spesifikke tiltaket og som ellers får lite støtte fra hjelpeapparatet. De har betydelige problemer, men ikke av en slik art og grad at de umiddelbart "kvalifiserer" til hjelpetiltak fra barnevernet. Deres vansker dreier seg ikke om omsorgssvikt eller overgrep i forhold til barna. Det lille innblikket vi får i deres problemverden, slik de selv antyder arten av sine vansker, dreier seg om deres sosiale situasjon, om mangel på støtte, et turbulent liv, depresjon og manglende overskudd. I sin problemoppfatning vektlegger de ikke spesielt sin relasjon til barnet.

Når trivselen i gruppene er så høy, må dette ha sammenheng med at deltakerne føler seg forstått og stimulert, at tilbudet imøtekommer behov de er seg bevisst, og at det «treffer dem hjemme». De fleste oppfatter sin situasjon som bedret, og mener at gruppesamværet har spilt en rolle for dette. De viser til endringer i selvoppfatning og atferd, som både direkte og indirekte har betydning for barnet deres. Noen har kommet dem i møte, uten å kreve pinefulle innrømmelser, eller oppgivelse av autonomi, uten at de er blitt stemplet med en problemetikett og uten at de er blitt gjort til klienter.

Tiltaket treffer ikke alle like godt. En liten gruppe er gjennomgående negativt orientert. Vi vet ikke hvilke gevinster disse, på tross av denne innstillingen, kan få ved å delta. Men deres reaksjoner indikerer at de som er med ved press fra barnevernet ut fra et grunnlag av indirekte tvang, ikke profitterer. Deres deltakelse er ikke fundert på deres egen beslutning.

Egen vurdering av trivsel og utbytte er ikke alene et uttrykk for tiltakets resultater. Men det sier noe om dets verdi for mødre og barn som begrenses av isolasjon. Det sier også noe om det potensialet som tiltaket gir for utvikling og vekst på deltakernes egne premisser og egne mål, sett i motsetning til mål som settes av andre og som den det gjelder ikke nødvendigvis identifiserer seg med.

4 Intervjumaterialet

4.1 Intensjonen med intervjuene

Intensjonen med intervjuene var å få fram hvordan respondentene så på sin egen og barnets prosess som gruppedeltakere. Det gjaldt hvilke gevinster de hadde, hva som virket belastende, og eventuelle endringer i egne mål og aspirasjoner. Vi ønsket å få fram en utdyping av informasjonen fra spørreskjemaet om hvordan nettverksforhold ble påvirket, og deltakernes forhold til barnevernet, og videre om hvilke faktorer i gruppens liv og virksomhet som hadde hatt særlig betydning for dem.

Samtalene foregikk i lokaler tilknyttet gruppevirksomheten. De varte mellom halvannen og to timer. Det ble brukt en intervjuguide, som imidlertid ble fraveket i den grad at vi valgte å følge respondenten i temaer som opptok dem, og som vi ikke hadde vært oppmerksomme på på forhånd. Spørsmålene kom derved til å fungere mere som stikkord enn som ramme for en strukturert samtale.

Samtalene ble tatt opp på bånd. Vi gjorde også notater under og umiddelbart etter intervjuene. En del intervjuer ble skrevet ut etter lyd-båndet og sendt til intervjupersonene, dersom de ønsket det. Hensikten var å få prøvet ut hvorvidt respondentene ga sin tilslutning, eller om de ville ha innvendinger eller tvil omkring hvordan de hadde uttrykt seg. Bare en reagerte på dette med anmodning om en endring i en sammenheng der hun mente seg noe misforstått

Presentasjonen nedenfor følger ikke intervjuguidens sekvenser. For å være konsekvente i presentasjonen av brukernes perspektiv følges i steden en tematisk sammenheng som er framkommet gjennom analyse av intervjuene.

4.2 Om å komme i gang

Det var ikke like lett for alle å ta imot tilbudet om å bli med i en gruppe. Selv om de fleste hadde hatt god lyst, var det mange som hadde vært engstelige, og derfor tvilende og nølende. En hadde utsatt det et helt år før

hun tok mot til seg og tok det opp igjen med sin saksbehandler på sosialkontoret. Det hadde vært en hjelp at saksbehandler eller helsesøster hadde fulgt dem den første gangen, eller at de hadde truffet en av gruppelederne på forhånd.

Måten de var blitt tatt imot på ble tillagt stor vekt. Gruppeledernes omsorg og spesielle omtanke var et element i dette, og at noen av deltakerne hadde vært aktive for å hjelpe dem til rette. Et annet poeng var at det hadde vært tillatt og greit å forholde seg passiv i den første perioden. Det hadde ikke vært noe krav til eksponering eller prestasjoner. Tvert imot var det frihet til bare å være der, og å delta den utstrekning en ønsket selv. Dette ga mulighet til å observere og å forholde seg avventende.

De tre til fire første månedene kan betraktes som en utprøvningsperiode. Fra oversikten foran framgår at relativt mange av de som sluttet gjorde det i løpet av denne fasen. De som gikk videre, og som var våre respondenter, hadde knyttet seg til et fellesskap som de følte seg hjemme i. De reagerte positivt på åpenheten, på det at de som var der «var seg selv», og ikke var redde for å dumme seg ut. De følte seg også trygge på at de ikke selv ville gjøre det, ved observasjon av hvordan gruppelederne tok vare på alle, uten at noen ble ydmyket eller såret.

Det var sånn at det vi mente ikke ble sett på som dumt og tåpelig, men som noe andre kunne ha respekt for. Det merka du veldig fort. Det var en veldig lettelse å merke at de andre hadde det på samme måten, at vi sto likt, på en måte.

Med uttrykkene *lignende situasjon*, som mange brukte, eller å ha *de samme vansker*, siktet de ikke bare til ytre konkrete forhold, men til opplevelsen av seg selv og sin egen usikkerhet, og muligheten for å kunne dele dette med andre. Det ser ut til å være dette eksistensielle nivået som har dannet grunnlaget for fellesskapet, mer enn praktiske faktorer som sivilstand, familiesituasjon og antall barn. Det ligger nært å tenke seg at en del av de som sluttet etter en kort prøvetid, ikke hadde ønsket å slutte seg til et fellesskap på dette grunnlag.

4.3 Bakgrunnsbelastninger

I utgangspunktet var oppmerksomheten i intervjuene rettet mot erfaringer ved gruppedeltakelse. Det viste seg umulig å holde en slik grense.

Opplevelsen av det som skjedde i gruppene ble formidlet på bakgrunn av tidligere opplevelser og erfaringer, som det ble naturlig å snakke om. Mødrene kom inn på problemer og opplevelser som de mente hadde hatt betydning for deres liv, og for deres aktuelle vansker.

Det mest vanlige var angst- og depresjonstilstander. Noen hadde dette som et erkjent og definert problem, med kontakter i behandlingsapparatet. Mer typisk var imidlertid en beskrivelse av generelle angsttilstander, som bare var en del av livet og som hadde bidratt til deres isolasjon.

Bakenforliggende faktorer var ulike former for overgrep, som barn eller i parforhold i voksen alder (4 personer), somatiske sykdommer som var feildiagnostisert eller var for sent diagnostisert (2), psykisk lidelse (2), en bakgrunn med rusproblemer og institusjonsopphold (3), dysleksi eller andre lese- og skrivevansker (3). Fire fortalte om mildere vansker knyttet til skolesituasjonen, som å være utsatt for mobbing, ved å være skoletaper, eller rett og slett ha opplevd seg selv som en person som alltid hadde «*stått på sidelinjen*», og hadde vært «*utafør*». Bare tre av de tyve som ble intervjuet kom ikke inn på spesielle belastningsforhold av denne art.

Atferdsmessige uttrykksformer for slike erfaringer og de følelser de hadde avleiret, var at en holdt seg unna sosiale situasjoner og forsamlinger og situasjoner som ville kunne henlede oppmerksomhet på en selv på måter en ikke var vant til å takle.

4.4 Isolasjon og selvfølelse

Isolasjon og lav selvfølelse, hvordan de hadde det før og hvordan de hadde det nå, var gjennomgangstemaer i samtalene. Tidligere isolasjon sto fram som et hovedproblem, med variasjoner både i grad og art. Det ene ytterpunktet var en mor som kom hjem fra klinikken med sitt første barn, bodde alene og ikke hadde noen å kontakte. Ingen ringte eller kom til henne og hun hadde ingen å ringe til. Familien «*brydde seg ikke*». På den andre siden var de som befant seg i et nettverk i egen familie, men som opplevde dette som problematisk. De hadde følt seg låst, med problemer og usikkerhet som de ikke kunne ta fram i familien, eller de satt fast i negativt ladede relasjoner.

Usikkerhet og mangel på impulser hadde preget situasjonen for alle. De redegjorde levende for hvor lite det skulle til før likegyldighet eller

irritasjon preget hverdagen, og ble avgjørende for deres forhold til barnet og for at negative sirkler kom igang.

Jeg synes det er viktig å ha et sted å gå til, når du ikke har så mange venner og sitter mye hjemme. Før jeg kom hit satt jeg for det meste hjemme. Det blir til at du blir sittende uten noe energi, uten å gidde å gjøre noe. Da jeg begynte på mødreklubben hadde jeg noe å se fram til.

Opplevelse av lav selvfølelse ble for det meste beskrevet i retrospekt. Det hadde vært ille, men var blitt bedre, til dels mye bedre. Dette er trolig lettere å snakke om i et tilbakeskuende perspektiv enn som et aktuelt problem.

Jeg turte likesom ikke å spørre om noe selv om jeg visste svaret. Jeg var så redd for at jeg likevel tok feil, så redd for å vise hvor dum jeg var. Der borte (i gruppen) opplevde jeg at mange kom til meg, at de spurte meg om ting og ville høre hva jeg mente....Det betydde mye for selvrespekten. Det er bare helt utrolig å tenke på hva jeg tør idag.

Knapt noen så på vanskene med selvfølelse som et tilbakelagt eller overkommet problem. De fleste hadde det fortsatt vanskelig. De var underveis fra noe som hadde vært helt ille, til noe som var blitt ganske mye bedre. Bare tre mente at deres selvfølelse ikke var blitt positivt påvirket ved gruppedeltakelsen. To fordi dette ikke hadde vært noe problem for dem, deres selvfølelse hadde alltid vært god. Og en som mente at selvfølelsen snarere var blitt dårligere enn bedre. Hun hadde gått i gruppa ett år, og oppga god trivsel. Hun forklarte forverringen ved å vise til større oppmerksomhet på egne problemer, hvor omfattende de var, og hvor tydelige og plagsomme de var i samvær med andre.

Hun uttrykte seg slik:

Jeg sliter kanskje litt med at jeg ikke har følt meg bra nok. Her kanskje jeg duger til noe. De sier at jeg er flink, men jeg føler det ikke slik.

Lav selvfølelse var knyttet til angst. Først og fremst for andre mennesker, og for å befinne seg i sosiale situasjoner som vil kunne aktivere opplevelse av panikk, verdiløshet og ydmykelse.

Før var jeg sånn at jeg bare snudde i døra når jeg så det var mange mennesker i et rom, jeg bare orka ikke det.

Jeg hadde så mye angst, det var bare et stort hull, liksom.

Flere hadde ikke greid å bruke offentlige kommunikasjonsmidler, gå i butikker eller på offentlige kontorer, ta del i et fellesmåltid eller i sosiale sammenheng der det var mennesker de ikke kjente godt. Noen hadde opplevd dette som en vond og alltid tilstedeværende følelse av å være dum, ubehjelpelig og av å ha liten verdi for seg selv og andre:

Jeg syntes bare ikke at jeg var noe.

Forskeren og klinikerer Susan Harter definerer selvfølelse (self esteem) som: «the level of global regard that one has for the self as a person» (Harter 1993).

Hun drøfter to ulike forklaringsmåter på hvordan selvfølelse utvikles. Sterkt forenklet refererer den ene til opplevd kompetanse på spesifikke funksjons- og aktivitetsområder. Den andre tar utgangspunkt i selvfølelse som et speilbilde av omgivelsene, av reaksjoner fra betydningsfulle andre, der foreldre, og i ungdomstiden jevnaldrende, tillegges størst vekt.

Det er den siste forståelsesmåten som mest direkte avspeiler seg i våre respondenters måte å snakke om seg selv og sin lave selvfølelse på. Uten at vi i intervjuene gikk inn på bakgrunnen for hvordan de oppfattet seg selv, kom deres egne forklaringer fram:

Mor brydde seg aldri, – Hjemme lærte jeg at jeg ikke greidde noen ting, – de syntes jeg var pyton. – Jeg er alltid blitt mobba.

Hele bildet var ikke så mørkt. Sitatutsnittene ovenfor representerer de dystreste utsagnene. Men helhetsinntrykket etter gjennomgang av alle intervjuene ga likevel et sterkt inntrykk av hvor tungt det hadde vært, og av hvordan selvfølelse, tendenser til depresjon og passivitet hang sammen og hadde preget dagliglivet.

4.5 Ansvarsfølelse som drivkraft

Mellom linjene i intervjuene kom det fram ønsker om å kunne forandre seg på bakgrunn av et nytt ansvar som kjentes stort og alvorlig. Morsrollen var

kommet inn som en ny faktor i deres liv. For en del var dette var blitt en eksistensiell drivkraft og en bevissthet om nødvendigheten av å gjøre noe med seg selv og sitt eget liv. De så i øynene at de måtte forandre seg og sin måte å leve på. Delvis hadde dette å gjøre med en helt konkret dimensjon, som gjaldt barnestell, mat og klær, skrik og uro og hva som var normalt og ikke normalt.

Jeg var så usikker på meg selv som mor. Jeg trengte hjelp og hadde så mye jeg måtte lære.

Et slikt utsagn representerer i og for seg ikke noe uvanlig, fra en som får sitt første barn. Det blir uvanlig og problematisk bare når en ikke har noen omkring seg som en kan lære av.

Det var behov for å ha noen å spørre om mange ting. Dette sto ikke isolert som et avgrenset område, men var knyttet opp til utvikling av nye egenskaper hos dem selv. Det dreide seg om omlegging av livsstil, fra uteliv til hjemmeliv, om å planlegge og å ha kontroll, og om å stå overfor fremmede følelser og forpliktelser. De ønsket å få bedre selvrespekt og å bli respektert som foreldre, på sikt ikke minst av sitt eget barn. Det var ikke nok å være «en god mor» som kunne gi klem og kos og søte klær til sitt barn. Det dreide seg mere om å kunne bli en mor som hadde respekt for seg selv, som barnet kunne være seg bekjent av og lære egen selvrespekt fra.

Jeg ville ikke være en person som var redd for folk, som ikke kunne møte folk på gaten. Jeg ville ikke at han skulle ha en sånn mor.

Det er ikke minst på denne bakgrunn at deltakerne var så opptatt av selvtillit, selvrespekt og av sin egen utvikling. Nødvendigheten av å kunne se seg selv som verdifull, kompetent og ansvarlig ble påtrengende på en helt annen måte enn tidligere. Gruppene ga anledning til å reflektere rundt slike forhold og sammenheng, til trening og øvelse, og til observasjon av hvordan gruppelederne håndterte seg selv og ga råd til andre.

4.6 Voksne tilknytningspersoner

Gruppelederne ble tillagt betydning på to nivåer. Det ene var det personlige, ved den direkte og nære relasjon mødrene hadde til dem. Det

andre var lederens betydning som ansvarsbærende, ved den struktur og den stabilitet de opprettholdt for gruppen som helhet. De sikret forutsigbarhet og orden, og var en garanti for at ingen ble oversett eller satt til side.

I beskrivelsen av de personlige relasjoner til lederne inngår elementer av forskjellige rollemønstre. Reservemor, nær venn, læremester og modell, er roller som gikk igjen, knyttet sammen med bevisstheten om å bli møtt med respekt og å bli tillagt verdi.

Lederne var voksne, erfarne og hadde kunnskaper som mødrene så at de hadde bruk for. De ble opplevd som generøse med sitt engasjement og med å eksponere seg selv ikke bare som tenkende, men også som følelsesmessig levende og åpne mennesker. Den mest gjennomgående uttalelse dreide seg om betydningen av at *de er på linje med oss, de er ikke over deg, de er med deg*. De ble oppfattet som erfarne medmennesker, men ikke som spesialister på oppdragelse. De hentet sin kompetanse fra eget liv og var villige til å dele dem. De virket stimulerende mer enn belærende:

Du må nesten være der for å skjønne hvordan det er. De (lederne) stopper deg ikke, de greier på en måte å få deg videre. De skjønner mye uten at du sier alt. De gir deg reaksjoner, og selv om du ikke er enig, så lærer du veldig mye.

Noen få trakk sammenlikninger mellom erfaringene de hadde med gruppeledere og med profesjonelle de hadde møtt i hjelpeapparatet: Den viktigste dimensjonen, som ble oppfattet som forskjellig, dreide seg om samhandlingsformer, og grad av nærhet. De profesjonelle ble oppfattet som mer passive:

De sier så lite, de venter at du selv skal snakke hele tida,
eller

Du får så lite fra dem, og du veit på forhånd hva de kommer til å si og å spørre deg om.

Vi ville ha trodd at de ufaglærte ville kunne bli moraliserende og derved stå i fare for å distansere seg fra mødrene. Men i denne brukergruppen er oppfatningen den motsatte. De faglærte ble oppfattet noe mer som læreboksorientert og mindre personlige og direkte. Gruppelederne derimot gikk ikke av veien for å si sine meninger når det passet. De hadde også humor, overskudd og nødvendig optimisme.

Det er så viktig at de er voksne og har erfaring. Hun er så åpen og naturlig, det bare kjennes så veldig godt. Hun har vært så positivt innstillet til meg, jeg har kjent at hun har hatt tro på meg.

Hva mener du med å være åpen?

Jeg mener vel ikke at de skal fortelle alt om livet sitt, men at de kan reagere, vise følelser og være likestillet, liksom. De har erfaringer og kunnskaper som vi ikke har, som de må vise oss og lære oss.

Gruppelederne framsto som hele personer, som var følelsesmessig forpliktet også ut over de ukentlige timene i gruppa. Alle visste hvor gruppelederne bodde, mange hadde vært hjemme hos dem, det ble telefonert fram og tilbake. Samtidig ble det satt grenser som ble respektert.

De var på den annen side ikke hevet over kritikk. Mange av deltakerne hadde et nyansert syn på hvordan de var eller kunne være, med både positive og negative sider. I en av gruppene hadde det for eksempel vært kritikk av en gruppeleder for læremesterholdning og bruk av pekefinger. Vedkommende hadde fått gjennomgå fordi hun hadde «misforstått sin stilling». Deltakerne visse hva de ville ha og hva de ikke fikk noe ut av, og ga uttrykk for det. Noen ble sett på som for passive og for lite initiativtakende. Andre kunne være urettferdige i blandt, og forfordele enkelte deltakere framfor andre. Eller humøret kunne svinge. En gjennomgående kritikk var at lederne ikke var faste nok med å håndheve regler, spesielt rundt frammøte og fravær. Det var liten toleranse for at medlemmer ble borte fra møtene flere ganger, uten å melde fra eller uten å klargjøre sin status i gruppa, som medlem eller som utmeldt. Men lederne var mennesker som alle andre, og det ble lagt for dagen adskillig toleranse. Dette var begrensninger som var til å leve med, eller som kunne taes opp og snakkes om og korrigeres.

Ved siden av de personlige relasjonene ble lederne tillagt all betydning for gruppenes stabilitet og organisasjon. Gruppene beveget seg ikke i retning av å bli selvberende, som selvhjelpsgrupper der den profesjonelle bare har en rolle som konsulent (Fyrand 1994). Spredte forsøk på å få i gang «veterangrupper» hadde ikke ført til noe stabilt. Deltakerne betraktet ikke seg selv eller de andre mødrene som ansvarlige nok, eller stabile nok til å få gruppene til å gå uten ledere. Lederne var «grunnpilarene», uten dem ville alt falle sammen. Disse holdningene var ikke erfaringsbaserte. Det hadde gått bra med deltakerledelse når lederne hadde vært på kurs, eller hadde vært borte ved enkelte anledninger. Det som lå til grunn for

motviljen mot en slik gruppeform var at det nettopp var lederne og deres bidrag deltakerne var ute etter. Dette var overordnet som verdi, i forhold til det fellesskap og det nettverk som de hadde seg i mellom.

Relasjonsbegrepet står sentralt i all litteratur om sosialt arbeid. Det er høy grad av enighet om relasjonens intensjon, mens synet på hva som inngår fra sosialarbeiderens side er mer omstridt (Christiansen 1997, Comton and Galaway 1984, Killen 1991, Skau 1992).

Bruk av frivillige eller ikke profesjonelle medarbeidere inngår i liten grad i drøftingene av reaksjonsbegrepet, utover det som gjelder den profesjonelles samarbeid med og forhold til frivillige organisasjoner og hjelpere. Sett i lys av en relativt ny studie av relasjonen mellom sosialarbeider og klient (Uggerhøy 1994), er det nærliggende å trekke opp en sammenligning mellom de profesjonelle og de ikke profesjonelles måte å fungere på. Studien dreier seg om samarbeids- og kommunikasjonsformer mellom utsatte familier og deres saksbehandlere i kommunal forvaltning, hvilket vil si sosialkontoret. Uggerhøys konklusjoner går ut på at sosialarbeiderne gjennom utdanning og sosialisering tar del i en profesjonaliseringsprosess som fjerner dem fra brukerne. De har tendens til å gå inn i eksperttoller og ekspertmodeller, med former for yrkesutøvelse som virker til å skape underdanige og maktesløse klienter, uten rom for nærhet, dialog og medvirkning. Konklusjonene har mye til felles med Lipskys (1980) slutninger fra tidlig på åttitallet, i den klassiske studien av semibyråkrater i det offentlige hjelpeapparatet. Lipsky hevder at grunnplansarbeidere i et byråkratisk hjelpeapparat utformer interne regler, rutiner og beslutningskategorier for å kunne håndtere motstridende og diffuse mål, for å unngå å pådra seg for store personlige belastninger. Det skapes et beskyttende filter som hindrer personlig engasjement og involvering.

Uggerhøy legger tre forhold til grunn for denne utviklingen:

1. At systemets (sosaladministrasjonens) kultur og tradisjon ikke rommer noen reell mulighet for å trekke brukerne aktivt inn.
2. At familienes og brukernes forventinger er små og beskjedne, og derfor ikke representerer noen utfordring til et mer aktivt engasjement.
3. At de profesjonelles rolleutforming (ved sosialkontoret) bygger på det samme grunnlag som gjelder for hele organisasjonen. En foretrekker snille og «hjelpeløse» klienter som lar seg tilpasse til en rolle som er komplementær til den profesjonelles ekspertposisjon.

Forfatterens refleksjoner samler seg om forholdet mellom kunnskap, metode og arbeidsteknikker på den ene side, og på den annen den personlige engasjement og evne til å inkludere klientens involvering. Han argumenterer ikke for noe enten eller, men trekker opp linjer i en lærings- og utviklingsprosess som rommer begge deler (se også Aamodt 1997).

Sett opp mot denne problemstillingen, trekker vi den slutning at de ikke profesjonelle lederne i mødregruppene har lykkes bedre enn profesjonelle med hensyn til nærhet og dialog. Kanskje er dette i seg selv ikke tilstrekkelig til å hjelpe deltakerne videre i deres egen utvikling. Men det imøtekommer noen vesentlige betingelser som antas å måtte være tilstede for at hjelpen skal virke etter sin hensikt, og stimulere til ansvar for personlig vekst. Man må imidlertid stille seg mer spørrende til hvordan lederne har greid å aktivere deltakerne til å ta ansvar i og for gruppene, og til å stimulere dem til å skape noe for seg selv. Det kan reises et spørsmål om hvorvidt det skapes en gjensidig avhengighet mellom ledere og deltakere, som innehar både positive og negative sider. Positiv fordi den er nærende med hensyn til trivsel, læring og mestring. Negativ fordi den over tid kan virke bremsende på visse sider av ansvars- og autonomi-utvikling.

4.7 Fra samværsbehov til utviklingsbehov

Karakteristisk for deltakerne var at deres motivasjon for å være i gruppen, og hva de ønsket å få ut av det, endret seg underveis. Det gikk fra isolasjon og samvær for samværets skyld, over mot læring om barn og oppdragelse, og videre til ønsker om selvutvikling og bedring av sosial kompetanse. Det mest avanserte nivå sett i et slikt perspektiv var målsettingen om å «komme videre», ut av gruppa og over i andre sammenhenger knyttet til utdanning og arbeid.

Jeg ønska ikke noe jeg, jeg ønska bare å møte folk, jeg visste ikke egentlig hva det innebar, bare samles og skravle sammen. Jeg tenkte ikke på at jeg kunne bruke gruppa sånn som jeg gjør idag.

Du skjønner ikke sjøl at du lærer noe hele tiden, det ser de først etter en stund. Du må liksom stoppe opp og se deg tilbake og da ser du det. Og da vil du bare mer og videre.

Ikke alle gikk hele dette løpet. Det var betydelige variasjoner med hensyn til hvilken vei deltakerne ønsket å gå og hvor langt de ville strekke seg.

Grovsortert langs disse linjene fordelte intervjupersonene seg i tre grupperinger.

Den minste undergruppen omfattet tre mødre. Disse hadde et klart og avgrenset fokus på barnet. De ønsket å fortsette i gruppen primært for barnets skyld og for å lære mer om barn og oppdragelse.

Neste gruppering på seks, ønsket å være med for å ha kontakt med andre, få impulser og aktivitet inn i hverdagen sin. Gruppen representerte et fast holdepunkt, en tilknytning som var betydningsfull for dem. De var del av en struktur som de oppfattet som positiv og berikende med hensyn til orden på tilværelsen, aktivitet og støtte. Deltakelsen ble sett på som en måte å bedre sin livskvalitet på, i den fasen og den situasjon de befant seg i. De hadde ikke ambisjoner eller målsettinger om å endre sin situasjon, utover den stimulering de fikk i gruppen.

Den tredje og største grupperingen omfattet 10 personer, som hadde større ambisjoner. De hadde som mål «å komme videre», skaffe seg mer kompetanse, komme i gang med utdanning eller arbeid og finne nye tilknytninger utenfor gruppa.

Jeg begynte fordi jeg ikke kjente noen, for å komme meg ut å treffe andre. Men etter hvert så jeg det mer slik at gruppa var en overgang og at du må komme deg ut av den og over i noe annet.

Jeg har fått mye hjelp, spesielt av den ene gruppelederen, til å greie det og nå går jeg på skole.

Hva slags hjelp mener du?

Hun (en av gruppelederne) har holdt meg på sporet, har liksom dradd meg inn når det holdt på å gå galt og hadde tru på meg.

Av de 20 vi intervjuet, vurderte to å slutte fordi de ikke lenger hadde spesielle behov for å være med. De skulle ikke noe spesielt, men hadde fått en bedre situasjon hjemme. En hadde nylig sluttet fordi hun hadde begynt på skole, og en var i arbeidstrening. Tre hadde søkt om opptak i videregående skole kommende høst.

Et gjennomgangstema var at det ikke var lett å bestemme seg for å slutte i gruppa. Dette gjaldt både for de som var med for trivsel i det daglige, og like meget for de som ville videre. På den ene side ønsket de utdanning eller arbeid, og å prøve seg på nye utfordringer. På den annen side hadde de mye glede og betydelig trygghet ved den tilhørighet som gruppen ga dem. De så dilemmaet, snakket om det og vurderte hvordan de skulle ta vare på noe av det de hadde, samtidig som de gikk videre.

Noen gjorde seg tanker om hvordan de selv kunne bidra til at fellesskapet med de andre kunne opprettholdes selv om de formelt sett sluttet, mens andre var mer opptatt av gruppen som en del av dagliglivet, som ville miste noe av sin verdi dersom det ble en kveldsgruppe eller gruppe uten lederne.

Blant de som hadde vært med lenge kom det fram ønsker om mer variasjon, mer progresjon, og mer utfordring etterhvert som tiden gikk og deltakerne ble tryggere på seg selv og hverandre. En opplevelse av stagnasjon ble nevnt av noen, samtidig som de ikke ønsket å gi slipp på den tilknytning de hadde til gruppen og lederne, og det positive den representerte for dem. Parallelt med trivsel, ga disse uttrykk for en viss frustrasjon. De ønsket ikke bare *det samme hele tiden*. I et par av kommunene hadde lederne tatt initiativ til et spesielt opplegg med sjølvutviklingskurs. Ikke alle meldte seg på, men de som hadde deltatt hadde gledet seg over den utfordring det representerte, og ønsket flere muligheter i samme gate: kurs og opplegg med fokusert innhold, direkte sosial trening, og muligheter for brobygging mellom livet i gruppa og utfordringer utenfor. En av kommunene hadde arrangert et spesialopplegg med skolegang parallelt med gruppen og anledning til å ta avsluttende eksamen fra grunnskolen. Et par av intervjupersonene hadde deltatt og gjennomført, og så på den sjansen de hadde fått som et helt nødvendig skritt i retning av å skaffe seg mer utdanning.

4.8 Endring og læring

Nesten alle intervjupersonene mente at de hadde lært mye, og at de derved hadde forandret seg som resultat av gruppedeltakelsen. Endringene gikk i retning av større evne til åpenhet, bedret selvfølelse, bedre forståelse for barnet og omsorgsoppgavene, og mestring av ferdigheter og sosiale relasjoner.

Fire hadde ikke registrert noen endring hos seg selv:

Nei, jeg har ikke forandra meg, det vil jeg ikke si. Jeg har kanskje lært noe gjennom aktivitetene, men ikke noe mer. Men jeg trives, og jeg har det bedre.

Slik mødrene framstiller det kan læringsformene sammenfattes på fire områder.

Det første er læring om barn generelt og håndtering av eget barn. Mens bare 20 prosent svarte på spørreskjemaet at de ble med for å lære noe eller få hjelp med problemer, kom slike ønsker fram i intervjuene fra en langt høyere andel. Spesielt ønsket mange å skaffe seg kunnskap om barn og hjelp med oppdragelsen. Forskjeller, hos de samme individer, mellom hva de tenkte da de startet, og hvordan de så det etter å ha vært med en stund, kan forklares ved å holde det prospektive opp mot det retrospektive perspektiv. Det var ikke hjelp, råd eller læring de først og fremst søkte, men når de først var i gang ble de bevisste på hvilke erfaringer de gjorde, og hvilke muligheter som forelå. De hadde lært ved å observere andre, ved å få tips og råd, ved speiling av egen atferd, og ikke minst gjennom modell-læring fra lederne. De hadde sett at det var andre måter å takle barnet på enn det de selv holdt på med, og at dette ofte førte fram der de selv hadde opplevd å stå fast. I måten dette ble beskrevet på, var det påfallende hvordan mødrene hadde tatt i mot observasjoner og råd, uten å oppleve det som kritikk eller korreksjon. De ga uttrykk for å ha fått tilført noe nytt, med nye alternativer for handling og derved et bredere perspektiv.

Jeg har for eksempel lært at jeg ikke behøvde å skrike til guttungen hele tiden. Jeg merka ikke selv at jeg gjorde det, men de viste meg det. Det er mye du kan få med deg når du er sammen med andre, som du ikke ser selv.

Det andre var læring av ferdigheter gjennom aktiviteter. Hobbyvirksomheten hadde tilført ferdigheter og opplevelse av mestring. De hadde lært å strikke, sy, snekre, lage mat, spille spill, gå på tur og mange andre ting. De hadde tatt dette med seg hjem, og over i samvær med andre, og spesielt med barna. De hadde oppdaget glede og inspirasjon over egne muligheter som de ikke hadde visst at de hadde. Gjennom aktiviteten hadde de opplevd seg selv både som givere og som mottakere av råd og hjelp. Betydningen for selvbildet var direkte og følbart.

Det var også beretninger om at alt ikke var helt bra hele tiden. I perioder kunne aktivitetene være kjedelige, eller noen hadde større gjennomslagskraft enn andre med hensyn til forslag om aktiviteter. Men dette ble referert til som temporære fenomener som en fant seg i eller gjorde noe med, uten at det var avgjørende for trivsel. Øking av selvfølelse ble naturlig nok knyttet spesielt til mestring av ferdigheter, og til bevisstheten om at det var mulig å lykkes med mange ting, selv om en på forhånd hadde trodd at en ikke kunne lære eller mestre noe som helst.

Det tredje område handlet om relasjoner. *Å kunne be om hjelp* var et av de områdene som kom sterkt ut på spørreskjemaet, med endring til det bedre for drøye 60 prosent. Det ble fulgt opp som tema i intervjuene, ut fra et ønske om bedre innsikt i hvordan en slik endring ble registrert og beskrevet. Stolthet og skepsis til andre mennesker ble framhevet som de store hindringene for å be om hjelp. Stolthet var nødvendig som beskyttelse for den sårbare. Men prisen var isolasjon. Det var vanskelig nok å innrømme for seg selv at en trengte hjelp, og enda verre overfor andre, når en forventet avvisning eller hån. Å bli såret var et gjennomgangstema i mange av intervjuene. Dette betydde ikke nødvendigvis at en ble utsatt for en åpen negativ reaksjon. Det var like mye knyttet til å bli oversett.

To betingelser ble sett som nødvendige for at en hadde overkommet stoltheten. Den ene var at en oppnådde trygghet ved å se, høre og å ta inn at andre hadde det på samme måte, at de kunne være åpne og at de møtte positive reaksjoner. Den andre var å komme inn i gjensidige forhold der en selv kunne veksle mellom å være den givende og den mottakende part. Opplevelsen av å kunne yte noe, gi noe til andre, være en person med verdi for en annen var ny for mange. Dette fikk innvirkning på opplevelsen av egenverdi. En startet internt i gruppen, og ble etterhvert dristigere til å prøve seg fram utenfor. Mange hadde fått hjelp av gruppelederne med forholdet til offentlige instanser. Dette gjaldt særlig barnevern, sosialkontor og trygdekontoret. De lærte seg å gjøre henvendelser og at de kunne ta imot hjelp uten å gi opp all kontroll og reagere med protest og sinne, som de ofte hadde gjort tidligere. Å kunne ta imot hjelp var noe de selv kunne bestemme at de ville, og noe de kunne gjøre uten å tape i verdi i egne eller andres øyne.

Det fjerde læringsområdet dreide seg om sosial kompetanse og mestring av situasjoner som var fremmede, eller som de tidligere hadde unnevet. En av dem som er sitert ovenfor, hadde ikke greid å gå inn i et

rom der det var flere tilstede. Hun hadde lært seg ikke bare å gjøre det, men også å delta i samtale og å ta ordet i en forsamling. De lærte seg blant annet å gå på foreldremøter i barnehage og skole, og at de endog kunne si noe der.

Skrive- og lesevaner ble overkommet ved at dette ble akseptert og snakket om i fellesskapet, og ved trening på hvordan en kunne håndtere det. Dette gjaldt for eksempel ved besøk på offentlige kontorer der en ble bedt om å fylle ut et skjema. Angst for bruk av offentlige transportmidler ble overkommet ved støtte og trening sammen med andre gruppe-medlemmer. Mange fikk hjelp med søknader og forberedelse til jobb-intervju. De lærte å bevisstgjøre seg empati og sosial atferd ved å ta imot nye gruppedeltakere, og ikke minst lærte de ved de mange halvformelle og mer formelle situasjoner som gruppesamværet bød på og som ble brukt som læringsgrunnlag fra ledernes side.

Jeg bruker gruppa ganske mye. Jeg er vel den som gjør det mest.

Hva mener du med å bruke gruppa?

Jeg tør vel på en måte litt mer hvis jeg har snakka med gruppa først, – for da sier dem at sånn og sånn må du gjøre. For eksempel å gå på kontorer, fordi jeg er ordblind.....

Før jeg hadde liksom sånn panikk, på en måte, på postkontoret, hvis jeg skulle fylle ut ett eller annet, så får du klaska noen skjemaer foran deg, og da gikk alle bokstavene i hverandre.

Er det skjedd noen forandring med dette?

Ja, for jeg blir bakka opp av gruppa, du må gjøre sånn og sånn også må du si at du er ordblind og hele greia, og det har jeg greidd å gjort nå, så jeg blir bakka opp derfra.

4.9 Relasjonskvaliteter i nettverket

Fra spørreskjemaet vet vi at flertallet av deltakerne hadde kontakt med andre gruppe-medlemmer og vel halvparten med lederne utenom møtene.

Av intervju-personene hadde åtte fått en god venn i gruppen, en de omgikk med, som sto dem nær og som de kunne dele sorger og gleder med. Ytterligere syv inngikk i et noe løsere fellesskap, var sammen med andre gruppe-medlemmer av og til ved utflukter og fellesaktiviteter, der barna var

med. Det dreide seg om samvær og felles måltider, utveksling av tjenester, om gjensidig støtte og telefonkontakt. Noen få relasjoner gikk videre enn dette, med hjelp med personlig væremåte og gjensidig tilbakemelding.

En mor fortalte at hun «kunne ta» utrolig mye fra et par av jentene i gruppa, som hun var blitt venninne med. Hun sa om seg selv at hun var hissig og oppfarende og hadde lett for å fike til ungen, eller ta henne altfor hardt i armen. «*Jeg mishandla henne ikke, det er ikke det, men jeg var ofte veldig utålmodig og hissig.*» Venninnene tok dette opp, grep inn og fikk henne til å roe seg. «*Vi prata åpent om det, selv om det er veldig vanskelig å ta opp sånne ting.*» Hun tålte ellers ikke at noen blandet seg opp i hva hun gjorde, men disse venninnene var hun blitt trygg på, og det hadde hun lært en del av. Hun konkluderte dette slik: «*Jeg har fått lengre lunte.*»

Fem av de intervjuede hadde liten eller ingen kontakt med andre deltakere utover selve gruppesamværet. Det er en noe høyere prosentandel enn det som ble oppgitt på spørreskjemaet for hele utvalget. Disse la hovedvekten på gruppeledernes betydning som støttespillere, og på gruppen som et sted å gå til fast hver uke, både for egen del og for barnets. De deltok i gruppen og mente at det var det de hadde behov for, og ikke noe mer. De var skeptiske til nærkontakt med andre, distanserte seg og inngikk så mye de kunne i individuelle dialoger med lederne. De andre deltakerne var ikke til å stole på, slarvet for mye og hadde andre interesser.

Nettverk har betydning ikke bare ved kvantitet, men også ved kvalitet i de relasjoner som inngår. Kvalitative forhold ved nettverksrelasjoner kom opp i intervjuene, med ønsker om å påvirke og endre eksisterende relasjoner. Seks intervjupersoner følte seg fastlåst i en type relasjon de ikke ønsket, som de gjerne ville endre på for å kunne representere seg selv bedre. Dette gjaldt forholdet til personer som sto dem nær, som de følte seg knyttet til. Selv om relasjonene kunne være vanskelige og utilfredsstillende, kunne en ikke bare gi dem opp, blant annet ut fra hva de så som barnas behov. Det var særlig forhold til mødre og partnere som derfor var gjenstand for bevisst arbeid og forandring. Relasjonene ble berørt og påvirket ettersom det skjedde endringer med dem selv. Det kunne dreie seg om lettelse eller savn ved akutte brudd som de selv hadde forårsaket, men som de hadde tvil om eller ønsker om å forstå bedre. Eller de snakket om langsomme og målrettede endringer i forhold som var aktuelle over tid, som de ønsket å opprettholde. De lærte at det var mulig å påvirke en relasjon uten at den gikk i stykker. De registrerte at de selv var blitt mer

aktive og mer selvhevdende, og at de ønsket at forholdet skulle gi rom for dette.

En snakket om det vanskelige forholdet til sin mor:

Jeg strever veldig med forholdet til mora mi. Hun tør å bruke kjeft på meg, men ikke på søsknene mine, for de tar igjen og stopper henne. Det har jeg begynt å tenke mye på. Der har jeg mye igjen, å ta igjen med familien, der trenger jeg mere tid.

En annen var opptatt av hvordan hun forholdt seg til sin partner:

Jeg har begynt å tenke på det, på å få det annerledes. Fordi jeg opplevde at han hadde så veldig overtak på meg, han bestemte nesten alt, til og med hva jeg skulle ha å spise når vi var borte og jeg ble spurt om hva jeg ville ha. Jeg begynte å tenke på at han bestemmer veldig mye og det godtar jeg ikke. Så jeg er begynt å si fra hva jeg vil, hva jeg mener, på en måte.

Hvordan gjør du det?

Det er klart at så lenge jeg ikke er noe flink til å snakke, så sitter han og bestemmer, og jeg sier ikke noe. Da bare stenger jeg det inne og irriterer meg vanvittig. Så plutselig sprekker det en dag og da kanskje jeg drar min vei og gir blaffen i hele typen, og det har jeg ikke lyst til.

Det var ulike grader av bevissthet og ambisjoner omkring dette temaet. En bevisst endringsorientering hos noen som var godt i gang, mens andre ikke ga uttrykk for slike intensjoner. Mellom disse var det en del som ønsket seg bedre relasjoner og som ante hva det ville kreve av dem, men som ikke hadde kraft til å gjøre noe med det, foreløpig.

Like lite som for andre områder, kan det gis noe mål for endring langs denne dimensjonen. Det en kan slå fast, er at nære relasjoner påvirkes og at deltakerne tar ansvar selv for å gjøre noe med det, hver i sitt eget tempo, og de ser at det tar tid.

4.10 Mødre og barn i gruppene

Intervjuene ga et mer positivt bilde av barnas utbytte enn det som kom fram på spørreskjemaet. Registrering av manglende eller svakt utbytte for barnet, hadde vært et uttrykk for at en del av barna ikke hadde vært med

regelmessig. For de fleste mødrene var det en målsetting at de skulle søke barnet inn i barnehage, noe de fleste også lyktes med.

15 av de 20 intervjuede mødrene hadde barn med seg i gruppen, mens 5 hadde dem i barnehage. Noen av barna var spedbarn. Den vanligste problemstillingen rundt barna dreide seg om den gjensidige binding mellom mor og barn, som mødrene omtalt som for sterk og som ekskluderende i forhold til andre kontakter for barnet. De så på dette primært som sitt eget problem, men også som knyttet til materielle forhold ved bomiljø uten andre barn. I gruppen hadde de fått hjelp til å slippe barnet mer fra seg slik at barnet kunne begynne å venne seg til å møte andre med tillit.

Samlet var dette den viktigste dimensjon som ble påvirket for barnas del. På samme måte som mødrene hadde hatt vansker med å slippe barnet fra seg, hadde barnet på sin side vært redd for fremmede mennesker og for aktiviteter sammen med andre. I gruppene inngikk barna gradvis i fellesaktiviteter. Mødrene la også vekt på den indirekte gevinst for barna ved at de selv trivdes bedre, og ved deres egen læring.

Jeg har lært å gi ros, det bruker jeg en god del. Før så kunne jeg ikke ta imot ros selv. Jeg var bare ikke vant til det. Men nå bruker jeg det selv, og ser at det har samme virkning på henne (datteren) som det har hatt på meg.

Ved siden av den for sterke tilknytning mellom mor og barn, mente halvparten at de hadde vansker i forholdet til barnet, eller at barnet hadde problemer. Det dreide seg om sengeveting, stort sinne, motorisk uro og konsentrasjonsvansker. Dette var ting de tok opp i gruppene, eller som andre kom inn på i samtaler om barna. Noen hadde fått spesiell hjelp av en hjemkonsulent som spesiell «ressursperson». Et par av gruppene hadde fagpersoner knyttet til seg, som deltakerne ble kjent med, og som var tilgjengelig for tidsavgrensede oppdrag hjemme hos mødre som ba om det. De som hadde fått denne type bistand var fornøyde og mente at de hadde kommet et godt stykke videre. Et par hadde også fått hjelp til å ta kontakt med andre deler av hjelpeapparatet som for eksempel PP-tjenesten eller BUP.

Det var klart ved bruk av disse innsatsformene, at initiativet kom fra mødrene selv, ut fra et opplevd problem og et opplevd behov for hjelp. Her som på andre områder var det de selv som formulerte problemet og tok stilling til hvorvidt, og hvordan de ville hanskes med det. Alle hadde noen

vansker med sine barn, det var en «hverdagslig sak» og ikke knyttet til skam eller tilkortkomning. Tilgang til bistand var tilstede, og ble brukt på forskjellige nivåer, i gruppen, ved ressurspersoner der de hadde det, og ved hjelpeinstanser utenfor.

Bare en av de intervjuede hadde ikke hatt mot til å ta opp i gruppen problemer hun hadde med sitt barn. Hun følte seg usikker på om hun ville greie det og om hun ville få hjelp, samtidig som hun følte at hun måtte gjøre noe med det før eller senere.

Denne type utsagn, eller type refleksjon var karakteristisk for mange på flere av de områdene vi tok opp i intervjuene. Nesten ingen ga uttrykk for at alt var blitt bra, at vanskelige problemer var blitt løst, eller at de bare var fornøyde med det de fikk til. Men de så noen muligheter for seg selv og ønsket og håpet «*at jeg kan komme dit en dag at jeg kan greie det...*» (en deltaker om å være med i sjølutviklingsgruppe).

4.11 Tidsperspektivet

Tilbud om å være med i gruppe var blitt gitt uten noen avtale om tidsperspektiv. Det hadde vært opp til deltakerne selv hvor lenge de ville fortsette. Gruppene var åpne. Tiltaket som sådant hadde ikke noen begynnelse eller noen definitiv slutt. Gjennomsnittlig tid var rundt to år. Et par hadde vært med i opp til 4 år.

Få stilte spørsmål ved åpenheten, eller hadde innvendinger mot den. Deltakerne formidlet det inntrykk at tidsperspektivet i liten grad ble tatt opp og drøftet. At nye kom inn kunne for noen virke forstyrrende, og for andre stimulerende. Heller ikke at noen sluttet underveis ble beskrevet som spesielt vanskelig. Bare noen få refererte til dette som et problem. Reaksjonene når noen sluttet var en generell aksept av at «slik var det», og var av langt mildere karakter enn de som kom fram når medlemmer uteble flere ganger og derved sviktet gruppen sin. Dette var å ikke vise tilstrekkelig forpliktelse i forhold til det fellesskap de var med i.

Det var ingen konsistent sammenheng mellom tid for deltakelse og det vi har kalt ambisjonsnivå med hensyn til «å komme videre». Lang fartstid førte ikke i seg selv til slike ambisjoner. Det var snarere en tendens i motsatt retning. De som orienterte seg utad og som hadde konkrete planer

om andre ting de ville gjøre, hadde noe kortere deltakelse enn de som var mer livskvalitetsorientert.

I sin beskrivelse av gruppevirksomhet for enslige forsørgere i regi av sosialkontoret, konkluderer Anne Brit Hem (1994) med at ett års tidsperspektiv var for kortsiktig til å oppnå nettverksendringer. Deltakerne knyttet seg til lederne, men fikk ikke et tilstrekkelig samhold seg i mellom, slik intensjonen var. Hem beskriver de gruppene hun studerte som *serielle* fordi deltakerne forholdt seg mer og sterkere til lederne enn til hverandre. Hver og en reduserte de andre til et bakteppe for sin egen relasjon til gruppelederen. Seriebegrepet er hentet fra Sartre som et kjennetegn på mennesker som tilsynelatende utgjør en helhet, men som ved nærmere undersøkelse ikke har noe til felles utover det at de oppholder seg på samme sted med samme hensikt, men uten noen felles interesse i at de andre er der. Dette står i motsetningsforhold til det som karakteriserer en *gruppe*, der medlemmene integrerer egne handlinger med de andres, slik at de inngår i et felles foretakende.

Gruppene ved sosialkontoret hadde et kortere tidsperspektiv enn mødregruppene. Fellesskapet i mødregruppene oppfattes av flertallet som sterkere, men en kan også se at det serielle perspektivet er tilstede.

Deltakernes alminnelige syn på tidsperspektivet var at alle burde få fortsette så lenge de selv mente de hadde behov for det. De så det slik at grunnlaget for å være med ville falle bort når selvfølelsen var blitt god nok, når nettverket var blitt større og bedre, og når aktivitetene ikke lenger virket stimulerende, men ble kjedelige. Da ville en finne andre aktivitets- og samværsformer.

To års deltakelse ble sett på som nødvendig for å komme igang med egen utvikling. Det ble gjort klart at det tok tid å oppnå trygghet, eksponere seg, ta imot tilbakemelding og begynne å tro på egne muligheter. Lang tid i gruppe var en forutsetning for en ny trygghet og et mer krevende innhold, uansett hvilken retning en ville ønske å gå i. Et tilsvarende tidsperspektiv framheves av andre forfattere som har beskjeftiget seg med gruppeinnsatser. Heap (1995) fremhever at grupper som har som mål å bryte isolasjon, er tjent med et langsiktig perspektiv. Dette synspunktet støttes av Ansdorp (1990), med erfaring fra et nettverksprosjekt for kvinner med isolasjonsproblemer i et drabantbymiljø. Ett år var for kort tid i forhold til prosjektets målsetting, fordi deltakerne festet seg ved lederne

og ikke fikk sine behov for støtte og omsorg dekket hos meddeltakerne i den utstrekning de hadde behov for.

Den sterke tilknytningen til lederne og ønskene om å bevare relasjonen over lang tid kan betraktes i ulike perspektiver. En kan se det som en naturlig konsekvens av at deltakerne hadde funnet et viktig gode, noe det for mange hadde skortet alvorlig på i deres tidligere liv. De var i ferd med å etablere sin identitet som omsorgspersoner, og hadde særlige behov for voksne støttespillere nettopp i den rollen. Det ble oppfattet som urimelig at de skulle bli fratatt dette nødvendige gode ved en formell tidsbegrensning. Sett i et annet perspektiv kan relasjonens utstrekning i tid også sees som et tveegget sverd. Det er et gode som med tid kan føre til stagnasjon, og til sementering av en tilstand som hindrer videre utvikling. Parallelt med ønskene om å beholde gruppene uten tidsbegrensning, ble det også hevdet at gruppene kunne bli en sovepute, at prosessene stagnerte, og en ønsket mer utfordring. Sett fra deltakernes side fordelte synet på dette spørsmålet seg i to grupperinger: en som har ønsker å fortsette slik det var, uten tidsbegrensning, på ubestemt tid. Den andre ønsket mer utfordring og brobygging til omverdenen, og hadde et mer avgrenset tidsperspektiv.

4.12 Barnevernet – til støtte og besvær

Barnevernet var et tema som opptok intervjupersonene. Dette gjaldt enten de hadde kontakt eller ikke. Alle hadde synspunkter og meninger, både om belastninger og om nytte av personlige kontakter, og om gruppas forhold til barnevernadministrasjonen mer generelt.

14 av 20 intervjupersoner hadde nær kontakt med barnevernet. Denne andelen indikerer at det var underrapportering om barnevernkontakt i spørreskjemaet, som antatt.

7 hadde vært gjennom inngående undersøkelse og vurdering, på bakgrunn av en melding til barnevernet. Undersøkelsesfasen ble beskrevet som en stor påkjønning. Denne ble omtalt som gransking, personforfølgelse og overvåking. For noen hadde undersøkelsen trukket ut over lang tid, opp til ett år. Mødrene hadde følt seg "under lupen" og mente det var urimelig å leve i så stor usikkerhet i så lang tid. Reaksjonene rettet seg ikke primært mot å være urettferdig behandlet ved at barnevernet grep inn. Flere enn forventet så i retrospekt at dette hadde vært nødvendig. Protestene rettet seg mer mot måten det hadde blitt gjort på. De mente seg

stemplet, mistrodd og undervurdert. Den belastende usikkerheten gjaldt ikke bare hvilket resultat undersøkelsen ville føre til, selv om dette selvsagt var et hovedpunkt, men var også knyttet til en generell opplevelse av å være i et vakum og ikke vite hva som foregikk omkring dem. De protesterte mot mangel på åpenhet og i blant også på manglende vederheftighet. Noen hadde opplevd at det ble stillet krav til dem om betingelser de skulle oppfylle, med trussel om "straffereaksjoner" dersom kravene ikke ble innfridd, samtidig som barnevernet på sin side slett ikke overholdt forpliktelser de selv hadde påtatt seg. Som i andre undersøkelser framkom at redelighet, pålitelighet og framfor alt åpenhet var kvaliteter ved barnevernarbeideren som ble tillagt særlig stor vekt. Kontroll var akseptabelt når de visste hva den dreide seg om og hvorfor den var iverksatt. Eksempelvis hadde et par av dem vært underlagt urinprøvekontroll i forbindelse med stoff og alkoholmisbruk. Dette hadde vært til å leve med. Det vanskelige med kontroll, og det de reagerte så sterkt på, var når det var usikkerhet om hva som ble observert og rapportert, og hvordan informasjon de ikke hadde kjennskap til ville bli forstått og brukt i barnevernet.

Fem av de syv som hadde gjennomgått en barnevernundersøkelse, hadde senere kommet fram til gode samarbeidsrelasjoner med barnevernet. Skifte av saksbehandler hadde ikke vært en forutsetning for dette. Der kontakten hadde vært åpen og direkte, og derfor også konfliktfylt og til dels dramatisk, hadde det likevel vært mulig å komme videre fra protest i undersøkelsesfasen og over til et tillits- og samarbeidsforhold (Christiansen 1992).

Det må selvsagt sees som helt avgjørende at ingen av dem var blitt fratatt sitt barn. I så fall ville de neppe ha vært med i gruppe. Det avgjørende grunnlaget som gjorde at de kunne frigjøre seg fra protesten og de negative reaksjonene, var at barnevernet hadde gitt dem et kvalitetsstempel som «gode nok foreldre». Etter at undersøkelsen var over, var de blitt møtt med tillit. Oppmerksomhet ble da rettet mot deres positive sider og muligheter. De hadde fått oppfølging og videre tiltak i form av tilbud og ikke som kontroll. Sett i lys av en slik endring fant vi et nesten forbausende rasjonelt forhold til barnevernet. De som hadde hatt kontakt en tid hadde en praktisk og nøktern erkjennelse av at de hadde behov for hjelp, at det ikke var ydmykende å ta imot, og at de selv kunne være med på å sette premisser. Som det framgår flere steder i denne rapporten hadde deltakerne en klar forståelse av at de ønsket å forandre sider ved seg selv og sine liv,

og de besluttet å gå i samarbeid med andre som kunne bidra til at de fikk dette til.

Jeg måtte bare ta imot det jeg kunne få, både fra barnevernet og trygdekantoret. Jeg måtte ta det der jeg kunne få det, det bare bestemte jeg meg til.

Avlastning, støttekontakt for barnet, hjemkonsulent og hjelp med barnehageplass, var de tiltaksformene vi hørte om, og som det var tilfredshet med. Mange hadde søkt om og fått slike tjenester innvilget etter at de hadde begynt i gruppen. Noen hadde vært engstelige for å ta kontakt. Deres motforestillinger hadde imidlertid avtatt og var blitt erstattet med tillit etter som kontakt ble formidlet via gruppelederne og de var kommet igang. Samarbeidsformene omfattet god informasjon, deltakelse i ansvarsgruppe (Godeseth 1992), regelmessige konferanser, eller mulighet for å ta kontakt etter eget behov.

Disse funnene ligger tett opp til det Sandbæk fant i sin undersøkelse *Fikk barna hjelp?* (1995). Også der beskrives hvordan kontakten med barnevernet endret karakter i positiv retning underveis, fra undersøkelse og over i tiltak. Forutsetningen var at barneverntiltakene hadde betydning ut fra foreldrenes egen problemoppfatning, at det førte til at barnet fikk det bedre, at kontakten var preget av respekt og at foreldrene oppfattet seg som en aktiv part.

Noen var blitt satt under mildt press. Uten at det var direkte tvang hadde barnevernsarbeideren stått litt på for å få dem igang, oppmuntret og overtalt dem. Mødrene hadde vegret seg, var engstelige for det fremmede og var blitt fulgt til møtene de første gangene. Dette ble beskrevet som en «innkjøringsperiode». De hadde fått vite at de kunne få valget etter en tid, og at deltakelse på sikt skulle være frivillig. For dem dette gjaldt var opplegget vellykket, i den forstand at de valgte å bli, når de først visste hva det dreide seg om, og nettopp fordi de kunne foreta et eget valg:

Jeg vet ikke om jeg hadde kommet i gang hvis jeg ikke hadde blitt pressa litt.

Noen ganger henta de meg når jeg ikke orka å gå.

Det var bra å få den hjelpa til å komme igang. De sa jeg fikk ta noen måneders prøvetid, og så måtte jeg bestemme selv. Og da bestemte jeg

meg for å gå. Men hvis det hadde vært ren tvang så ville jeg ikke ha gått med på det, for tvang – det klarer jeg bare ikke.

Virkninger av press fra barnevernet er altså ikke et spørsmål som kan besvares med enten eller, positivt eller negativt. Det varierer med grad, form, varighet, og hvilke intensjoner som ligger til grunn. Et godartet press og en klar informasjon om friheten til å fatte en selvstendig beslutning etter en viss tid, representerte en påtrykk som respondentene i denne undersøkelsen så på som akseptabel, fordi den var åpen, tydelig og avgrenset i tid.

En annen side ved barnevernet som opptok deltakerne, var den mer generelle usikkerhet som hadde preget dem i sterkere eller svakere grad, og som fortsatt var aktuell for noen. De hadde ikke visst ordentlig hva barnevernet var, og hva de kunne forvente. Men de hadde hatt en generell uvilje og angst for det i tilknytning til hva de hadde lest i pressen og hørt om av andre. Alle gruppene hadde hatt barnevern oppe som tema, med orientering fra en barnevernkonsulent om barnevernets arbeidsformer og ytelser. Dette ble oppfattet som informativt og nyttig. Det hadde tatt brodden av en del av usikkerheten. Direkte kontakt og praktisk hjelp var imidlertid det som hadde størst virkning i en slik retning. Jo lengre tids kontakt de hadde med barnevernet, jo mindre ga de uttrykk for engstelse og mistillit. Hos de som ikke hadde direkte kontakt satt imidlertid rest av usikkerhet igjen. *«Du kan aldri være helt trygg»*. På tross av god nok informasjon og beretninger fra andre som ikke delte deres bekymring, ønsket de ikke å eksponere sine svakheter: *«til henne (gruppelederen) kan jeg prate om alt. Det ville jeg ikke gjøre med barnevernet, der ville jeg være mere forsiktig»*.

Barnevernet kan ta barn ut av hjemmet, det kan skje ting med alle mennesker som setter dem i en uoverkommelig krisesituasjon. Som enslige forsørgere mente de at de var spesielt utsatt og på et vis vergeløse, med en opplevelse av de var mer under oppsikt enn andre foreldre.

Deltakerne følte seg trygge på lederne og deres taushetsplikt. Det var klare regler i gruppene for at lederne ikke rapporterte til barnevernet. Der- som det skulle gjøres henvendelse, eller barnevernet ba om informasjon fra gruppene, var det en forutsetning at den det gjaldt skulle involveres og bli orientert.

På spørreskjemaet kom det fram at de som ikke hadde fått informasjon ved starten om at barnevernet stod for driften av gruppen, var meget

kritiske til unnlattelsen av å opplyse om dette. Også dette dreide som om kritikk mot manglende åpenhet, på samme måte som tilfellet var i forhold til uklare og indirekte kontrollformer. De protesterte ikke mot den administrative tilknytningen til barnevernet i og for seg. Tvert imot aksepterte de tiltakets betegnelse som forebyggende barnevern, og så denne som meningsfylt. Det de reagerte på var en følelse av å være blitt ført bak lyset, av ikke å ha fått full informasjon. Denne reaksjonen kan overføres på andre sammenhenger: Det som er åpent kan en ta stilling til, eventuelt protestere på og kanskje forhandle om. Det som er skjult virker umyndiggjørende og derfor ydmykende.

4.13 Framtidsperspektiver

Synet på framtida var for de fleste preget av engstelse og uro. Dette konsentrerte seg om to områder. Det ené gjaldt barnets utviklingsmuligheter, med ønsker om stabilitet, et godt bomiljø og at barnet skulle greie seg godt på skolen. Dette var det viktigste målet for mødrene når de ble bedt om å tenke framover. Det andre dreide seg om økonomi og forsørgelse og hvordan de selv skulle greie dette.

Bare noen få så seg selv i tiden framover i rollen som husmor og som forsørget hjemmearbeidende. Disse unngikk de konkrete spørsmål om arbeid, inntekt og framtid, som andre hadde i bakhodet som en mer eller mindre konstant bekymring. For noen var dette helt åpent og konkret, mens det for andre var en mer diffus usikkerhet, som var der, men som de ikke orket å slippe inn på seg.

Jeg har ikke tenkt så mye på det. Det er noe jeg er redd for – prøver å skyve det fra meg. Jeg er redd for hvordan vi skal overleve økonomisk når jeg mister trygden. Kanskje jeg må gå på sosialkontoret, vet ikke om jeg kan få hjelp til å holde på leiligheten. Det med økonomien er jeg veldig redd for.

Angst og uro for framtiden er ikke noe som er spesielt for disse gruppedeltakerne. Endringer i familiemønstre og samfunnsforhold fører til større framtiduro hos flere mennesker enn tilfelle var «før i tiden». (Schultz Jørgensen 1994). Men det er likevel spørsmål om grad av uro, og om hvilke nivåer som framstår som aktuelle muligheter. Det kan dreie seg om

å klare seg veldig godt, middels godt, rimelig bra eller ikke i det hele tatt, og om hva en har å falle tilbake på.

For gruppedeltakerne var sosialhjelpsnivået den ene mulige ytterlighet, en slitsom jobb med lave utdanningskrav var et mellomnivå, mens aspirasjoner og planer om utdanning og en brukbar arbeids- og inntekts-situasjon, var den andre.

Deltakerne i denne studien hadde et lavt utdanningsnivå. De fleste hadde også meget belastende skoleerfaringer bak seg. Dette kom fram som en dominerende faktor i materialet. Opplevelse av skam, nederlag og ydmykelse i skolesituasjonen stakk dypt, enten bakgrunnen var mobbing, generelt å ha vært utenfor miljøet, eller om å komme til kort med prestasjoner. Manglende mot til å tenke seg nye år på skolebenken var dominerende.

Jeg tør ikke tenke noe særlig framover. Helst har jeg lyst til å ta sertifikat, men jeg tror ikke jeg kan greie det.

Hvorfor ikke?

Det gikk dårlig på skolen, jeg hadde så mange problemer.

Men mange stilet høyere, på tross av tunge erfaringer. De hevdet at de hadde fått ny tro på seg selv gjennom erfaringene i gruppen og at de hadde lært seg å mestre nye utfordringer.

Før så var jeg så redd for alt som lå i framtida. Jeg turte ikke å tenke framover. Jeg turte ikke å tenke på å begynne på skole eller på jobb, det var bare et mareritt å tenke på det, liksom.

Nå har jeg det helt annerledes, fordi jeg har fått en sjangse gjennom Amo og det arbeidsopplegget jeg har nå. Men jeg ville ikke ha greidd det uten gruppa.

Av de 20 intervjupersonene var syv klart utdanningsorientert og hadde tro på at de skulle realisere sine planer. Et par av dem var i gang med å søke opptak, og fikk hjelp med dette i gruppa. De øvrige 13 var mer preget av resignasjon med hensyn til skolegang. De siktet mot jobber med små kvalifikasjonsskrav, for å unngå konfrontasjon med skolesystemet.

Bare et par kom inn på de forestående endringer i overgangsstøtten. Skrekkvisjonen for disse var at de skulle måtte søke sosialhjelp, og knapt

ha råd til salt i maten, som en av dem sa. Ytelsene i sosialhjelpen er betydelig lavere enn nivået på trygdeytelsene. Flere hadde erfaring med økonomisk hjelp fra sosialkontoret, og opplevde dette som pinefullt og ydmykende.

Hovedinntrykket fra intervjuene var at problemer rundt økonomi, forsørgelse, framtid og felles problemer på dette området hadde vært relativt lite oppe i gruppene. Fra ledelsens side kan det ha ligget utenfor målsettingen, som skulle være mer barne- og relasjonssentrert. Og fra deltakernes side har det bare kommet opp i individuelle sammenheng for de som aktivt søkte seg videre i skole eller arbeid. For de øvrige, som ikke levde i parforhold og ble forsørget eller hadde varige stønader, var dette et meget ømt punkt, som de prøvde å skyve foran seg som best de kunne.

4.14 Betingelser for utvikling – hva er det som virker?

Intervjuene ga noen bilder av hva det hadde vært i samværet og prosessene som ble oppfattet som vesentlig, og som dannet grunnlaget for den utvikling respondente beskrev. Det er fire hovedteamer som er gjennomgående:

Struktur

Gruppelederne hadde skapt en struktur som hadde gitt trygghet. Svært få av de vi intervjuet mente at gruppene ville kunne fortsette uten ledere. De ønsket heller ikke dette. Lederne holdt orden, var der hele tiden, sørget for at de reglene de hadde ble overholdt, og administrerte samværet. De sørget for at hver og en fikk rom, plass og oppmerksomhet. Det var deres for tjeneste at gruppen ikke gikk i stå, eller ga etter for klikkdannelse eller tendenser til oppgitthet, noe som kunne skje i perioder.

Det er tryggheten her på huset som betyr så mye. Lederne gir deg den. De betyr alt. Lederne holder orden, de gjennomfører ting, er de samme hele tiden, du vet at de er der. De er drivkraften, kan du si.

En annen side ved strukturen som må tillegges stor vekt er at gruppene er autonome i forhold til det formelle barnevernet, og ikke blir en observa-

sjonsarena med ulike former for kontroll. Også i denne sammenheng var lederne av avgjørende betydning, fordi deltakerne stolte på dem.

Fellesskap

Å stå nær hverandre i følelses kvaliteter, kunne kjenne seg igjen i hverandre og å kunne dele opplevelsesmåter hadde fungert som inngangsmulighet til fellesskapet. De har vært sammen om å føle seg ubehjelpelige og om gleden ved å slippe seg til.

Det viktigste for meg var fellesskapet, tror jeg. At det var en plass for meg der. Jeg trodde at alle andre var så vellykka. Jeg merka at folk åpna seg at du fikk innblikk i hvordan de andre hadde det og at de sleit med mye av det samme som du gjorde sjøl. Det blei likesom et bånd rundt oss.

Deling av slike følelser med hverandre har dannet det grunnlaget som fellesskapet har vært forankret i og som det utvikler seg ut fra. Det samme fenomen beskrives fra en rekke andre grupper, der utgangspunktet ligger i felles problemer (Schack Abrahamsen 1995).

Positiv tilbakemelding

Den tredje og kanskje viktigste påvirkningskraft i retning av endring og utvikling ble tillagt betydningen av reaksjonene de møtte og den tilbakemelding de hadde fått fra gruppelederne. Mange av intervjupersonene brukte nettopp betegnelsen *positiv tilbakemelding*.

Mest av alt var det den positive tilbakemeldinga. Det var vanskelig å ta imot i begynnelsen, det var noe du ikke var vant til. Men etterhvert begynte du å ta det inn, det var noe som slapp taket sånn litt etter litt. Du begynte å ta imot. Jeg har aldri turt å ta fram meg sjøl før, men etterhvert lærte jeg at jeg greidde det....

Positiv tilbakemelding var ikke ensbetydende med bare ros. Det innebar noe annet, og noe mer. Tilbakemelding sto for nyansert reaksjon, gitt uten sårende bieffekter.

Det hadde vært mye ros, og mange snakket om betydningen av dette. Men like meget snakket de om å få en speiling fra en de hadde tillit til, få

korrektiv og et blikk for nye sammenhenger, i en relasjon der de ikke hadde behov for å gå i forsvar.

De viser deg flere sider i en sak, når du kanskje tenker nokså ensidig sjøl. Du tenker bare på en side av en sak. De får deg til å se andre sider også, litt bredere liksom, til å tenke på litt andre måter sånn at det blir noe nytt, noe du ikke har skjønt før. Det blir ikke bare det sporet du er inne i.

En kan spørre seg om hvordan gruppelederne, uten spesiell utdanning, hadde lykkes med å finne de gode formene for tilbakemelding. I sosialutdanningene representerer denne «kunsten» et område som er gjenstand for spesiell læring og trening. Svaret ligger neppe i kunnskaper om metode, eller om «bevisst bruk av seg selv». Det må søkes i selve relasjonen, i fraværet av en ekspertfunksjon, og i deltakernes oppfatning av lederne som “en av oss”.

Opplevelse av mestring

En fjerde faktor som bidro til endring var opplevelsen av et utvidet bilde av seg selv. De oppdaget nye sider ved seg selv, og at de kunne og ville noe mer enn de var vant til å tenke seg. Aktivitetene stod sentralt i dette. Mangel på impulser og dermed på meningsfylt aktivitet hadde vært en del av tilværelsen tidligere. Mange hadde aldri lagd noe før, og hadde ikke hatt noen tro på at de kunne det. I gruppene var de blitt trukket med uten prestasjonskrav, og hadde fått mye oppmuntring og hjelp. De oppdaget at de faktisk kunne lære, produsere, lage og fullføre ting og på samme tid inngå i et støttende fellesskap der de både kunne ta imot og gi noe til andre. Tidligere forsøk på utfoldelse hadde snarere vært straffet med nedvurdering, mer enn de hadde vært stimulert, og gleden ved mer positive ringvirkninger var klar og tydelig.

Tre av disse områdene går direkte tilbake på ledernes måte å fungere på. Det fjerde, som handler om fellesskapet, er knyttet til relasjonen mellom deltakerne. Alt i alt må vi konkludere med at det er lederne som legger forholdene til rette, og som formidler grunnlaget for vekst og endring. Det meste står og faller med dem. Som observatør, med tilgang bare gjennom deltakernes briller har vi forundret oss over at de har fungert så godt, at de har fått dette til. Vi har valgt å se det som et heldig

sammentreff av gunstige faktorer, i møtet mellom tilbud og struktur, deltakernes behov og egne bidrag, og ledernes engasjement, trygghet og rolleutforming.

4.15 Oppsummering

Sett på bakgrunn av dataene i denne delen av studien er det lærings- og utviklingsperspektivet hos deltakerne som blir klarest dokumentert. Det er sin egen læring og utvikling de fleste er mest opptatt av, basert på den trivsel, trygghet og stimulering de opplevde i gruppene.

De aller fleste var trygdemottakere og derved sosialt underpriviligert. De hadde særs belastende erfaringer og følelser rundt dette med seg i bagasjen. Men det var ikke denne siden av sine liv de var mest interessert i å presentere eller å sette i fokus. Det typiske for hva vi kan betegne som «et godt resultat» i den enkeltes egne øyne var ikke en framstilling av at de hadde hatt vansker som nå var blitt løst eller ryddet av veien. Tvert imot ga nesten alle uttrykk for å stå oppe i store vanskeligheter, både materielt og sosialt. Det typiske var at de var underveis, fra noe som hadde vært ille, mot noe som var ganske mye bedre. De sto overfor nye utfordringer, som de hadde større mot til å gå løs på. Den største av disse var å skaffe barna stabile og gode oppvekstforhold.

Mødrene syntes å oppfatte seg selv som sterkere berørt enn barna, av det som foregikk i gruppene. Barna var med, og profiterte direkte ved øket kontaktflate. Men barnas gevinster lå i mødrenes øyne først og fremst i de endringer og den utvikling de selv gjennomgikk, som personer og som mødre. Det kan være noe variasjon mellom gruppene i vektingen av disse to områdene, etter som et par av gruppene konsentrerte seg mer om barna direkte, enn hva tilfellet var for flertallet.

Mødrene var opptatt av seg selv som omsorgspersoner og som forsørgere, i øyeblikket og i tiden framover. For å få det til slik de ønsket det la de vekt på å skaffe seg selvrespekt, kompetanse, pågangsmot, kontakter og nettverk. Gruppene var et middel til å oppnå noe av dette, samtidig som de også representerte et trygt område der de fikk mange goder som de hadde ønsket seg, og som de nødvendigvis slipp på.

Forholdet til barnevernet avspeiles med klare likhetstrekk til andre undersøkelser om relasjonen mellom barnevernet og dets klienter

(Sandbæk 1995, Christiansen). Det framgikk at undersøkelsesfasen hadde vært en stor belastning, større jo lenger den var strukket ut i tid. Motsetningsforhold og konflikt i relasjonen lot seg imidlertid overkomme senere, når undersøkelsen konkluderte med tiltro til familiens omsorgsmuligheter. Det var også en forutsetning at barnevernsarbeiderne hadde opptrådt med respekt, åpenhet, pålitelighet og forutsigbarhet og at tiltak som ble satt inn ble oppfattet som meningsfylte og nyttige fra familiens side.

Et visst press fra barnevernet kunne virke produktivt overfor en ambivalent mor, når det ble kombinert med forsikring om frihet til å foreta et personlig valg innen et overskuelig tidsperspektiv. Vedvarende press derimot, åpent eller tildekket, virket ikke etter sin hensikt, sett på bakgrunn av de riktig nok meget få tilfelle i dette materialet som ligger til grunn for en slik slutning.

Gruppeledelse ved ikke profesjonelle ledere fungerte godt. Lederne inntok en helt sentral posisjon i gruppene, som omsorgsgivere, rollemodeller og støttespillere på mange plan. Styrken og fordelene ved slik ledelse lå i ledernes personlige engasjement, den direkte væremåte og deres umiddelbarhet i kontakten.

5 Drøfting

5.1 Mødregruppenes plassering på barnevernkartet

Utvalget i denne studien er stort nok til å gi et rimelig sikkert bilde av noen trekk ved deltakerne i slike grupper, av de prosessene som settes i gang, og av hvilke gevinster deltakerne har av å delta. Funnene gjør ikke dermed krav på å være representative for alle mødre som deltar i mor/barn grupper knyttet til barnevernet. Utvalg og rekruttering til disse kan variere. Tiltaket fungerer godt for den målgruppen som inngikk, og som antas å ha mange likhetstrekk med deltakere i andre mødregrupper knyttet til barnevernsadministrasjonen.

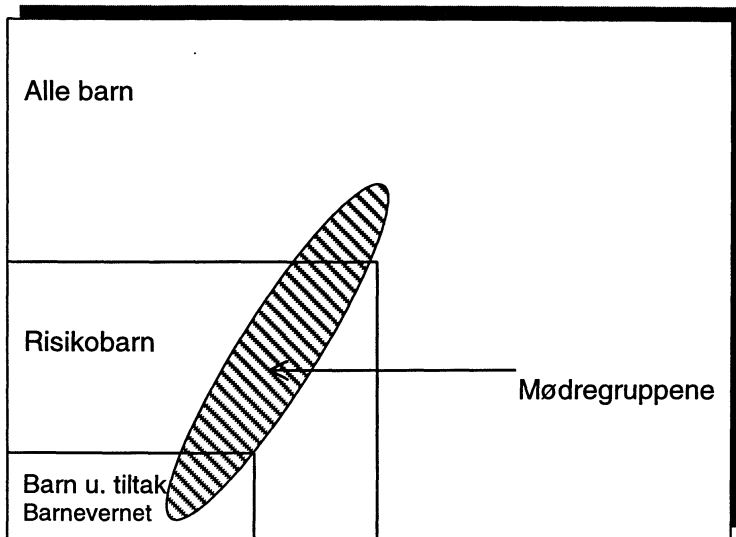
Når vi skal plassere gruppene i forhold til hjelpeapparatet kan vi legge Mona Sandbæks kartskisse over forebyggende tiltak til grunn. I boka *Forebyggende Barnevern* deler hun barnevernets forebyggingsfelt i tre segmenter, der ulike tiltaksformer plasseres inn, hvert knyttet til sine respektive ansvarsinstanser. De tradisjonelle betegnelse på forebyggingsnivåene erstattes med andre: *tiltak for å fremme barn og unges velferd og utvikling* (primærforebygging), *tiltak for utsatte grupper* (sekundærforebygging), og *hjelpetiltak* (tertiærforebygging).

I henhold til Sandbæk hviler ansvaret for *velferd og utvikling* på politiske myndigheter, som en del av den generelle barne- og ungdomspolitikken. Forebyggende tiltak på dette nivå retter seg mot å fjerne eller dempe faktorer som kan føre til uønskede tilstander. Det dreier seg om alle barn og unge og om å sikre et kvalitativt godt oppvekstmiljø.

Ansvar for *tiltak for utsatte grupper* tillegges alle etater som har barn som virkeområde, fortrinnsvis i et tverretatlig eller tverrfaglig samarbeid. Siktemålet med en slik ansvarsfordeling er at tiltaksspektret derved kan bli bredere og mer variert enn om det forvaltes av en etat alene. Innsatsene vil her være aktuelle på gruppenivå.

Neste nivå som dreier seg om *hjelpetiltak*, iverksatt i forhold til bestemte barn og familier i henhold til barnevernloven. Ansvaret for disse ligger hos barnevernets administrasjon.

Figur 4. Mødregruppenes plassering på barnevernkartet.

Mødregruppene strekker seg fra det generelt forebyggende område, og over i barnevernets felt. Vel 20 prosent av deltakerne er med fordi de synes de har generelle behov. De er ikke tilknyttet hjelpeapparatet. Hovedtyngden av deltakerne ligger i midtfeltet, og blir utenfra oppfattet som en risikogruppe, og en del har klientkontakt i barnevernet. Sammensetningen av deltakerne viser en gunstig spredning på nivåene, som gir et nødvendig spenn i gruppene, fra de med mindre til de med mer omfattende vansker. Dette betraktes som en forutsetning for gode gruppeprosesser at deltakerne har tilstrekkelig med likhetspunkter til å kunne etablere et fellesskap. Men det må også være forskjeller mellom dem, slik at de sterkere drar de svakere med seg, og fordi uenighet og mangfold er nødvendig for å få ulike perspektiver fram i gruppene. Det er en forutsetning at deltakelse er basert på frivillighet, også for de som rekrutteres gjennom barnevernet.

Når vi plasserer mødregruppene på barnevernkartet som ovenfor betrakter vi dem utenfra, og som et barneverntiltak i offentlig regi. På den avsluttende brukerkonferansen kom det fram at mødrene både ønsket og ikke ønsket en tilknytning til barnevernet. En slik tilknytning antas å skremme noen bort, men ble oppfattet som en fordel for de som allerede hadde kontakt, eller hadde fått det gjennom gruppen. Barneverntilknytningen ble sett på som en fordel for mødre som var usikre og engstelige for

å møte opp i åpne grupper. I barnevernet visste de fleste at andre ville ha lignende vansker som de hadde selv, slik at de ikke ville føle seg annerledes og underlegne i forhold til en gruppering med bare «vellykkede» mødre og barn. Den enkle tilgangen til tjenester fra barnevernet var også ett av argumentene som ble brukt til fordel for barneverntilknytning. På den annen side ble det hevdet med atskillig styrke at mange som hadde behov for å delta i gruppe holdt seg borte fordi de ikke ønsket nærkontakt med barnevernet.

Slik vi har sammenfattet de sprikende svarene kan administrativ og økonomisk tilknytning være til barnevernet, til helse- eller til oppvekst/kulturetat, avhengig av hvilke fortrinn en velger å spille på. Ethvert valg vil trekke noen inn og virke avstøtende for andre.

Mer avgjørende enn forankring i og for seg vil det være at de som rekrutterer kjenner tiltaket godt, er innforstått med dets målsetting, og har tillit til det. Det har også overordnet betydning at deltakerne får utfyllende informasjon og at de hjelpes til å møte opp og komme igang, og at en legger tid og omtanke i rekruttering og henvisninger.

Mange kommuner bygger ut tiltaksapparatet for barn i en tverrsektoriell organisering. Dette har mange fordeler. Det bryter ned isolasjon mellom tiltaksformene, letter overgang fra ett tiltak til et annet, og reduserer noe av den sårbarhet som forebyggende tiltak ofte har. Det er en fordel med flere «eiere» med felles interesser, enn med en eier som holder på sitt, og som alene kan nedlegge tiltaket når økonomiske rammer endres og prioriteringskravene strammes til. Det er ikke noen forutsetning at barnevernet er alene om å drive mødregrupper. Men barnevernet bør både være med på å legge premisser og med å sikre den tilgang til informasjon og tjenester som har vært viktig i den organisatoriske form gruppene i dette prosjektet har hatt.

5.2 Utvidet målsetting?

Det er ikke bare deltakere i mødregruppene som rapporterer om bedring av selvfølelse hos deltakerne, og glede over egen utvikling og egne resultater. Bedret nettverk og bedret trivsel og selvfølelse er resultat også ved andre typer grupper der deltakerne samles om felles problemer og finner støtte ved det. Ikke minst ved selvhjelpsgrupper er dette en vesentlig del av effekten.

Et spesifikt trekk ved mødregruppene er det siste leddet i målsettingen, om styrking av foreldrerollen. Det er også spesielt at barna er til stede og at mye av virksomheten og innholdet dreier seg om dem og om relasjonene til dem. Målsettingen er i siste instans knyttet til barna. Mødrene selv trekker opp sammenhengen mellom egen situasjon og overskudd, og barnas økende frihet i forhold til egen aktivitet og til tilknytning til andre mennesker. For så vidt kan en si målene innfris og at alt er bra, bortsett fra at en ikke vet hvor holdbare de rapporterte endringene vil være, og at barn og mødre derfor ideelt sett bør følges opp over tid.

Samtidig er denne målsettingen noe snever. Det er vanskelig å se dette tiltaket isolert, uten tilknytning til det som deltakerne tenker seg i etterkant av gruppedeltakelsen. Over halvparten hadde ønsker om mer bistand i retning av å knytte kontakter utenfor gruppen, spesielt til skolegang, opplæring eller arbeid. Dette gjaldt ikke bare praktisk hjelp med å orientere seg, med søknader og andre konkrete oppgaver, selv om dette var aktuelt nok. Det dreide seg også om støtte i en startfase når en forlater det trygge og går i gang med noe nytt.

I denne bredden av problemområder ligger en utfordring til å utvide målsettingen. På den ene side kan en hevde at det dreier seg om et barneverntiltak med styrking av barnas omsorgssituasjon som hovedmål. I så fall vil innholdet i virksomheten konsentreres direkte om barna og deres situasjon, om daglig trivsel, samværet med voksne og mødrenes læring av utviklingsfremmende kommunikasjon. En kan stoppe der. Å fylle tiltaket med denne type innhold i takt med deltakernes læringsmotivasjon kan være nok. Dette må betraktes som et viktig mål i seg selv.

Men det er også grunnlag for å tenke utover dette, på mødrenes situasjon mer helhetlig. Dette omfatter den sosiale kompetanse og ikke minst motivasjon og styrke til å bli sosialt og økonomisk selvforsørgende, helt eller delvis. Når overgangsstøtten begrenses fra ti til tre år, fører dette for mange av deltakerne til at valget om framtidig forsørgelsesform blir mer påtrengende enn det har vært tidligere. Det er spørsmål om å sikte mot selvforsørgelse eller å gå over på sosialhjelp eller andre former for økonomisk avhengighet.

For flertallet var det et stort gap mellom der de faktisk befant seg med hensyn til skolegang og formell kompetanse, og der de mente de måtte være om de skulle bli selvforsørgende. Det var store hindringer på det personlige plan forbundet med å skaffe seg opplæring, utdanning og arbeid.

Ikke alle lot seg stoppe av vanskene, men mange gjorde det. I tillegg kom faktorer utenfor deres egen kontroll, representert ved begrensede muligheter for opptak i ulike skoleslag, knyttet både til svake prestasjoner tidligere og til aldersfaktoren. Det samme kan sies om arbeidsmarkedsetatens manglende muligheter de fleste steder til å være aktivt oppsøkende og imøtekommende for eksempel med tilbud om arbeidstrening. En står overfor både personlige og strukturelle problemer.

I vurdering av gruppenes mål, intensjoner og innhold må en ta hensyn til disse faktorene. Samtidig må en være varsom med å gjøre seg til talsmann for at økonomisk selvforsørging skal være det eneste og det endelige mål for alle, og det sentrale suksesskriterium for mødregrupper. Dette er ikke forhold som er enerådende eller helt ut avgjørende for et kvaliteten i et barns omsorgssituasjon. Men de spiller inn blant annet ved stramhet versus raushet i det økonomiske grunnlaget en familie har, og skal leve med over tid. Også sosialhjelpens ydmykende karakter vil spille inn og tære på en hårdt tilkjempet selvrespekt. En livssituasjon der økonomisk sosialhjelp utgjør den vesentlige del av inntekten blir en belastning på omsorgssituasjonen.

Sett på denne bakgrunn må en spørre seg om hvordan gruppetilknytningen bør avsluttes og hvilke former for videreføring som kan være aktuelle med en målsetting som inkluderer bistand til å forlate gruppen og å gå over i andre aktiverende sammenhenger.

5.3 Tid og struktur

Respondentene i denne undersøkelsen understreket betydningen av et langsiktig tidsperspektiv i tiltaket. Gruppenes varighet, eller tilmålt tid for den enkelte deltaker må sees i sammenheng med målsetting og forventet utviklingsprosess. En må stille seg spørsmål om hvor lang tid må en regne med at utviklingen vil ta, for at deltakerne skal kunne oppnå forventet utvikling. Tidsdimensjonen må være romslig nok, som en av flere forutsetninger for at målrealisering skal være mulig.

I faglitteraturen om sosialt gruppearbeid inndeles intervensjonen i faser. I en oversikt over deler av denne faglitteraturen vises til fellestrekk i så måte, ved inndeling av prosessen i flere stadier. (Ephross and Vassil 1988, Heap 1995, Shulmann 1992). Alle inkluderer en innlednings- og en

avslutningsfase, og gir mellomstadiene ulike betegnelser. De kan for enkelthets skyld sammenfattes i betegnelsen «arbeidsfasen». Fasene angir stadier i en tilsiktet prosess, som kan strekke seg over kort eller lang tid.

Mødregruppene er ikke lagt opp etter en slik form. De er åpne både med hensyn til tid og medlemskap, slik at ulike medlemmer til enhver tid befinner seg i ulike stadier i sine egne prosesser. Gruppene var enheter som gikk og gikk. Presset på gruppene varierte. Noen steder var det stadig utskifting og perioder med tomgang med bare noen få medlemmer. Andre grupper opplevde press på å ta inn nye, mens stabiliteten i gruppene var stor. Sett under ett var det vekslende medlemskap en svakhet som gjorde seg mer eller mindre gjeldende. Det ga dårligere mulighet for å utnytte gruppeprosessene, enn det det siktes mot for en samlet utvikling i en mer stabilt sammensatt gruppe. Det er også, sett i vårt perspektiv, en svakhet at gruppene ikke får en avslutningsfase og en definitiv slutt.

Spørsmålet om struktur reiser et dilemma om hva slags gruppe en vil at dette skal være. Dersom en vil satse på et generelt løpende tilbud, som et verksted for læring og sosialt samvær, rettet mot å øke trivsel, vil den åpne formen være den best egnede (se Frønes 1979). Hvis en derimot ønsker å sikte mot en utviklende erfaring som kan føre ut av gruppen og over i noe nytt, vil en mer lukket form være bedre. En samlet avslutning vil for det første framtvinge separasjonsproblematikk og følelser knyttet til dette, som det vil være nyttig for alle å beskjeftige seg med. Dette vil med fordel kunne inngå og bearbeides i det fellesskap gruppene har utviklet. For det andre vil det mer aktivt enn i nåværende form bringe opp spørsmål hos den enkelte om hva en vil gjøre videre, med bevissthet omkring egne valg. Og for det tredje vil det legge et grunnlag for et direkte og aktivt forhold til muligheter og begrensninger i omgivelsene. Dette gjelder for relasjoner til ulike deler av nettverket, og for forholdet til andre tilbud som kan være aktuelle som videreføring av det deltakerne har fått med seg i gruppene.

Å sette opp en begrensning med hensyn til tid betyr ikke at en bør korte ned på det tidsspenn som flertallet av deltakerne så som nødvendig. To års levetid ser ut til å være et «riktig» tidsmål, sett både ut fra deltakerne og fra andre forskeres vurderinger.

5.4 Gruppeledelse

Et særtrekk ved gruppene i dette prosjektet var at de var ledet av ikke-profesjonelle, «alminnelige mennesker». Gruppelederne fikk lønn for arbeidet, og var dermed ikke «frivillige» i den forstand at de gjorde gratis arbeid.

Fra deltakernes side ble utdanningsfaktoren ikke tillagt vekt. Slik de vurderte det var det personen og væremåten som var avgjørende, ikke om de hadde utdanning eller ikke. Lederne var i brukernes øyne i besittelse av de egenskaper som forskeren Lars Uggerhøy (1996 – se s.54) etterlyser hos profesjonelle sosialarbeidere, og som han hevder disse har fjernet seg fra.

En kan spekulere over hvorvidt dette skyldes at de ikke er sosialisert gjennom utdanning og de profesjonaliseringsbestrebelse som sosialarbeiderne kontinuerlig er engasjert i. Dette kan være en delforklaring. Men det er noen trekk i bildet som ikke underbygger en slik slutning, og som gjør at en må søke også i andre retninger. I Hems (1994) beskrivelse av grupper med tilknytning til sosialkontoret, går det fram at gruppelederne var profesjonelle sosialarbeidere og ansatt ved sosialkontoret. Hems rapportering om deltakernes forhold til lederne har klare fellestrekk med den tilknytning som våre respondenter ga uttrykk for. Hem forklarer den positive relasjonen med flere forhold. Hun viser til tid og tilgjengelighet til lederne, at gruppene møtes utenfor sosialkontorets formelle rammer, til at sosialarbeiderne trer ut av rollen som saksbehandlere og over i en rolle preget delvis av omsorg og delvis av å være formidler. «Den profesjonelle blir mindre profesjonell, og kvinnene henvender seg mer til henne som en *medsøster* enn som til en profesjonell».

Prosjektets erfaringer, sammen med de som framlegges av Hem (se s. 65) viser til to faktorer som i særlig grad bidrar til at en oppnår “en annerledes relasjon” mellom deltakere og ledere enn den som i følge Uggerhøy (se s. 54) er karakteristisk for profesjonelle hjelpere. Den ene gjelder fravær av sosialisierende utdanning og fagmiljø. Den andre er plasseringen av tilbudet utenfor den byråkratiske ramme av hjelpeapparatets organisasjon. Jo større vekt vi legger på Hems konklusjoner, jo mer avgjørende vil tilbudets frittstående plassering være.

Et forhold som særpreget mødregruppens ledere var deres åpenhet for å bli kontaktet utenom de formelle møtetidene, og den relativt utstrakte bruk deltakerne gjorde av dette. Dette var et uttrykk for at tiltaket var

annerledes, og ga grunnlag for en annen type relasjon enn det en var vant med i hjelpeapparatet. For de profesjonelle reguleres kontakten av profesjonsbestemte normer, blant annet for distanse og grenser, og i noen grad også av arbeidstidsbestemmelser. Grensene mellom profesjonelle og private relasjonsformer trekkes både med hensyn til tid og til innhold. Distanse og strukturert tidsplan kjennetegner et profesjonelt kontaktforhold, mens personlig involvering kan bli oppfattet som uttrykk for private behov og dermed som en uprofesjonell orientering.

Det kan reises spørsmål om hvorvidt ledere uten utdanning og skoleing kan komme opp i situasjoner der de får vansker med å trekke grenser, og med mulighet for å forstrekke seg. Det kan tenkes å bli vanskelig å trekke inn på bruken av seg selv i situasjoner der en har latt seg forlede til å gå for langt. Slik Brostrøm framstiller dette fra gruppeledernes side har det ikke representert noe problem. Det ble ofte tatt opp i veiledning, men løste seg først og fremst ved at lederne greitt ga uttrykk for hvor egne grenser gikk, og fant måter å forholde seg på som ble forstått og akseptert (Brostrøm 1995).

Samtidig som bruken av ikke fagutdannede ledere gir vesentlige fordeler med hensyn til nærhet og engasjement finner vi også trekk som i vårt perspektiv viser svakheter ved deres måte å fungere på. Dette gjelder spesielt spørsmålene om hvordan en stiller seg til å avslutte en gruppeprosess, og hvordan lederne er rustet til å gjennomføre en avvikling, versus det å bygge opp under langvarige og stabile relasjoner. Deres personlige investering og engasjement kan stå i veien for et nødvendig blikk for en avsluttet prosess, der de i siste instans må sikte mot å gjøre seg selv overflødige. Når de ikke bygger på slike forutsetninger kan det skyldes at de ikke har tilstrekkelig kunnskap om ulike typer grupper og deres målsettinger. Eller det kan tilskrives at lederne ikke behersker profesjonell metodekunnskap innen sosialt gruppearbeid. Dette er spørsmål en kan stille seg, men som ikke er blitt testet ut, og som ikke kan besvares på grunnlag av denne studien. I den gruppevirksomhet vi har studert via deltakernes forståelse er det *konseptet og strukturen* og ikke gruppeledernes personlige rolleutforming som har vært bestemmende for gruppenes form.

I sin lærebok peker Heap (1995) kontinuerlig på betydningen av at gruppelederne under marsjen overlater mer og mer av ledelsen til gruppen selv, i takt med deltakernes økende evne til å bidra. Konseptet med den åpne gruppen vektlegger i liten grad dette aspektet. Ledernes orientering

inkluderer ikke styring av en avslutningsprosess. Å gjennomarbeide en avslutning krever både bevissthet om en struktur, og mer spesifikk kompetanse.

Dersom en ønsker å bygge på en struktur som har en begynnelse og en slutt, vil dette kreve andre innsatser ved siden av eller som tillegg til den ledelse som gruppene har i arbeidsfasen. Dette kan være ved veiledning til lederne spesielt med sikte på avslutning. En kan også legge inn andre innsatser i gruppens aktiviteter, gjennomført ved eksterne undervisere. Dette bidrar til å «tynne ut» relasjonen til lederne ved å introdusere ny og mer målrettet aktivitet og andre identifikasjonsmodeller. Eksempelvis har forsøk med «sjølutviklingskurs» fungert godt i en slik sammenheng for noen av gruppene. Videre bør gruppene i avslutningsfasen skaffe seg oversikt over hvilke tilbud og muligheter som finnes i omgivelsene, med sikte på valg og forberedelse for den enkelte deltaker til å gå inn i nye sammenhenger.

5.5 En idealtypisk modell

Med utgangspunkt i mødregruppene som et hjelpetiltak i offentlig regi, kan en skissere en idealtypisk modell for driften, basert på teori fra sosialt gruppearbeid. Dette innebærer at en går inn for en gruppeprosess inndelt i faser; innledning, arbeidsfase og avvikling.

I en slik modell sees tilbudet i prinsippet som midlertidig for den enkelte deltaker, og som avgrenset i tid. Bakgrunnen for det midlertidige ligger i hjelpeapparatets intensjon om å avhjelpe en situasjon som er kritisk for et barn. Når risikoen er redusert og situasjonen endret går en ut av tiltaket. Et slikt perspektiv for en samlet gruppe vil avhjelpe noen av de problemer som knytter seg til den nåværende løse strukturen, og samtidig legge grunnlag for andre utfordringer.

Konturene av deler av en slik struktur avspeiles gjennom de individuelle løp som ble beskrevet av deltakerne. Det inngikk en innledningsfase som resulterte i et valg om å bli eller trekke seg ut, og en arbeidsfase med varierende lengde. Tidsperspektivet på denne var individuelt bestemt, og varierte fra 8–12 måneder og opp til 4 år. Spørsmål om å avslutte var et individuelt anliggende, og noe gruppen som fellesskap beskjefteget seg lite med.

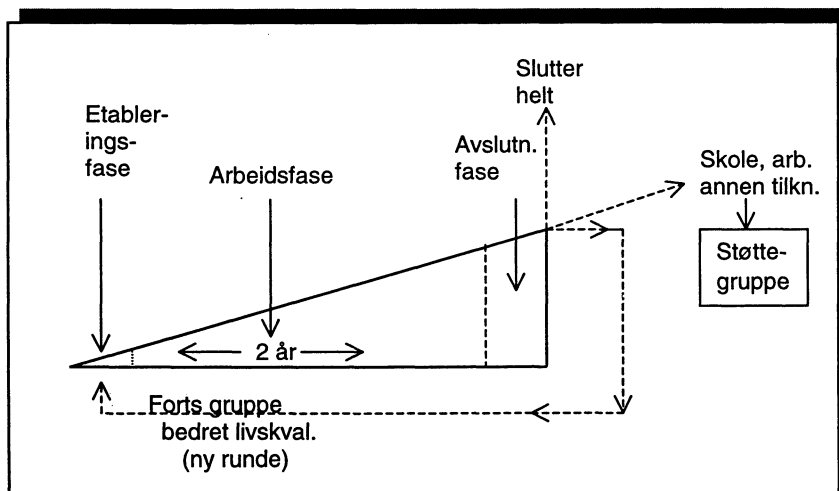
Sett som kollektivt fenomen representerte gruppene en sammenhengende arbeidsfase med skiftende medlemskap. Dette betyr at gruppeprosesser blir neddempet og vanskeligere å holde i gang. Det individuelle perspektivet gjør at deltakerne får lite pådriv som kollektiv. De får for lite insentiv for å avslutte og å komme videre, med mindre en allerede har bestemt seg og har staket ut en vei. Selv om en får støtte og hjelp fra lederne når en ønsker å prøve seg på noe nytt, vil det ligge større tyngde i å gjennomarbeide en avslutningsprosess som inkluderer alle i gruppen. Avslutningsfasen vi kunne sentreres rundt avvikling og opphør av den stimulering og de aktivitetsmuligheter som gruppene har stått for, men vil også inneholde introduksjon til andre tilbud og muligheter. Mens arbeidsfasen er konsentrert omkring aktivitet, læring og tilbakemelding, vil avslutningsfasen konsentrere seg om arbeidet med avgrensede og målrettede emner, gjerne med innslag av eksterne bidragsyttere som kursledere. Dette kan være foreldreveiledning, samspillstrening, nettverksarbeid, selvutvikling og sosial kompetanse. Introduksjon av forskjellige kursledere med tidsavgrensede og fokuserte kursopplegg vil bidra til å dempe bindingen til gruppelederne og åpne for erfaringer i andre retninger. Ved opphør av noe som har vært positivt i ens liv vil det alltid være muligheter for tilbakefall til passivitet og isolasjon, for kortere eller lengre tid. Dette er et fenomen som kan forebygges ved at gruppene i avslutningsfasen er med på å bygge broer videre. I tillegg kan en tenke seg en oppfølgingsgruppe, for eksempel med sammenkomst en gang pr. måned. De som ønsker det vil kunne holde en viss kontakt, og samtidig få anledning til å ta opp spesielle problemer de måtte ha, som en gjerne vil drøfte med noen som kjenner en godt og som vil kunne vise forståelse.

En konsekvent gjennomføring av en slik modell vil være vanskelig å gjennomføre i praksis. Fra kommunenes side vil det være ønskelig å holde gruppene fulltegnet, slik at tilbudet blir utnyttet fullt ut. Sett fra brukernes side vil det være uheldig å måtte vente i lang tid for å få en plass, dersom en har behov for å være med, og det faktisk finnes ledige plasser. På den annen side kan en søke å dempe fleksibiliteten, og tilstrebe den struktur modellen legger opp til. Så langt mulig kan en hindre at nye medlemmer blir tatt opp mot slutten av arbeidsfasen eller i avslutningsfasen. Forøvrig vil nye medlemmer, som blir tatt opp underveis måtte gå inn i den prosess som er igang, selv om gruppen de kommer inn i er i full gang.

En slik struktur vil imøtekomme uttrykte behov hos et flertall av de som var deltakere i dette prosjektet. Men det vil samtidig, ved den

definitive avslutning, kunne fungere ekskluderende for andre. De som ikke hadde noen intensjon om å endre sin livssituasjon, og som primært var opptatt av sitt barn og sin egen fungering som omsorgsgiver i den situasjon de befant seg, ønsket en mer åpen form der de kunne være med så lenge de ønsket. Gruppene representerte en aktivitetsarena som bedret deres livskvalitet. Vi har tidligere argumentert for at en slik målsetting ikke er noe mindre verdifull enn den som retter seg mot selvforsørgelse og økonomisk uavhengighet. De som ønsker «mer av det samme» bør derfor kunne få anledning til å avslutte, og begynne i en ny gruppe, og å gå «en runde til». De vil kunne representere en viktig ressurs i en ny gruppe, der de kan fungerer som seniorer og påta seg ansvar og oppgaver. Eksempelvis vil de kunne delta i rekruttering og informasjon til potensielle medlemmer, og som støttespillere for nye. I stedet for at barnevernet henter og følger ambivalente nybegynnere, kan en erfaren gruppedeltaker kanskje gjøre det. Deres deltakelse vil og så kunne virke stimulerende på gruppelederne med hensyn til å engasjere gruppene aktivt i å ta ansvar og styring i gruppene, i økende grad utover i prosessen.

Figur 5. Idealtypisk modell.

Modellen introduserer et skifte i grunnstruktur fra den åpne løpende gruppeformen og over i en mer lukket form. Strukturen går ideelt sett over to års sekvenser. Tidsperiodene vil måtte være fleksible, blant annet avhengig av hvor mye tid som går med for å få en rimelig stabil gruppe.

Det kan vanskelig bli snakk om en rigid gjennomføring, men om å starte opp en gruppe, supplere den gjennom de første måneders utprøving og frafall, og bestrebe seg på å holde den så stabil som mulig fram mot avslutningsfasen.

6 Avslutning

I det utviklingsarbeid som denne brukerundersøkelsen inngår i, er ovenstående modell blitt drøftet i mange kommuner i det nettverket av gruppeledere og barnevernsadministratorer som har vært en del av prosjektet. Noen av gruppelederne har oppfattet den foreslåtte struktur som fremmed for seg, og ønsker ikke å gå inn for en omlegging. De ser modellen som uhensiktsmessig i praksis. Andre har imidlertid funnet det nyttig å ha en modell og en struktur å støtte seg til, og ser den skisserte prosess som ønskelig i forhold til målsetting og resultater. De legger modellen til grunn når de etablerer nye grupper. Det er imidlertid et reelt problem at rekrutteringen er varierende og begrenset, og at folk flytter på seg og dermed forsvinner fra gruppen. En viss størrelse er nødvendig for å gi gruppene mening og innhold, samtidig som en ikke kan gå altfor stort ut fra starten av, for å gi rom for et visst frafall. Selv om vi ser en tilnærmet stabil gruppe som det ideelle, vil en måtte tillempe strukturen til situasjon og rekrutteringsgrunnlag i den enkelte kommune. En må ha en overordnet struktur i hodet, og gjøre bruk av prinsipper fra denne, samtidig som en må tillempe de ideelle til den virkelighet en befinner seg i.

Kommunene finner sine egne varianter, med et tidsperspektiv på to eller tre år, og med forskjellige former for differensiering og videreføring av «den ordinære gruppa». Hvordan de makter å gjennomføre sekvensene, eller hvor utvannet disse vil bli ved tilgang og frafall gjenstår å se. En utvikling med særpreget tilpasning i ulike kommuner vil fortsette, etter som ingen modell eller «oppskrift» kan fungere over lengre tid, eller på samme måte i ulike lokalmiljøer.

Det kanskje viktigste bidraget fra forskningsinnsatsen synes å være bekreftelsen på den arbeidsform en har valgt i gruppene. Denne står og faller ikke med gjennomføring av en fast struktur. Men den økede oppmerksomhet på behovet for en avslutning på gruppedeltakelsen representerer også et sentralt poeng, sett i vårt perspektiv. Dette må gå sammen med sterkere og tydeligere bistand til deltakerne med sikte på å gå over i andre aktiviteter og andre arenaer, og å prøve seg ut i etterkant av de erfaringene de har gjort i gruppene, og med den ballast disse har gitt.

I mødregruppene har fokus primært ligget på den enkelte deltaker, og deres måte å forholde seg på, til seg selv, sine barn og sine omgivelser.

Strukturelle perspektiver har vært lite framme. Det er to komponenter i disse som gjør særlig krav på oppmerksomhet. Det ene gjelder skolens og arbeidsmarkedsetatens begrensninger i forhold til de sosioøkonomiske svakest stilte forsørgerne. Det andre gjelder endringene i trygdeytelsene, og de konsekvenser disse får for den samme gruppen.

Dette er områder som bør kunne få en plass som temaer i gruppenes innhold. Mødregruppene representerer et forebyggende tiltak i forhold til barnevernets problemområder. Mødrene lærer å hjelpe seg selv og å støtte sine barns utvikling og mestring. En «løser» ikke barnets eller familiens vansker her og nå, eller en gang for alle, ved å korrigere deres «feil». Neppe noen innsatsformer gir slike resultater, selv om målsettingene kan være ambisiøse. Det som skjer er at en setter i gang utviklingsprosesser som støtter opp på beskyttelsessiden for barn som er i en risikosone for marginalisering. Gruppene representerer også et hjelpetiltak for mødrene selv. De oppnår bedret selvtillit og autonomi. Dette gir dem økede muligheter til å ta del i andre og mer generelle tilbud både innenfor og utenfor det formelle hjelpeapparatet.

Referanser:

- Anstorp, T. Benum K., Dalgard O. S., Sørensen T.: Metoder for endring av sosialt nettverk. I Dalgard, O. S., Sørensen, T. (Red): *Sosialt nettverk og psykisk helse*. Tano 1990.
- Brostrøm B. (1995): *Grupper for mødre og barn – en utviklingsmodell*. Barnevernets Utviklingssenter, Temahefte nr 7 1995.
- Brostrøm, B. (1994): *Utviklingsarbeid overfor mødre*. Prosjektrapport, Lier kommune 1994.
- Bunkholdt, V. og Sandbæk M. (1993): *Praktisk barnevernsarbeid*. Universitetsforlaget, Oslo 1993.
- Bøe, I. (1989): *Barnet og de andre*. Tano, Oslo 1989.
- Cheetham, J. Fuller, R. McIvor G. and Petch A. (1994): *Evaluating social work effectiveness*. Open University Press 1994.
- Christiansen, K.U. (1992): Foreldreperspektiv på barnevernundersøkelsen. *Nordisk Sosialt Arbeid*, nr. 3. 1992.
- Christiansen, K.U. (1996): Resurssorientert gruppearbeid i barnevernet. I Sandbæk M. Og Tveiten G.(red): *Sammen med familien*, Kommuneforlaget Oslo 1996.
- Christiansen, Kikkan Ustvedt (1997): Troverdige barnevernsbarn. I Ringheim G. og Throndsen J. *Løvetannbarn*, Cappelen 1997.
- Cochran, M. (1990): Personal networks in the ecology of human development. I: Moncrieff C. Et al (eds): *Extending Families*, Cambridge University Press 1990.
- Dunst C. and Trivette. M. (1988): Helping, helplessness and harm. I Witt, Elliot and Gresham (eds): *Handbook of behaviour therapy in education*. Plenum Press 1988.
- Ephross H. and Vassil V. (1988): *Groups that work*. Columbia University Press 1988.
- Fisher, M. (1983): The meaning of client satisfaction, I Fisher, M. (eds): *Speaking of clients*. Social Services Monographs: Research in practice, University of Sheffield 1983.
- Fransson E. (1992): *Hva vet vi om enslige forsørgere*. Nota Bene, NKSH-rapport nr. 2 1992.

- Frønes, I. (1979): *Et sted å være – et sted å lære*. Tiden , Oslo 1979.
- Fyrand, L. (1994): *Sosialt nettverk – teori og praksis*, Tano 1994.
- Fyrand, L. (1993): (Red) *Samspill med sosialt nettverk* Universitetsforlaget 1993.
- Godeseth, M. (1992): *Ansvarsgrupper – en metodisk tilnærming*. Barnevernets Utviklingsenter, Temahefte nr. 1 1992.
- Grinde, T.V. (1993): *Kunnskapsstatus for barnevernet*, Tano 1993.
- Harter, S. (1993): Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. I Baumeister, R. (Ed.): *Self-Esteem. The puzzle of low self-regard*. Plenum Press 1993.
- Heap, K. (1985): *Gruppemetode for helse- og sosialarbeidere*. Universitetsforlaget, Oslo 1985.
- Heap, K. (1995): *Gruppemetode for sosial- og helsearbeidere*. Universitetsforlaget, Oslo 1995.
- Hem, A. B. (1994): *Alene med barn*. Nota Bene NKSJH- rapport nr. 3 1994.
- Holmes, G. (1991): Social work research and the empowerment paradigm. I Saleeby D.(eds): *The strength perspective in social work practice*. Longman N.Y. 1991.
- Howe, D. (1991): The clients view in context. I Carter, P. Jeffs, T. And Smith, M. (eds): *Social work and social welfare: yearbook 2*. 1991. Open University press, Milton Keynes.
- Illich, I. (1977): *Disabling professions*. Marion Boyars, London 1977.
- Jonassen, W. (1996): Middelklassens barn på vei inn i barnevernet? *Tidsskriftet Norges Barnevern* nr. 2. 1996.
- Killén, K. (1991): *Sveket*. Kommuneforlaget 1991.
- Kondrat, M (1995): Concept, Act. And Interest in Professional Practice: Implications of an empowerment Perspective. *Social Service Review*, The University of Chicago, Sept. 1995.
- Konopka, G. (1962): *Social Group Work, a helping process*. Prentice Hall, New Jersey 1962.
- Lipsky , M. (1980): *Street level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. Russel Sage Foundation, 1980.
- Nerdrum P. (1997): Hvor god er "den gode relasjon?" I Olsen, R. Og Bunkholdt V. (red): *Barnevernet – mangfold og mening* Tano Aschehoug 1997.

- Rammeplan for barnehagen (1996): Barne- og familiedepartementet, Q-0917B 1996.
- Rappaport, J. (1987): Terms of empowerment/exemplars of prevention: toward a theory for community psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15, 1987.
- Rikstrygdeverket (1996): *Evaluering av nettverksprosjektene for enslige forsørgere*. 1996.
- Ryburn, M. (1996): Myndiggjøring og fagfolks rolle ved plassering av barn. I Sandbæk M. og Tveiten, G. (red): *Sammen med familien*. Kommuneforlaget 1996.
- Sandbæk M. (1995): Forebyggende barnevern. Universitetsforlaget 1995
- Sandbæk, M. (1995): *Fikk barna hjelp?* Barnevernets utviklingsenter, rapport nr. 5 1995.
- Sandbæk M. (1996): Et annet barnevernsarbeid? I Sandbæk M. Og Tveiten G. (red): *Sammen med familien*, Kommuneforlaget 1996.
- Sandnes, K. (1993): Kan selvhjelpsgrupper bidra til å utvide sosiale nettverk og fremme bedre livskvalitet hos leddgikspasienter? I Fyrand, L (red): *Samspill med sosialt nettverk*, Universitetsforlaget, Oslo 1993.
- Schack Abrahamsen, K. (1995): *Felles skjebne – felles løft*. Universitetsforlaget 1995.
- Shaw, I. (1976): Consumer opinion and social policy: A research review. *Journal of social policy*, 5. 1. 1976.
- Schultz Jørgensen, P. (1990): *Kvalitativ analyse*, Upublisert foredrag : Socialforskningsinstituttet i København 1990.
- Schultz Jørgensen, P. (1994): Familier i risikoperspektiv. *Tidsskriftet Norges Barnevern* nr. 3 1994.
- Schultz Jørgensen, P. (1996): Risiko og Mestring – på vei mot et nytt paradigme. I Sandbæk M. og Tveiten G. (red) *Sammen med familien*, Kommuneforlaget 1996.
- Shulman, L. (1992): *The skills of helping, individuals, families and groups*. Peacock Publishers, Inc 1992.
- Seim, S. og Hjemdal O. K. (1992): *Mellom makt og mulighet*, Nota Bene, NKSH-rapport nr. 5 1992.
- Skau, G. M. (1992): *Mellom makt og hjelp*. Tano 1992.
- Sosialt Utsyn 1993.

- Svedheim, L. (1991): Natverket ock individen. I Svedheim l. (red): *Natverksterapi - teori ock praktik*. Carlssons, Stockholm 1991.
- Uggerhøy Lars (1996): Profesjonelle Personligheder. I Sandbæk, Mona og Tveiten Gunnar (Red): *Sammen med familien*, Kommuneforlaget 1996.
- Walbom, A. og Odberg, G.B. (1989): *Et sted å møtes*. Kommuneforlaget 1989.
- Velferdsmeldingen, St.melding nr. 35, (1994-95).
- Ziehe T. og Stubenrauch H. (1983): Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser – kulturel frisettelse og subjektivitet. København, Politisk revy 1983.
- Aamodt, L. (1997): Relasjonenes betydning og betingelser i sosialt arbeid. I Olsen R. Og Bunkholdt V. (red): *Barnevernet – Mangfold og mening*, Tano Aschehoug 1997.

Vedlegg 1:

Rådhusgt. 7 B
0151 Oslo
Telefon: 22 42 20 00
Telefax: 22 42 28 05

Dato:

Kjære gruppedeltakere.

I de siste 2 årene har 4 fylker (Telemark, Østfold, Vestfold og Buskerud) samarbeidet om et mødregruppeprosjekt, som dere har vært med på.

I 19 kommuner har det vært drevet til sammen 27 grupper. Flertallet av dem har vært knyttet til barnevernet på en eller annen måte, som en del av det forebyggende barnevernsarbeidet i kommunene.

Noen grupper skal fortsette over jul, mens andre skal avvikles på grunn av mangel på midler til å drive dem. Før avslutningen skjer ønsker vi å få vite mest mulig om hvordan dere som har gått i gruppene har opplevet å være med, og hvilket utbytte dere har hatt av det. Deltakerne selv er vår viktigste informasjonskilde til å få kunnskap om hvilken nytte slike grupper kan ha, med tanke på om det bør satses videre på det. Det er dere som kan fortelle oss om dette er et godt tilbud, og om dere og barna deres har hatt utbytte av det, eller om dere ikke har hatt noe særlig glede av det.

Dette er bakgrunnen for at vi ber dere om å være med i en undersøkelse om gruppevirksomheten.

Undersøkelsen blir utført av forsker Kikkan Ustvedt Christiansen fra Barnevernets utviklingssenter, og Bente Brostrøm som har vært prosjektleder for hele gruppeprosjektet.

De fleste spørsmålene i undersøkelsen vår retter seg mot deltakernes oppfatning av gruppen og av virksomheten. I tillegg stiller vi også noen spørsmål om personlige forhold som sivilstand, økonomi og kontakt med hjelpeapparatet. Som forskere må vi vite litt om deltakerne, for å kunne si

hvem gruppevirksomheten retter seg mot, og om hvem som har stort, og hvem som har mindre utbytte.

I denne undersøkelsen er hver og en av dere like viktige. Vi prøver å få alle som har vært med til å svare på spørreskjemaet. Det spiller ingen rolle om dere har gått lenge eller bare kort tid i gruppen.

Første trinn er altså et spørreskjema, som vi ber om at alle fyller ut. Kikkan eller Bente vil komme rundt i gruppene med skjemaene, gå gjennom dem sammen med dere, og være tilstede mens dere besvarer spørsmålene.

Fra lignende undersøkelser andre steder vet vi at noen har lese- og skrive-vansker. Vi er oppmerksomme på dette, og kan tilby hjelp med selve skrivingen for de som ønsker det. Det er ikke så mye som skal skrives på spørreskjemaet, det meste foregår ved å krysse av i forskjellige rubrikker. Men, lese- og skrivehjelp skal vi skaffe. Det ville være fint om de som ønsker dette kan si fra til gruppelederne på forhånd, slik at vi vet hvor mange det gjelder i hver av gruppene.

Besvarelsene er anonyme. Det skal ikke settes navn på skjemaet. Svarene skal legges i lukket konvolutt og gis direkte til forskerne. Det er bare vi som får se besvarelsene.

Alle skjemaene har et nummer oppe i venstre hjørne. Dette nummeret kan føre oss tilbake til navn, ved at Bente har en navneliste, der skjemanummrene også står. Vi gjør det slik fordi vi ønsker å intervjuer noen av dere i neste omgang, dersom dere gir tillatelse til det.

Intervjuene vil være en utdyping av de svarene dere har gitt på spørreskjemaet. Det er mange ting det er nyttig å snakke mer inngående om, hvis vi skal få enn klar og god forståelse av hva dere mener.

Vi regner med å intervjuer omkring 20 gruppe-deltakere i løpet av vinteren/våren 94.

Den informasjonen vi får inn, gjennom spørreskjema og intervjuer skal brukes til å skrive en rapport om gruppevirksomheten. Slik vi ser det er det ikke nok bare å beskrive hvordan gruppene har arbeidet og fungert, sett for eksempel fra gruppeledernes side. Vi må også kunne si noe om hva deltakerne har fått ut av det, og hvordan de vurderer betydningen av å drive grupper.

Det er altså to spørsmål vi ber om svar på. Det ene gjelder om dere er villige til å bli med på spørreskjemaundersøkelsen. Det står selvsagt fritt for den enkelte å ikke være med.

Det andre gjelder om dere gir tillatelse til at vi oppsøker dere for et intervju på et senere tidspunkt.

Vi vedlegger et skjema for underskrift på disse spørsmålene.

Vi har bedt gruppelederne om å orientere dere muntlig om undersøkelsen vår, dele ut denne skriftlige informasjonen, og å samle inn underskriftene.

Gruppeledernes oppgave blir ellers å sørge for at barna er beskjeftiget mens dere arbeider med spørreskjemaet, slik at dere får tid og ro. Vi må nok regne med at det kan ta fra en til to timer, med en kaffepause midt i arbeidet.

Vi gleder oss til å møte dere, og håper at mange blir med

Oslo den 18.10. 1993

Bente Brostrøm

Kikkan Ustvesdt Christiansen

Vedlegg 2:

SPØRRESKJEMA

FOR

DELTAKERE I MØDRE- OG FEDREGRUPPER

B.V.U. okt. 93.

BVU Barnevernets
Utviklingscenter
Norwegian institute of child welfare research

S P Ø R R E S K J E M A.

1. HVOR GAMMEL ER DU?:.....

2. HVOR MANGE BARN HAR DU: ALDER PÅ BARN:.....
Bor alle barna dine hos deg ? Ja Nei

3. SIVILSTATUS:

Gift

Samboer

Skilt/sep.....

Ugift

Enke

4. BOSITUASJON:

Alene/med barnet (a)

Med samboer/ektefelle ...

Med foreldre

I kollektiv

5. HVOR LENGE HAR DU BODD DER DU BOR NÅ?

Under 6 mndr. 6 mndr.-3 år Mer enn 3 år Bestandig

6. HVOR MANGE GANGE HAR DU FLYTTET I LØPET AV DE SISTE 3
ÅRENE?

7. HVA KALLER DERE DEN GRUPPEN DU ER MED I?

8. HVEM ER DET SOM DRIVER DEN?

- Barnevernet
- Sosialkontoret.....
- Helsestasjonen
- Vet ikke
- Andre

9. HVOR MANGE GANGER VAR DU FRAVERENDE I LØPET AV DET SISTE HALVÅRET?

(Svar omtrentlig hvis du ikke husker helt sikkert.)

- | Ingen
ganger | Et par
ganger | Mer enn
10 ganger | Mer enn
20 ganger |
|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |

10. HVEM FORESLO FOR DEG AT DU SKULLE VERE MED I GRUPPEN?

- Du selv
- Helsesøster.....
- Saksbehandler i barnevernet
- Saksbehandler ved sosialkontoret...
- Førskolelærer/barnehagen.....
- En bekjent

11. HVILKEN GRUNN BLE GITT FOR FORSLAGET OM AT DU SKULLE VÆRE MED?

Hva syntes du om det som ble sagt?

Var helt enig	Var delvis enig	Var uenig.	Misslikte det.
☐	☐	☐	☐

12. HVA SYNTES DU OM DEN INFORMASJONEN DU FØRST FIKK OM GRUPPEN?

Meget god	God	Dårlig	Vet ikke.
☐	☐	☐	☐

13. HVIS DU MENER AT INFORMASJONEN VAR DÅRLIG, HVA VAR DET SOM MANGLET, SOM DU MENER DU BURDE HA VISST I STARTEN?

14. DA DU BESTEMTE DEG FOR Å VERE MED, VAR DET FORDI:
(Du kan sette kryss i flere av boksene)

- Du hadde lyst..... Det var vedtak i
barnevernet om
Du tenkte at du kunne det.....
prøve en stund.....
Du følte deg under Vet ikke.....
press.....

Annet:

15. HVIS DU BEGYNTE FORDI DU HADDE LYST, HVA VAR DET DU HADDE
LYST TIL?
(du kan sette kryss i flere av boksene)

- å komme mere ut blant folk.....
- å ha noe hyggelig å gjøre
- å bli kjent med nye mennesker.
- å delta i aktiviteter
- å lære noe, få undervisning
- å få hjelp med problemer
- å få hjelp/støtte i barneoppdragelsen

Annet:

16. HVORDAN TRIVES DU I GRUPPEN ?

Meget godt	Ganske godt	Nokså godt	Dårlig	Meget dårlig
☐	☐	☐	☐	☐

17. HAR DU I DET SISTE ÅRET HATT KONTAKT MED :
(Du kan sette kryss i flere bokser)

	Ja	Nei
- Barnevernet	☐	☐
- Helsestasjonen	☐	☐
- Sosialkontoret	☐	☐

18. HAR DU EN FAST KONTAKT MED:

	Ja	Nei	Hvor ofte
Helsessøter	☐	☐
Barnevern- kurator	☐	☐

19. OPPFATTER DU KONTAKTEN SOM HJELP, SOM KONTROLL, ELLER SOM
BEGGE DELER?

Bare som hjelp	Både som hjelp og kontroll	Bare som kontroll	Vet ikke
☐	☐	☐	☐

20. HVIS DU TENKER TILBAKE TIL FØR DU BEGYNTE I GRUPPEN, HADDE DU NOEN PERSONLIGE PROBLEMER PÅ DEN TIDEN?

Ja	Vet ikke	Nei
☐	☐	☐

21. VAR DETTE AT:

	Ikke noe vansker	Noe vansker	Store vansker
- <u>barnet ditt</u> hadde vansker eller var vanskelig.....	☐	☐	☐
-du hadde problemer <u>selv</u>	☐	☐	☐
- <u>forholdet mellom dere</u> var spesielt vanskelig.....	☐	☐	☐
-du hadde en spesielt <u>vanskelig livssituasjon?</u>	☐	☐	☐

Annet:

22. HAR DE PROBLEMENE DU HADDE FORANDRET SEG NOE SIDEN DEN GANG?

Situasjonen er blitt bedre	Situasjonen er uforandret	Situasjonen er forværret	Vet ikke
☐	☐	☐	☐

23. HVIS DET ER FORANDRING, HAR GRUPPESAMVÆRET HATT NOE Å SI?

Stor betydning	Noe betydning	Ingen betydning	Vet ikke
☐	☐	☐	☐

**24. HVA HAR DERE HOLDT PÅ MED I DEN GRUPPEN DU HAR
VÆRT MED I ?**
(du kan krysse i flere bokser)

Lage ting	☐
Måltider - spise sammen	☐
Samtaler	☐
Håndarbeid	☐
Orienteringer om bestemte temaer	☐
Undervisning og opplæring	☐
Utflukter - turer	☐
Besøk teater-kino-utstillinger- bibliotek	☐
Orientering om offentlige kontorer.	☐
Gjøre ting sammen med barna	☐

Annet:

25. HVA HAR DERE GJORT I GRUPPEN SOM DU HAR HATT MEST GLEDE AV?
Skriv opp de tingene du har mest glede av.

26. HVA HAR DERE GJORT I GRUPPEN SOM DU HAR HATT MINST GLEDE AV ?
Skriv opp de tingene du har likt minst.

27. HVA HAR DU HATT LYST TIL SOM DERE IKKE HAR GJORT?

28. HVOR LENGE HAR DU VERT MED I DENNE GRUPPEN?

29. HVOR STORT UTBYTTE HAR DU HATT AV Å VERE MED?

Meget stort

Stort

Noe

Lite

Ikke noe

30. VIL DU SI AT BARNET DITT HAR HATT NOE UTBYTTE AV Å VERE
MED I GRUPPEN?

Meget stort Stort Noe Lite Ikke noe

På hvilken måte?

31. VI HAR SNAKKET MED EN DEL MØDRE

SOM HAR VÆRT MED I MØDREGRUPPER. MANGE AV DEM MENER AT DE
HAR FORANDRET SEG PÅ NOEN OMRÅDER MENS DE HAR VÆRT MED.

PÅ NESTE SIDE LISTER VI OPP NOE AV DET SOM DE HAR FORTALT
OSS OM. VI BER DEG OM Å KRYSSE AV FOR HVA DU SYNES OM DEG
SELV PÅ DISSE OMRÅDENE.

FOR HVER EGENSKAP ER DET TRE MULIGHETER: AT DU MENER DET
HAR SKJEDD EN FORANDRING I POSITIV RETNING, - AT DET IKKE
ER SKJEDD NOEN FORANDRING FOR DEG, ELLER AT DET HAR SKJEDD
EN UTVIKLING I NEGATIV RETNING.

SETT ETT KRYSS I DEN RUBRIKKEN DU MENER ER DEN RIKTIGE FOR
DITT VEDKOMMENDE.

	BEDRE	IKKE FORANDRET	FORVERRET
1. Alminnelig trivsel			
2. Selvtillit			
3. Gi hjelp til andre			
4. Tålmodighet			
5. Forståelse for andre mennesker			
6. Konsentrere meg			
7. Glede ved samvær med barnet mitt			
8. Sette mål for meg selv			
9. Ta imot kritikk			
10. Oppmuntre barnet mitt			
11. Uttrykke meg muntlig			
12. Be om, hjelp når jeg trenger det			
13. Gi ros			
14. Forståelse for meg selv			
15. Sette grenser for barnet mitt			
16. Ha kontroll over egne følelser			
17. Gjøre ting jeg ikke har turt tidligere			
18. Sette grenser for meg selv (kunne si nei)			

32. NÅR DU TENKER PÅ MENNESKER DU HAR OMKRING DEG, HVA BETYR DISSE KONTAKTENE FOR DEG:

	Gir støtte og hjelp	Gir støtte av og til	Gir ikke støtte
Foreldre			
Søsken			
Naboer			
Venner			
Medlemmer i mødregruppen			
Gruppelederne			

33. KJENTE DU NOEN AV GRUPPEDELTAKERNE FØR DU SELV BEGYNTE?

Ja Visste om Nei

Hvor mange kjente du?

34. OMGÅS DU MED NOEN AV GRUPPEDELTAKERNE UTENOM GRUPPEMØTENE?

Bare med de jeg
kjendte fra før.....

Hele gruppen treffes
utenom møtene.....

Omgås med en
av de andre.....

Omgåes ikke med noen
utenom møtene.....

Omgåes med et
par av de andre

35. HENDER DET AT DERE GIR PRAKTISK HJELP TIL HVERANDRE?

(låner ting til hverandre - passer barn - støtter på andre måter)

Ofte

Av og til

Aldri

Hva slags hjelp gir dere hverandre?

36. HAR DU ANDRE PERSONER OMKRING DEG SOM KAN GI PRAKTISK HJELP NÅR DU TRENGER DET?

JA

Nei

Vet ikke

Hvem er det som hjelper deg?

37. HAR DU KONTAKT MED NOEN AV GRUPPELEDERNE UTENOM MØTENE?

Ofte	Av og til	Aldri
☐	☐	☐

Hvis du har svart ja, kan du si noe om hva dette betyr for deg?

BAKGRUNNSOPPLYSNINGER OM UTDANNING OG ØKONOMI.38. HVA SLAGS UTDANNING HAR DU?

	Ikke full - ført	Er igang med	Fullført
7-årig skole	☐	☐	☐
9-årig skole	☐	☐	☐
Videregående skole	☐	☐	☐
Studier ved høgskole/univer- sitet.....	☐	☐	☐

39. HAR DU ELLERS GJENNOMFØRT:

	Ja	Nei	Er igang
Kurs kortere enn ett år	☐	☐	☐
Kurs lengre enn ett år.....	☐	☐	☐

40. HAR DU NOEN PLANER OM FORTSATT UTDANNING I NÆR FRAMTID?

Ja	Nei	Vet ikke
☐	☐	☐

Hvis du har svart ja, hvilke planer har du:

HVA SLAGS ARBEIDS- OG INNTEKSTFORHOLD HAR DU ?

41. ARBEIDSFORHOLD:

I jobb - heltid

I jobb - deltid
(Mer enn 10 t. pr. ...
uke)

Går på skole - heltid

Går på skole - deltid

Hjemmearbeidende

Arbeidsledig

Annet:

51. LEVER AV:

Arbeidsinntekt

Arbeidsinntekt delvis..

Studielån.....

Sosialhjelp.....

Utdanings/.....

Overgangsstønad.....

Annet:.....

DINE EGNE ORD.

**42. PÅ DENNE SIDEN KAN DU FORTELLE MER MED DINE EGNE ORD
OM DET DU SYNES ER SPESIELT VED Å DELTA I EN GRUPPE.
BRUK GJERNE EKSEMPLER. DU KAN TA FRAM BÅDE POSITIVE OG
NEGATIVE ERFARINGER.**